

การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและ
วัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย
อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

**LEARNING AND TEACHING MANAGEMENT OF SOCIAL STUDIES,
RELIGIONS AND CULTURES ACCORDING TO THE FOUR SUBLIME
STATES OF MIND OF HIGHER SECONDARY SCHOOLS IN
MUANG SAKAEO DISTRICT, SAKAEO PROVINCE**

พระปฐม ปญญาทีโป (เนียมศรี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและ
วัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย
อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

พระปฐม ปญญาทีโป (เนียมศรี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**Learning and Teaching Management of Social Studies,
Religions and Cultures according to the Four Sublime
States of Mind of Higher secondary schools in
Muang Sakaeo District, Sakaeo Province**

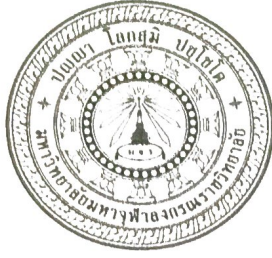
Phra Patom Paññādīpo (Niemsri)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Teaching social studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ในโรงเรียน
สังกัดมัธยมศึกษา อำเภอเมืองจังหวัดสระแก้ว ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

(รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย)

ประธานกรรมการ

(พระวิเทศพรหมคุณ, ดร.)

กรรมการ

(ดร.ปิ่นทอง ใจสุทธิ)

กรรมการ

(ผศ.ดร.บุญเลิศ จีร์ภัทร์)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระวิเทศพรหมคุณ, ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.บุญเลิศ จีร์ภัทร์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระปฐม ปญญาทีโป)

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว
- ผู้วิจัย** : พระปฐม ปณฺญาทีโป (เนียมศรี)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การสอนสังคมศึกษา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : พระวิเทศพรหมคุณ ดร.พธ.บ. (มนุษยสงเคราะห์ศาสตร์)
M.A. Political Science (Politics and Administration)
D. Litt. (Buddhist Studies), Ph.D. (Social Science)
 - : ผศ.ดร.บุญเลิศ จีระภัทร์วท.บ. (สถิติ)
พบ.ม. (พัฒนาการเศรษฐกิจ)
Ph.D. (Social Science)
- วันสำเร็จการศึกษา** ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ๒. เพื่อเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว และ ๓. เพื่อเสนอแนะการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจำนวน ๓๑๐ คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ การหาค่าความถี่และค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) สถิติทดสอบค่าที (t-test) และสถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way Analysis of Variance : F-test)

ผลวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑. ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากลำดับมากไปหาน้อย พบว่า (๑) ด้านเมตตา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๒ (๒) ด้านกรุณา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ (๓) ด้านมุทิตาอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ (๔) ด้านอุเบกขาอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๖

๒. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จำแนกตามเพศ โดยภาพรวม พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

จำแนกตามระดับชั้นเรียน โดยภาพรวม พบว่า ด้านเมตตาแตกต่างกันซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านกรุณา ด้านมูทิตา และด้านอุเบกขา ไม่แตกต่างกันจำแนกตามเกรดเฉลี่ย โดยภาพรวมพบว่า นักเรียนมีความคิดเห็น ไม่แตกต่างกันเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทั้ง ๔ ด้าน นักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ข้อเสนอแนะการจัดการเรียนการสอนนักเรียนอาจจะไม่มีความรู้พื้นฐานเรื่องของหลักพรหมวิหาร ๔ เท่าที่ควร ทำให้ผลการวิจัยในข้ออุเบกขาน้อย นักเรียนอาจจะไม่คุ้นเคยกับการปล่อยให้เด็กฝึกปฏิบัติและเรียนรู้ด้วยตนเอง เพราะนิสัยเด็กนักเรียนมักจะทำตามคำสั่งของครูมากกว่าการคิด และเรียนรู้เองนักเรียนควรยึดกฎระเบียบของโรงเรียนอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการแต่งกายและการตรงต่อเวลา เพราะถ้าฝึกในวัยเด็กจะได้ติดเป็นนิสัยเมื่อเข้าสู่วัยทำงานก็จะดูเรียบร้อยและเป็นคนทำงานตรงต่อเวลานั่นเอง

Thesis Title : Learning and Teaching Management of Social Studies, Religions and Cultures according to the Four Sublime States of Mind of Higher secondary schools in MuangSakaeo District, Sakaeo Province

Researcher : PhraPatomPaññādīpo (Niemsri)

Degree : Master of Arts (Teaching Social Studies)

Thesis Supervisory Committee

- : Dr. PhraWidesbrommakun. B.A. (the Humanities and Social Welfare), M.A. (Political Science), Ph.D. (Social Education Science)
- : Asst.Prof.Dr.BoonlertChirapat B.Sc. (Statistics) M.A. (Development Economics), Ph.D. (Economics)

Date of Graduation March 28, 2018

Abstract

The research's objectives were 1) to study Learning and Teaching Management of Social Studies, Religions and Cultures according to the Four Sublime States of Mind of Higher secondary schools in MuangSakaeo District, Sakaeo Province 2) to compare Learning and Teaching Management of Social Studies, Religions and Cultures according to the Four Sublime States of Mind of Higher secondary schools in MuangSakaeo District, Sakaeo Province and 3) to suggest the Learning and Teaching Management of Social Studies, Religions and Cultures according to the Four Sublime States of Mind of Higher secondary schools in MuangSakaeo District, Sakaeo Province. The population was the high secondary school in the Mueang District, Sakaeo Province. The sampling was used in this research for 310 persons. The statistics used in the data analysis was the average, the percentage, the means, the standard deviation, the t-test values and the one-way analysis of variance: F-test.

Findings were as follows:

1. The opinions of students in the Learning and Teaching Management of Social Studies, Religions and Cultures according to the Four Sublime States of Mind of Higher secondary schools in MuangSakaeo District, Sakaeo Province. In the overview, it was at high level with the means at 4.05. When every issue was contemplated and studied from much numbers to little numbers, it was found that (1) in the metta, it was at high level with the means at 4.22 score. (2) In the karuna, it was at the high level with the means at 4.11 score. In the mudita, it was the high level with the means at 4.07 score. In the upekkha, it was at the high level with the means at 3.66 score.

2. The result of the analysis and comparison in this research was found that the students' opinions were not different in the overview when they were provided in the sex. They were different on the metta in the overview when they were provided in the class rooms and it was relation with the expected hypothesis. In the next issues, the karuna, the mudita and the upekkha were not different in their opinions. Their opinions were not different when the average grades were provided in the overview.

When each issue was studied and considered, all the four issues were not different in their opinions which did not go on the expected hypothesis.

3. The suggestions in this research should be said that the students should respect the rules of school, especially in the dresses and punctual, because they were trained in the childhood and it becomes the good habit when they have completed from the high school, they will always be the good behavior in the learning and working on the time. In the instruction, they might not have the basis of knowledge and competency on the Brahmavihara enough for the application, so it effected to the research's result of the upekkha at the less level, because they were not familiar to perform in the practice and self-learning and they have usually behaved on the order of teachers more than self-thinking and self-learning.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ของคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ประกอบด้วย พระวิเทศพรหมคุณ ดร. ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.บุญเลิศ จิรภัทร์ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำให้ความช่วยเหลือในการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ ขอบพระคุณคณะกรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ประกอบไปด้วย รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย ประธานกรรมการ ดร.ปิ่นทอง ใจเพชร กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ พระวิเทศพรหมคุณ,ดร. กรรมการ และ ผศ.ดร.บุญเลิศ จิรภัทร์ กรรมการและเลขานุการ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำให้ความช่วยเหลือในการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ ขอบพระคุณผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน ประกอบด้วย, รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก, ดร.นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ, คุณครูศรินทร์ุช รัตนประสพ,คุณครู ชีราวุธ พูลแสง, และคุณครูสมศักดิ์ คำภา ที่มีเมตตาจิตเสียสละเวลาที่มีค่าเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง

ขอบพระคุณ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนา (สามัคคีวิทยา) ที่อนุญาตให้แจกแบบสอบถามทดสอบความเชื่อมั่น และขอบพระคุณ ผู้อำนวยการโรงเรียนสระแก้ว ผู้อำนวยการโรงเรียนท่าเกษมพิทยา ที่อนุญาตให้แจกแบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลวิจัย ตลอดถึงคณะครู อาจารย์ และนักเรียนทุกคนที่ช่วยอำนวยความสะดวกในครั้งนี้ ขอบพระคุณ พระมหาประยูร อีรวโร ที่ให้คำปรึกษา ทั้งทางด้านภาษา เนื้อหา ระเบียบวิธี ให้สมบูรณ์และสำเร็จได้ด้วยดี ขอขอบพระคุณผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสถาบันทางการศึกษาทุกแห่งทั้งทางภาครัฐและเอกชนที่ให้โอกาสศึกษา ค้นคว้าเอกสารข้อมูลวิจัยครั้งนี้

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณบิดา มารดา ที่คอยให้กำลังใจ ช่วยเหลือในทุกด้านเพื่อให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสศึกษาและทำงานวิจัยอย่างเต็มความสามารถจนประสบผลสำเร็จ

พระปฐม ปณฺญาทีโป (เนียมศรี)

๒ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ สมมติฐานการวิจัย	๔
๑.๖ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ	๕
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน	๖
๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสอนทางพระพุทธศาสนา	๓๙
๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพรหมวิหาร ๔	๕๗
๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘๑
๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย	๘๕
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๘๖
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๘๖
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๘๗
๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	๘๘
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	๘๙
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	
๔.๑ สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม	๙๑
๔.๒ การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย	๙๑

	อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว	
๔.๓	ผลการเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ของ โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล	๙๖
๔.๔	ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหม วิหาร๔ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว	๑๐๐
๔.๕	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๐๐
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ		
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๐๑
๕.๒	การอภิปรายผลการวิจัย	๑๐๒
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๐๕
บรรณานุกรม		๑๐๖
ภาคผนวก		
	ภาคผนวก ก แบบสอบถามเพื่อการวิจัย	๑๑๒
	ภาคผนวก ข รายชื่อและหนังสือเชิญผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ	๑๑๙
	ภาคผนวก ค ตารางตรวจสอบความสอดคล้องของเครื่องมือ (IOC)	๑๒๖
	ภาคผนวก ง ผลการวิเคราะห์ทดลองเก็บข้อมูล (Try Out)	๑๓๑
	หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการทดสอบเครื่องมือวิจัย	
	ภาคผนวก จ หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการดำเนินการวิจัย	๑๓๕
ประวัติผู้วิจัย		๑๓๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกที่ใช้ในการสืบค้นและศึกษาข้อมูลในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับภาษาไทย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยระบุชื่อย่อคัมภีร์แบบเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๐-๓๐๒/๒๔๙-๒๕๐ ซึ่งหมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคเล่มที่ ๑๐ ข้อที่๓๐๐-๓๐๒ หน้า๒๔๙-๒๕๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๓๙ ดังแสดงไว้ด้านล่างนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายนวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตค(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตคนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธัมมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)

ช.อิตี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อติวุตตะกะ	(ภาษาไทย)
ช.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ช.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ช.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรม

อภิ.สั.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี		(ภาษาไทย)
---------	-------	---	-------------	------------	--	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา โดยจัดให้มีการเรียนการสอนในโรงเรียนและสถาบันการศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อนำมาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมและร่วมพัฒนาสังคมไทย เพื่อเป็นการหล่อหลอมคุณลักษณะที่พึงประสงค์โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดีมีคุณภาพ เพื่อออกไปพัฒนาสังคมในอนาคต^๑ การที่จะปลูกฝังจริยธรรมให้กับเด็กนักเรียนเพื่อให้มีศีลธรรมอันดีงาม เป็นกระบวนการทางการศึกษา ซึ่งในแต่ละสถาบันที่ทำหน้าที่ช่วยปลูกฝังเด็ก ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว โรงเรียน หรือสังคมโดยทั่วไป ล้วนแต่มีลักษณะและวิธีการปลูกฝังจริยธรรมที่แตกต่างกันออกไป

กระบวนการเรียนรู้ ต้องจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความแตกต่างของผู้เรียน ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา ให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็นอย่างสมเหตุ รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อม สื่อการเรียน อำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดการเรียน และใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย พ่อแม่ ผู้ปกครอง และชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่มาตรา ๒๕ บทบาทรัฐในการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ โดยการส่งเสริมการดำเนินงานและจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การจัดการศึกษาของไทยจะต้องมุ่งพัฒนาการจัดการเรียนการสอนด้านคุณธรรม จริยธรรมอย่างเร่งด่วน เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เพื่อสามารถพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมได้เกิดผลเป็นการหาวิธีการและมาตรการพัฒนาผู้เรียนในเชิงรุกเพื่อรองรับต่ออนาคตที่จะมาถึง โดยสร้างผู้เรียนให้มีเกราะป้องกันตนเองให้ปลอดภัย และประสบความสำเร็จได้ ทั้งความสำเร็จส่วนตัว และความสงบสุขและสันติสุขของประเทศชาติโดยรวม อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาจริยธรรมในสถานศึกษาแต่การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษาที่ผ่านมา ยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร เนื่องจากประสบปัญหาหลายประการ ได้แก่ แนวทางนำหลักสูตรไปใช้ยังขาดประสิทธิภาพ เนื้อหาที่สอนไม่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายหลักสูตร สภาพการให้

^๑ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดการเรียนรู้อะไรพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๖), ๓๑.

ความร่วมมือของภาคีอื่น ในการพัฒนาผู้เรียนด้านคุณธรรมจริยธรรมยังไม่เพียงพอ คุณภาพความจำกัดของครูด้านความรู้และทักษะในการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

สถานศึกษาบางแห่งมีศักยภาพความพร้อมด้านสื่อเช่น คอมพิวเตอร์หรืออินเทอร์เน็ต แต่กลับไม่ได้ใช้จุดแข็งนี้ในการประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเท่าที่ควร ในขณะที่สถานศึกษาบางแห่งขาดความพร้อมด้านบุคลากรทั้งเชิงปริมาณ คือครูต่างมีภาระงานสอนมาก ต้องทำงานหนัก และอาจมีทักษะการสอนเชิงจริยธรรมไม่ชำนาญมากเท่าที่ควร แต่กลับบังคับให้ครูต้องให้น้ำหนักให้ความสำคัญและทุ่มเวลาในการสอนคุณธรรมจริยธรรมในชั้นเรียน ส่งผลให้ไม่สามารถสอนด้านคุณธรรมจริยธรรมได้เต็มที่ ขาดประสิทธิภาพ และการละเลยไปในที่สุด ทั้ง ๆ ที่มีวิธีการอื่นที่ควรให้ความสำคัญเป็นลำดับต้นร่วมด้วย เช่น การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ด้วยตนเองในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้เรียน การทำตัวแบบต่าง ๆ เชิงสัญลักษณ์ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม การส่งเสริมใช้พลังกลุ่มเพื่อนจัดทำโครงการเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามความสนใจของกลุ่ม หรือการให้ความสำคัญกับการดึงภาคีผู้ปกครองที่มีความพร้อมเข้ามาร่วมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม (ซึ่งบางชุมชนหรือบางสถานศึกษาจะมีจุดแข็งด้านผู้ปกครองที่ให้ความร่วมมืออย่างดี) เป็นต้น ดังนั้นจึงจำเป็นที่สถานศึกษา ควรค้นหา^๒

โรงเรียนจึงกลายเป็นสถาบันที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทำหน้าที่ทดแทนวัดในการหล่อหลอมลักษณะที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียนเพื่อไปเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณภาพ เพื่อออกไปพัฒนาสังคมในอนาคต เด็กนักเรียนจึงเป็นทรัพยากรและผู้ใช้ทรัพยากร ตามแนวคิด ๔ ประการ คือ ๑) เด็กเป็นเป้าหมายรวมของการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งมีจุดประสงค์จะเปลี่ยนพฤติกรรม ของเด็กให้เป็นไปตามที่แนวทางที่ปรารถนา เพราะถ้าปราศจากเด็กแล้ว โรงเรียนก็ไม่ต้องมีหรือตั้งอยู่ไม่ได้ ๒) เด็กเป็นจุดเริ่มต้นของสังคม โรงเรียนจึงต้องจำลองเวทีสังคม เพื่อให้เด็กได้มีโอกาส ฝึกฝนลักษณะนิสัยตามแนวที่สังคมปรารถนา ดังนั้น โรงเรียน จึงมีหน้าที่พัฒนาทรัพยากรคือเด็ก เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด ชุมชนชนหรือสังคมจะเกิด หรือตายอยู่ที่คุณภาพของเด็กที่จะเติบโตเป็นสมาชิกของสังคมในอนาคต ๓) เด็กในฐานะทรัพยากร มีลักษณะแตกต่างจากทรัพยากรอื่นตรงที่ว่าเด็กจะเติบโตขึ้นเป็นผู้ผลิต และใช้ทรัพยากรในรูปแบบอื่นโรงเรียนจึงต้องพัฒนาเด็กให้เป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๔) เด็กจะเป็นทรัพยากรที่มีค่าได้ต่อเมื่อเด็กมีคุณภาพ โรงเรียนจึงมีหน้าที่พัฒนาเด็กให้มีคุณภาพทั้งความรู้ เจตคติ และทักษะความชำนาญ การศึกษาของไทยจึงต้องให้ผู้เรียนได้แสวงหาความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับศีลธรรมในการควบคุมความประพฤติ และสามารถนำความคิด ความเชื่อ และความศรัทธาทางศาสนา มาเป็นแนวทางให้ผู้เรียนมีอุดมคติในการดำเนินชีวิต และปฏิบัติธรรมตามหลักธรรมทางศาสนา เพื่อพัฒนาตนให้เป็นคนดี^๓

^๒ คณะผู้วิจัยสถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา (ไอเอฟที), “รูปแบบการสอนที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรม”, รายงานวิจัย ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), ๒๕๔๙, หน้า ๒.

^๓ เจริญ ภัคติวานิช, การบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและแก้วิกฤตสังคม, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ขวณพิมพ์, ๒๕๕๓), ๗๔.

ในปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปมากจากสังคมชนบทที่เติบโตเป็นสังคมเมืองขึ้น จากสังคมที่มีการแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นสังคมต่างคนต่างอยู่ ชุมชนล่มสลายไปมา คือ คนแก่ ฝ้าบ้าน หนุ่มสาวเข้าเมือง เศรษฐกิจ ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จากการประกอบอาชีพเป็นการ ประกอบธุรกิจเพื่อส่งออกแข่งขันกันระดับโลก อาชีพแตกต่างกันตามความเจริญแห่งยุคและมีผลกระทบต่อระบบวิถีชีวิตของผู้คนในระดับต่างๆ เป็นจำนวนมาก ข่าวสารข้อมูลเป็นตัวเชื่อม เศรษฐกิจไว้ด้วยกันทั่วโลก ส่งผลให้การเมืองและภาคสังคมเปลี่ยนแปลงไปมาเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ต่างพยายามที่จะปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก จนละเลยสิ่งที่มีอยู่ใกล้ตัว ซึ่งเป็นคุณค่าที่มีอยู่ในตัวของตนเอง เช่น คุณธรรมและจริยธรรมที่สั่งสมของคนที่ควรประพฤติและปฏิบัติ

การที่เด็กในยุคปัจจุบันขาดคุณธรรมนั้น เกิดจากหลายปัจจัยของสังคม จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี จากการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว จากปกติเป็นครอบครัวใหญ่ เกิดมาเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ปัญหาเด็กติดเพื่อน และปัญหายาเสพติดที่เข้ามาระบาดในสถานศึกษา ระดับมัธยมต้นมากขึ้น จากปัญหาดังที่กล่าวมา ทุกภาคส่วน ต่างก็มุ่งในการแก้ปัญหาให้กับเยาวชน และมุ่งเน้นให้สถานศึกษามีครุต้นแบบในการที่จะส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงครูผู้ทำการเรียนการสอนในรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมจะต้องเป็นครุต้นแบบให้นักเรียนเอง

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ โรงเรียนสังกัดมัธยมศึกษา อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ต่อด้วยวิธีการถ่ายทอดหลักธรรมของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาพัฒนาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ให้สอดคล้องกับยุคปฏิรูปการศึกษาต่อไปในอนาคต

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๑.๒.๒ เพื่อเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนะการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว” ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านตัวแปร

ผู้วิจัย ได้กำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ดังนี้คือ

ตัวแปรต้น (Independent Variables)

๑. ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ ๑. เพศ ๒. ระดับชั้น ๓. เกรดเฉลี่ย

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ คือ ๑. เมตตา ๒. กรุณา ๓. มุทิตา ๔. อุเบกขา

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตอำเภอเมืองสระแก้ว ได้แก่ โรงเรียนสระแก้ว ๑,๓๐๐ คน โรงเรียนท่าเกษมพิทยา ๒๖๕ คน รวม ๑,๕๖๕ คน

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตอำเภอเมืองสระแก้ว โดยการสุ่มตัวอย่างตามตารางของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie & Morgan) ได้จำนวน ๓๑๐ คน

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดระยะเวลาการวิจัย ตั้งแต่เดือน กันยายน ๒๕๖๐ ถึงเดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ รวมระยะเวลาในการทำวิจัย ๖ เดือน

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ เพื่อทราบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๑.๔.๒ เพื่อทราบผลเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๑.๔.๓ เพื่อเสนอแนะการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๑.๕ สมมติฐานการวิจัย

๑.๕.๑ นักเรียนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว แตกต่างกัน

๑.๕.๒ นักเรียนที่มีระดับชั้นต่างกันมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว แตกต่างกัน

๑.๕.๓ นักเรียนที่มีเกรดเฉลี่ยต่างกันมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว แตกต่างกัน

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ผู้วิจัยได้กำหนดนิยามศัพท์ไว้ดังนี้

๑.๖.๑ การจัดการเรียนการสอน หมายถึง การส่งสอนโดยสื่อผ่านจากประสบการณ์ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในรายวิชาที่สอน

๑.๖.๒ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หมายถึง วิชาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยเรื่อง ราวเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต รวมถึงศาสนา ศิลปกรรม และจริยธรรม

๑.๖.๓ พรหมวิหาร ๔ หมายถึง ธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป็นใหญ่ พรหมวิหารเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคน เป็นหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ หลักธรรมนี้ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

๑.๖.๔ โรงเรียนสระแก้ว หมายถึง โรงเรียนที่สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา เขต ๗ จังหวัดสระแก้ว

๑.๖.๕ โรงเรียนเกษมพิทยา หมายถึง โรงเรียนที่สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา เขต ๗ จังหวัดสระแก้ว

๑.๖.๖ นักเรียน หมายถึง นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ถึง มัธยมศึกษาปีที่ ๖

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ได้ทราบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๑.๗.๒ ได้ทราบผลเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ตามสถานภาพส่วนบุคคล

๑.๗.๓ ได้เสนอแนะการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง “การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสอนทางพระพุทธศาสนา

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพรหมวิหาร ๔

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

ความหมายของการจัดการเรียนการสอน

การเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องกันระหว่างการสอนของผู้สอนและการเรียนของนักศึกษา เป็นการกระทำหรือ ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายผู้สอนและฝ่ายนักศึกษา โดยมีเป้าหมายหลักที่จะทำให้ นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ตามที่กำหนดไว้^๑

การสอน หมายถึง กิจกรรมในการให้ความรู้ หรือให้คำแนะนำ เพราะว่าการสอนมีความหมายครอบคลุมกิจกรรมต่างๆ ทั้งหมด การสอนเป็นงานอย่างหนึ่งของผู้สอนที่มีจุดประสงค์เพื่อช่วยให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ ถึงแม้ว่าการเกิดการเรียนรู้นั้น ในบางครั้งอาจจะเกิดขึ้น ได้เองโดยไม่ต้องได้รับคำแนะนำอะไรจากผู้ใดเลยก็ได้ แต่ว่าในการให้ความรู้หรือในการให้คำแนะนำนั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการ (Process) ในการให้ความรู้หรือให้คำแนะนำและในการให้คำแนะนำนั้น ผู้สอนต้องให้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย จึงจะทำให้ นักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ง่ายขึ้น และกิจกรรมต่างๆ ทั้งหมดที่กล่าวไว้นั้น อาจหมายถึงสิ่งพิมพ์รูปแบบ บทเรียนทางโทรทัศน์ หุ่นจำลอง ฯลฯ ผู้สอนมีหน้าที่เป็นผู้จัดกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ให้กับนักศึกษาหรือในขณะเดียวกัน นักศึกษาก็อาจทำหน้าที่เป็นผู้จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ของตัวนักศึกษาเองก็ได้^๒

ด้วยเหตุนี้การเรียนการสอนจึงถือว่าเป็นภารกิจที่สำคัญของการจัดการศึกษาหรือกล่าวได้ว่า เป็นหัวใจของกิจกรรมทั้งหมดที่จัดให้มีขึ้นในสถานศึกษา จากแนวความคิดของนักการศึกษา

^๑ วันเพ็ญ จันทร์เจริญ, การเรียนการสอนปัจจุบัน, (สกลนคร : คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏสกลนคร , ๒๕๔๒), หน้า ๑๓.

^๒ สุคนธ์ ภูริเวทย์, การออกแบบการสอน Instructional design, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนหมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้ โดยมีความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือระหว่าง ผู้สอน นักศึกษาและบุคคลที่เกี่ยวข้องในการจัดรูปแบบของการเรียนการสอน การใช้เทคนิคการสอน รวมกระทั่ง ถึงการติดตามวัดผล ประเมินผล เพื่อให้แน่ใจว่ากระบวนการที่ดำเนินไปนั้นสามารถบรรลุ จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาได้อย่างแท้จริง

๒.๑.๑ องค์ประกอบของการเรียนการสอน

เดวิด แซนฟอร์ด ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของการเรียนการสอนไว้ ๖ ประการ คือ

๑. ด้านหลักสูตรและเนื้อหาวิชา หลักสูตรและโปรแกรมการศึกษาเป็นเสมือนแนวทางการ พัฒนากำลังคนระดับสูงของประเทศ ให้มีความสามารถ ตลอดจนมีเจตคติอันพึงประสงค์เพื่อ ตอบสนองความต้องการของบุคคลในสังคม หลักสูตรจึงเป็นสิ่งสำคัญในการเรียนการสอน

๒. ด้านคุณลักษณะของอาจารย์ในการสอน คุณภาพของอาจารย์นั้นเป็นเครื่องบ่งชี้ถึง คุณภาพของสถาบันการศึกษา ตลอดจนคุณภาพของนักศึกษาในสถาบันนั้นๆ เนื่องจากผู้สอนอาจารย์ ผู้สอนเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขต่างๆ ในการเรียนเพื่อบรรลุเป้าหมายของหลักสูตรอาจารย์ผู้สอนจึงมี อิทธิพลในการพัฒนานักศึกษา กล่าวคือ เป็นทั้งปัจจัยส่งเสริม และอุปสรรคของการเรียนรู้ เพราะ ผู้สอนเป็นสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งในห้องเรียน ซึ่งส่งผลถึงบรรยากาศของการเรียนในห้องเรียนด้วย จน กล่าวได้ว่าหลักสูตรนั้นแม้ว่าจะดีเพียงใดก็ตามจะนำไปใช้ไม่ได้ผล ถ้าหากไม่เปลี่ยนพฤติกรรมผู้สอน

๓. ด้านบุคลิกภาพของอาจารย์ นอกจากการแสดงออกของอาจารย์จะเป็นแบบอย่าง ให้แก่นักศึกษาแล้วยังทำให้การสอนดำเนินไปด้วยดี เนื่องจากการแสดงออกหรือบุคลิกภาพของ อาจารย์ที่ดี เช่น อาจารย์มีกิริยา ท่าทางดี อารมณ์ดี และความเห็นอกเห็นใจแก่นักศึกษา และจะเป็นสิ่ง ที่ทำให้นักศึกษาเกิดความสนใจในตัวอาจารย์และวิชาที่อาจารย์สอน

๔. ด้านอุปกรณ์การสอน หมายถึง สื่อทุกชนิดที่นำมาประกอบการเรียน การสอน เพื่อให้ นักศึกษาเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้สอนสามารถถ่ายทอดความรู้ทัศนคติและ ทักษะไปยังนักศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนักศึกษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างอาจารย์กับ นักศึกษานั้น จะเป็นพื้นฐานของสภาพการณ์เอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอนที่ดีขึ้น แต่ถ้าหาก ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนักศึกษาไม่ดีเท่าที่ควรก็จะทำให้ประสิทธิภาพการสอนน้อยลงและ เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ กับความผูกพันต่อสถาบันและการคงอยู่ หรือการออกจากสถาบัน ก่อนสำเร็จการศึกษา

๖. ด้านการประเมินผลการเรียนการสอน เป็นการพิจารณาตัดสินประสิทธิภาพและคุณค่า ของการนำหลักสูตรไปใช้ ช่วยให้ทราบถึงความเจริญงอกงามและความสามารถของนักศึกษาตาม จุดมุ่งหมายของการศึกษา ช่วยให้ผู้สอนรู้จักนักศึกษาดีขึ้นรวมถึงทำให้ทราบเกี่ยวกับการสอนและ ข้อบกพร่องต่างๆ ในการเรียนการสอนตลอดจนบริการต่างๆ ที่สถาบันจัดให้นักศึกษาเพื่อประโยชน์ใน การแก้ไขและปรับปรุงให้ดีขึ้น^๓

^๓ David Sanford. **Who Put the Con in Consumer** (Now York : Liveright.Hu Liangcai and Liu,1972).p.17-18.

ระวีวรรณ ศรีศรีรัมย์ กล่าวว่า ระบบของการทำงานโดยทั่วไปจะประกอบด้วย ตัวป้อน (Input) กระบวนการ (process) ผลผลิต (output) และการประเมินผลย้อนกลับ (feedback) ระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษา หรือในชั้นเรียนก็เช่นเดียวกัน ตัวป้อนของกระบวนการเรียนการสอนจะประกอบด้วย ผู้สอน นักศึกษา จุดมุ่งหมายของหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้หรือเนื้อหาวิชา มาตรฐานการเรียนรู้ กิจกรรมพัฒนานักศึกษาแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และอื่นๆ แล้วจึงนำมาจัดทำเป็นแผนการเรียนรู้ สำหรับกระบวนการนั้น จะเป็นการนำแผนการเรียนรู้มาใช้หรือดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน ซึ่งจะต้องประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลาย รวมทั้งการมีทักษะการสอนของผู้สอน และการจัดสภาพแวดล้อมในการเรียนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้ของนักเรียนรวมทั้งดำเนินการประเมินผลการเรียนรู้ในชั้นเรียนสำหรับช่วงเวลานั้น ในด้านความรู้ความสามารถ ทักษะในเนื้อหาวิชานั้น ทุกๆ ด้าน เช่น พุทธิพิสัย จิตพิสัยและทักษะพิสัยและเมื่อประเมินประสิทธิภาพของนักศึกษาแล้ว จึงนำข้อมูล มาวิเคราะห์เพื่อดำเนินการปรับปรุง ตัวป้อนและกระบวนการต่อไป

การสอนสอนที่ดีอย่างถูกต้องนั้น จะมีลักษณะของการเป็นระเบียบ เป็นระบบ และมีความต่อเนื่องของการดำเนินงานซึ่งควรจะเริ่มตั้งแต่การกำหนดแผนการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้จากนักศึกษา การประเมินผลการสอนของผู้สอนและการปรับปรุงการสอน อาจกล่าวได้ว่าการจัดการเรียนการสอนอย่างมีระบบจะมีลักษณะของการดำเนินงานดังต่อไปนี้

๑. ผู้สอนสำรวจสภาพแวดล้อมต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษานักศึกษา เนื้อหาสาระของวิชาที่จะดำเนินการสอนในช่วงชั้น หรือในชั้นปีที่เกี่ยวข้อง ข้อมูล ต่างๆ ซึ่งจะสามารถนำมาเป็นทรัพยากรประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

๒. ผู้สอนจะต้องนำข้อมูล ที่ได้จากการสำรวจ นำมากำหนดแผนการเรียนรู้โดยกำหนดเป็นจุดประสงค์การเรียนรู้ หรือมาตรฐานการเรียนรู้ การจัดเนื้อหาสาระวิชาให้สอดคล้องกัน กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ และอุปกรณ์การสอน

๓. จัดเตรียมและสร้างสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้กำหนดไว้ โดยการผลิตสื่อการสอนที่มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับเนื้อหาสาระวิชาที่จะให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สนใจ ให้นักศึกษาได้มีประสบการณ์จริงหรือใกล้เคียงและการสร้างแบบทดสอบ

๔. ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวทางที่กำหนดไว้ โดยจัดให้มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดกิจกรรม ทำให้กิจกรรมการเรียนรู้เป็นที่น่าสนใจ และนักศึกษาเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด

๕. ประเมินผลการเรียนรู้ของนักศึกษาตามแนวทางการประเมินผลที่ได้กำหนดไว้ เพื่อตรวจสอบพฤติกรรม และความสามารถในการเรียนรู้ของนักศึกษา ตามเกณฑ์ และเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

๖. ผู้สอนจะต้องประเมิน ผลย้อนกลับ จากผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้ของผู้เรียนและประเมินผลการสอนของตนเอง เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการปรับปรุงการสอนของตนเองให้มี

ประสิทธิภาพสูงขึ้น การเรียนการสอนในชั้นเรียน จะต้องประกอบด้วยแนวทางการดำเนินงานเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

๖.๑ การจัดเตรียมทรัพยากรและวางแผนการสอน ผู้สอนจะต้องสำรวจปัญหาของการสอนว่าเกิดจากอะไร และสิ่งใดเป็นอุปสรรคสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และเพื่อให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้นั้นเกิดประสิทธิภาพ ผู้สอนควรจะนำสิ่งใดมาเป็นส่วนประกอบเพิ่มเติมรวมทั้งพิจารณาว่าสื่อชนิดใดที่เหมาะสมสำหรับตนเองและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกจากนี้จะต้องสำรวจทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในสถานศึกษา หรือสภาพแวดล้อมของชุมชนที่สถานศึกษาตั้งอยู่ เพื่อให้สามารถนำมาใช้เสริมกิจกรรมการเรียนรู้ให้เกิดประสิทธิภาพขึ้นนักเรียนได้รับประสบการณ์ตรงและสามารถลงมือปฏิบัติได้ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือการรู้จักและได้สัมผัสวัสดุต่างๆ จากนั้นจึงนำมากำหนดวัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้และจึงนำข้อมูล ต่างๆ มาจัดเตรียมแสดงผลงาน กำหนดเวลาหรือวางแผนกิจกรรมการเรียนรู้ต่อไป

๖.๒ การเลือกวิธีการสอนและสื่อการสอน ผู้สอนจะต้องศึกษาเนื้อหาสาระวิชาที่จะสอนความสอดคล้องของเนื้อหาสาระวิชากับวิธีการสอน ซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบด้วยกัน รวมทั้งการกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยคำนึงถึงจุดประสงค์ของการเรียนรู้ และเนื้อหาสาระวิชาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด เช่นเดียวกับการใช้สื่อการสอน ซึ่งจะต้องให้สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา เวลา สภาพของห้องเรียน และเหมาะสมกับวัย และความสนใจของนักศึกษาด้วย

๖.๓ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ขั้นตอนของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นขั้นต้นที่สำคัญที่สุดของระบบการเรียนการสอน ซึ่งผู้สอนจะเป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแผนกิจกรรมการเรียนรู้ที่กำหนดไว้แล้ว ทั้งนี้เพื่อให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

๖.๔ การประเมินผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการประเมิน ผลย้อนกลับเพื่อปรับปรุงการสอน ซึ่งจะเป็นการตรวจสอบ หรือทดสอบความสามารถในการเรียนรู้ หรือความสำเร็จของนักศึกษาให้ตรงตามจุดประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ รวมทั้งประเมินการสอนของผู้สอนในเวลาเดียวกัน และจะเป็นการพิจารณาผลที่ได้ เพื่อนำมาประเมินผลย้อนกลับ สำหรับนำข้อมูล มาใช้ในการปรับปรุงการสอนต่อไป

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพนั้น ผู้สอนจะต้องมีความสามารถมีความรู้ และมีทักษะในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้แก่ผู้เรียน ซึ่งผู้สอนที่มีประสบการณ์ในด้านการสอนจะสามารถปรับกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนให้เหมาะสมกับนักศึกษาเนื้อหาสาระวิชา สภาพแวดล้อม และสถานการณ์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ผู้สอนจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับการสอน และความรู้ในด้านเนื้อหาสาระวิชาที่จะสอน การจัดสภาพแวดล้อมและการสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน เอกสารหลักสูตรและโปรแกรมการสอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับนักศึกษา ความรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาและสภาพแวดล้อมของชุมชนตลอดจนความรู้ในด้านจุดมุ่งหมายของการศึกษา ทั้งในด้านจิตพิสัยที่มุ่งให้แก่นักศึกษา เพื่อช่วยให้การสอนของผู้สอนประสบความสำเร็จได้

การจัดเตรียมทรัพยากรและวางแผนการเรียนรู้อีกการเลือกวิธีการสอนและสื่อการสอน การจัดกิจกรรม การเรียนรู้ การประเมินผลกิจกรรม ผลย้อนกลับเพื่อการปรับปรุงนอกเหนือจากความรู้ในด้านต่างๆ แล้ว ผู้สอนจะต้องรู้จักการคิดอย่างมีเหตุผล มีความสามารถในการตัดสินใจ ปรับปรุง หรือจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างเป็นระบบรวมทั้งมีทักษะการสอนทั้ง ๓ ประเภท คือทักษะการ

สอนก่อนเข้าชั้นเรียน ทักษะในระหว่างการสอน และทักษะหลังจากการสอนเสร็จสิ้นแล้ว รวมทั้งความสัมพันธ์ของทักษะที่ต่อเนื่องกัน ซึ่งจะทำให้ผู้สอนสามารถดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้^๔

สรุปได้ว่า องค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนได้แก่นือหาวิชา บุคลิกภาพของอาจารย์ผู้สอน การจัดการเรียนการสอน ความสัมพันธ์กับนักศึกษาสื่อการเรียนการสอน และการวัดผลและประเมินผล ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว ผู้สอนจะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดแผนการสอน ถ่ายทอดความรู้ จัดบรรยากาศการเรียนการสอนและจัดประสบการณ์ร่วมกับนักศึกษาโดยอาศัยสื่อการเรียนการสอน เพื่อให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง

๒.๑.๒ การจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ

การจัดการเรียนการสอนเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษา ฉะนั้นการจัดการเรียนการสอนมีความสำคัญอย่างยิ่ง ผู้วิจัยได้สรุปลักษณะการจัดการเรียนการสอนที่ดีดังต่อไปนี้

๑. การจัดการเรียนการสอนความตรงกับจุดประสงค์ที่กำหนด และควรให้ครอบคลุมทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย โดยมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้นักศึกษาได้รับความรู้ ความสามารถ หรือมีพฤติกรรมตรงตามจุดประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ตั้งนั้น ผู้สอนอาจบอกจุดประสงค์ของการเรียนสำหรับการสอนในคาบเวลานั้นๆ ให้นักศึกษาได้เข้าใจอย่างชัดเจนก่อนการสอน รวมทั้งกำหนดแนวทางหรือวิธีการประเมินผลนักศึกษาให้ตรงตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้^๕

๒. ต้องยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอนนั้น คือ จัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนด้วยการกระทำ และได้รับประสบการณ์ตรงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เน้นกระบวนการคิดอย่างมีระบบและมีเหตุผล มุ่งให้นักศึกษารู้จักการเรียนรู้ รู้จักคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ รู้จักทำให้รู้แก้ปัญหาด้วยตนเอง เพราะสิ่งเหล่านี้จะเป็นนิสัยติดตัวผู้เรียนไป สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และทำให้การเรียนมีความหมายมากยิ่งขึ้น^๖

๓. สอนเนื้อหาวิชาให้เกิดความเข้าใจ ในการสอนเนื้อหาวิชาให้แก่นักศึกษานั้นผู้สอนจะต้องให้นักศึกษาเข้าใจเนื้อหาวิชาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายประการสำคัญของการสอนที่มีประสิทธิภาพ การที่นักศึกษามีความเข้าใจลึกซึ้งในเนื้อหาวิชาอย่างแท้จริง ๒ - ๓ หัวข้อย่อมจะดีกว่าให้นักศึกษาเข้าใจอย่างกว้างๆ หรือเพียงผิวเผินในหลายๆ หัวข้อดังนั้นผู้สอนจะต้องมุ่งให้นักศึกษาเข้าใจ และมีความรู้ในแนวคิด หรือหลักการเฉพาะในเรื่องที่เห็นว่าสำคัญๆ โดยที่ผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกเนื้อหาวิชาในบทเรียนที่เห็นว่าเหมาะสมเพื่อฝึกให้นักศึกษารู้จักการคิดอย่างมีเหตุผล มีการเตรียมการสอนล่วงหน้า จะช่วยทำให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างราบรื่นบรรลุจุดจุดหมายได้

^๔ ระวีวรรณ ศรีศรีรามครัน, เทคนิคการสอน, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๒๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^๖ กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา, เมืองไทยในความไม่ฝันของนักคิดอาวุโส, [ม.ป.ท.: ม.ป.พ], ๒๕๓๙, หน้า ๔๕.

อย่างไรก็ตามผู้สอนควรจะพิจารณาสอนเนื้อหาวิชาที่มีความสมดุลกันระหว่างความลุ่มลึกของเนื้อหาวิชาที่จะสอน กับความกว้างของเนื้อหาวิชาด้วย^๗

๔. สนับสนุนให้นักศึกษาทุกคนได้รับการพัฒนาตามศักยภาพ ไม่ยึดหลักสูตรเป็นบรรทัดฐานตายตัว สามารถยืดหยุ่น ได้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ ส่งเสริมความเจริญงอกงามให้แก่ผู้เรียนให้ครบทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านสติปัญญา ด้านอารมณ์ และด้านร่างกาย และควรคำนึงถึงพื้นฐานความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน ทั้งทางด้านพันธุกรรม วยความสามารถ ความถนัด ความสนใจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งล้วนแต่เป็นตัวแปรในการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้สอนต้องค้นหาเทคนิควิธีการในการจัดกิจกรรมประสบการณ์ สื่อการสอน ให้เหมาะสมกับผู้เรียน^๘

๕. ควรริเริ่มจากการเรียนรู้ สิ่งทีใกล้ตัวไปหาสิ่งที่ไกลตัว จากบทเรียนที่ง่ายไปยาก หรือเริ่มจากสิ่งที่เป็นรูปแบบธรรมไปหาสิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียน เรียนรู้ได้ง่ายขึ้นทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมให้นักศึกษาได้เรียนรู้จักสถานการณ์ที่มีความหมายและสนองความต้องการของนักศึกษา สานต่อจากพื้นฐานความรู้เดิม และพื้นฐานทางวัฒนธรรมของนักศึกษา^๙ และความเริ่มจากตัวอย่างไปหากฎเกณฑ์จะทำให้ผู้เรียนค้นหาข้อสรุปหรือค้นความจริงได้ รวมทั้งเกิดความคิดรวบยอดได้ดีด้วย อีกอย่างการสอนเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ดังนั้น ผู้สอนจึงควรคิดดัดแปลงกระบวนการสอนให้หลากหลายทำให้ผู้เรียนสนใจ ไม่เบื่อหน่าย^{๑๐}

๖. ฝึกหัดให้นักศึกษารู้จักคิดใคร่ครวญ ไตร่ตรองด้วยตนเอง และในขณะเดียวกันเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยน และทำงานร่วมกับผู้อื่น^{๑๑} ให้ผู้เรียนรู้จักการอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยฝึกความรับผิดชอบ ความเป็นผู้นำและผู้ตาม อันประกอบด้วยคารวะธรรม สามัคคีธรรม และปัญญาธรรม ซึ่งผู้เรียนจะได้นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป^{๑๒} การดำเนินการสอนในชั้นเรียน ผู้สอนจะต้องคำนึงถึงนักศึกษาซึ่งเรียนร่วมกันในชั้นเรียนในลักษณะของสังคมกลุ่มเพื่อนเนื่องจากการสอนในชั้นเรียนไม่ใช่การมีปฏิสัมพันธ์เฉพาะผู้สอนกับผู้เรียนเป็นรายคนเท่านั้นดังนั้นการคำนึงถึงกลุ่มเพื่อนของผู้เรียนซึ่งมีอิทธิพลต่อการเรียนของผู้เรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญเช่นเดียวกัน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะของกลุ่มการเรียน หรือการเรียนแบบร่วมมือ (Cooperative Learning) จึงเป็นสิ่งที่จะทำให้ นักศึกษาสนใจการเรียนมากขึ้น อย่างไรก็ตามการจัดกลุ่มให้แก่ผู้เรียนผู้สอนจะต้องคำนึงถึงสภาพภูมิหลังของผู้เรียน กลุ่มเพื่อน และเมื่อจัดการเรียนในลักษณะดังกล่าวแล้วจะทำให้ นักศึกษารู้จักการ

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^๘ สุวิทย์ มูลคำ, **ครบเครื่องเรื่องวิทยาการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ตวงกลมสมัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓.

^๙ กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา, **เมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส**, [ม.ป.ท.: ม.ป.พ], ๒๕๓๙, หน้า ๔๕.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^{๑๒} พิพัฒน์ วิเชียรสุวรรณ, **แผนการศึกษาแห่งชาติแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : เดอะบุคส์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๙-๘๐.

ทำงานร่วมกัน สามารถพัฒนาทักษะการพูดในด้านการปรึกษาหารือ มีความมั่นใจในการเสนอความคิดเห็น รวมทั้งมีความรู้ในด้านเนื้อหาสาระวิชาเช่นเดียวกัน^{๑๓}

๗. สร้างบรรยากาศให้เหมาะกับผู้เรียนทั้งในแง่สิ่งแวดล้อมและอารมณ์ของผู้เรียน เช่น การจัดสภาพแวดล้อมของสถานศึกษา ห้องเรียน ให้สะอาด สวยงาม และร่มรื่น ผู้สอนควรมีบุคลิกภาพที่เหมาะสม มีอารมณ์ดี เป็นกันเองกับผู้เรียน ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้เรียน เป็นต้น และพัฒนาห้องสมุดเพื่อการค้นคว้าวิจัย พัฒนาระบบหอพักและสภาพแวดล้อมต่างๆ เพื่อเสริมบรรยากาศของการเรียนรู้^{๑๔}

๘. ต้องเสริมกำลังใจให้แก่ผู้เรียน โดยการกล่าวชมเชย และให้รางวัลในช่วงเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสมสามารถสร้างเสริมบรรยากาศที่ดีในการเรียนได้ ทำให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการเรียน และเป็นการสนับสนุนพฤติกรรมที่เหมาะสมของผู้เรียน อย่างไรก็ตามวิธีการเสริมกำลังใจผู้เรียนแบบหนึ่งอาจจะเหมาะสมและได้ผลดีสำหรับผู้เรียนบางคน และอาจจะไม่ได้ผลสำหรับผู้เรียนบางคนหนึ่งก็ได้ซึ่งในกรณีนี้ ผู้สอนจำเป็นต้องศึกษา เข้าใจ รู้จักลักษณะนิสัย ความต้องการของผู้เรียนด้วยและหาวิธีการอื่นเพื่อเสริมกำลังใจให้แก่ผู้เรียนได้ตรงตามความต้องการ

จุดประสงค์ของการเสริมกำลังใจผู้เรียน ซึ่งอาจจะเป็นการกล่าวชมเชย ให้รางวัลหรือวิธีการอื่นๆ นั้น มีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนมีการประพฤติ ปฏิบัติ หรือมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ต่อไป การเสริมกำลังใจของผู้เรียน ควรจะมีลักษณะเป็นธรรมชาติ แบบง่ายๆ ไม่ต้องยุ่งยากมากนัก และให้ผู้เรียนในห้องรับรู้ อาจกล่าวชมเชยผู้เรียนที่ตอบคำถามได้ถูกต้อง จะดีกว่าการให้ของรางวัลเฉพาะคน หรือกล่าวชมเชยอย่างมากเกินไป ผู้เรียนจะรู้สึกว่ามีความจริงใจ ดังนั้นการกล่าวชมเชยผู้เรียนเป็นการเสริมกำลังใจชนิดหนึ่ง ซึ่งผู้สอนควรจะต้องคำนึงในเรื่องต่อไปนี้

- ๑) กล่าวชมเชยในลักษณะธรรมดาๆ แบบธรรมชาติ ตามความเป็นจริงไม่มากเกินไป
- ๒) พูดด้วยน้ำเสียงที่แสดงความจริงใจ
- ๓) ควรระบุพฤติกรรมที่ดีของผู้เรียนในการกล่าวชมเชยนั้นๆ
- ๔) ในบางครั้งควรกล่าวชมเชยผู้เรียนเป็นการส่วนตัว ซึ่งผู้เรียนบางคนอาจจะอายเมื่อผู้สอนกล่าวชมเชยต่อหน้าเพื่อน
- ๕) กล่าวชมเชยผู้เรียน เมื่อผู้เรียนได้เปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดี เป็นการสนับสนุนและเสริมกำลังใจ ทำให้ผู้เรียนมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น
- ๖) ควรใช้คำพูดในหลายๆ รูปแบบ ไม่ควรพูดเหมือนกันทุกๆ ครั้ง
- ๗) ควรกล่าวชมเชยผู้เรียนโดยใช้คำพูดพร้อมๆ กับน้ำเสียง การแสดงสีหน้า หรือใช้การแสดงกิริยาประกอบ (Nonverbal)^{๑๕}

^{๑๓} ระวีวรรณ ศรีศรีรามครัน, **เทคนิคการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓) , หน้า ๑๔-๒๗.

^{๑๔} พิพัฒน์ วิเชียรสวรรณ, **แผนการศึกษาแห่งชาติแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : เดอะบุคส์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๙-๘๐.

^{๑๕} ระวีวรรณ ศรีศรีรามครัน, **เทคนิคการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔-๒๗.

๘) เชื่อมโยงวิธีการเรียนรู้ในเนื้อหาวิชากับสภาพปัญหาและประสบการณ์ในชีวิตจริง^{๑๖} ส่งเสริมให้นักศึกษาเรียนรู้จากปัญหาจริง ประสบการณ์จริง ซึ่งจะทำให้สามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ ที่เรียนรู้ สู่การมองปัญหาและแก้ปัญหาอย่างเป็นองค์รวมและครบวงจร^{๑๗}

๙) สื่อความหมายที่ชัดเจน เป็นกระบวนการสำคัญที่จะทำให้การสอนประสบความสำเร็จได้ การสื่อความหมายของผู้สอนโดยการโดยการใช้คำพูด การเขียน การแสดงกิริยาอาการ การแสดงออกทางสีหน้าเหล่านี้ ผู้สอนจะต้องสื่อความหมายให้ชัดเจน เพื่อให้ นักศึกษาสามารถเข้าใจหรือแปลความหมายได้อย่างถูกต้องตรงตามความประสงค์ของผู้ส่งความหมาย ในบางครั้งนักศึกษาไม่สามารถเข้าใจการสื่อความหมายของผู้สอน เนื่องจากสำนวนการพูดไม่มีความชัดเจน คลุมเครือ ไม่คุ้นเคยกับน้ำเสียง สำนวนที่ใช้ของผู้ส่งความหมายหรือบรรยากาศรอบชั้นเรียน ไม่ส่งเสริมการสื่อความหมายที่ดี เช่น มีเสียงอื่นๆ รบกวน เป็นต้น

การดำเนินการสอนอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ผู้สอนจะต้องสนใจการสอนของตนเองว่า นักศึกษาจะสามารถเข้าใจการสื่อความหมายหรือไม่ ดังนั้นเมื่อสอนไปสักระยะหนึ่งจึงควรหยุดการสอนชั่วคราว และถามความเข้าใจของผู้เรียน ซึ่งอาจจะให้ผู้เรียนบางคน หรือทั้งชั้นช่วยกันสรุปสิ่งที่ได้สอนไปแล้ว ซึ่งจะเป็นการตรวจสอบความเข้าใจของผู้เรียน แล้วแก้ไขความเข้าใจของผู้เรียนให้ถูกต้อง ด้วยนอกจากการสื่อความหมายให้แก่ นักศึกษาในด้านการพูดแล้ว การฟังก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน ผู้สอนควรฟังคำตอบจากผู้เรียนด้วยความสนใจ ทบทวนคำตอบของผู้เรียนโดยการสรุป และถามย้ำให้แน่ชัดว่าเป็นคำตอบที่ผู้เรียนต้องการจะตอบ เพื่อแสดงให้เห็นว่าสอนเข้าใจการสื่อความหมายของผู้เรียน^{๑๘}

๑๐) ใช้คำถามที่เหมาะสม การถามและใช้คำถามที่ดีและเหมาะสม เป็นส่วนหนึ่งของการสอนที่มีประสิทธิภาพ การถามคำถามในชั้นเรียนจะเป็นการกระตุ้นให้นักศึกษาสนใจการเรียนได้ เช่นเดียวกัน การถามคำถามที่ดี ที่เหมาะสมจะทำให้ นักศึกษาต้องสนใจที่จะคิดค้นหาคำตอบ ตลอดเวลาของการเรียน อย่างไรก็ตามแนวทางที่ตั้งคำถามที่เหมาะสม ผู้สอนจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่อไปนี้คือ

๑) ถามได้ตรงตามจุดประสงค์ ซึ่งในบางครั้งอาจจะใช้คำถามเพื่อถามความรู้ ความจำของผู้เรียน เป็นคำถามพื้นฐาน (Lower-level) สำหรับคำถามที่ต้องการให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็น สามารถเปรียบเทียบ สรุปข้อคิดเห็น คิดวิเคราะห์ได้ จะเป็นคำถามในระดับที่สูงขึ้นมา (Higher-level)

๒) ใช้คำถามให้ชัดเจน ผู้เรียนสามารถเข้าใจได้ว่าผู้สอนต้องการให้ผู้เรียนตอบคำถามในแนวใด การใช้คำถามที่กำกวม ไม่ชัดเจน หรือถามคำถามเป็นจำนวนมากในหลายๆด้านจะทำให้ผู้เรียนสับสน และไม่สามารถตอบคำถามในแนวทางที่ถูกต้องได้

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๑๗} กษมา วรวรรณ ณ อุธยา, **เมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส**, [ม.ป.ท.: ม.ป.พ], ๒๕๓๙, หน้า ๔-๕.

^{๑๘} ระวีวรรณ ศรีศรีรามครัน, **เทคนิคการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔-๒๗.

๓) ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียน การใช้คำถามที่ดีนั้นจะทำให้ผู้เรียนสนใจที่จะตอบได้อย่างถูกต้อง และมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนในชั้นเรียน การที่ผู้เรียนตอบคำถามผิดและไม่สนใจจะตอบคำถาม ผู้สอนจะต้องพิจารณาทบทวนใช้คำถามใหม่ซึ่งอาจจะใช้คำถามที่ไม่ชัดเจนก็ได้

๔) เว้นระยะเวลาให้ผู้เรียนตอบ เมื่อถามคำถามไปแล้วควรเว้นระยะเวลาเพื่อให้ผู้เรียนได้คิดหาคำตอบ หรือเรียกให้ผู้เรียนคนอื่นตอบคำถามอีกครั้ง หรือตั้งคำถามใหม่การเว้นระยะเวลาดังกล่าวนั้น ส่วนใหญ่แล้วผู้สอนจะตั้งคำถามในระดับสูง (Higher-level) ซึ่งจะส่งเสริมให้นักศึกษาใช้เหตุในการตอบคำถามนั้น^{๑๙}

๑๑) ทบทวนความรู้ที่เรียนไปแล้ว และสรุปทบทวนในท้ายชั่วโมง พื้นฐานความรู้เดิมของนักศึกษา มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ในเรื่องต่อไป ดังนั้น ผู้สอนจึงจำเป็นต้องทบทวนความรู้ของนักศึกษา ก่อนที่จะให้นักศึกษาเรียนรู้เนื้อหาวิชาใหม่ต่อไป การทบทวนความรู้ไม่ใช่การถามคำถามถึงข้อหัวเรื่องที่ผู้เรียนได้เรียนไปแล้ว รวมทั้งการกล่าวทบทวนกิจกรรมที่ได้เรียนรู้ ซึ่งจะเป็นการเชื่อมโยงความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ที่จะเรียนต่อด้วย

๑๒) จัดบทเรียนให้มีการฝึกปฏิบัติ หรือให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด จะช่วยให้นักศึกษาเข้าใจและเรียนรู้เนื้อหาวิชาได้ดีขึ้น ทั้งนี้รวมถึงการให้การบ้านแก่ผู้เรียนในปริมาณที่เหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียนด้วย แนวทางการให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด มีดังต่อไปนี้

๑) แบบฝึกหัดควรมีหลายรูปแบบ และหลากหลาย โดยเฉพาะรูปแบบใหม่ๆ จะทำให้ผู้เรียนไม่รู้สึกรู้สึ

๒) การมอบหมายภาระงานให้ผู้เรียนทำ ควรเป็นระยะๆ ไม่ควรให้มากจนเกินไป หรือต่อเนื่องกันตลอด

๓) ผู้สอนควรชี้แจงภาระงานให้ผู้เรียนทำ หรือตรวจสอบความถูกต้องก่อนที่จะให้ผู้เรียนทำด้วยตนเองอย่างอิสระ^{๒๐}

๑๓) ให้หน่วยงานทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องปรับปรุงระบบการวัดและประเมินผลการเรียน โดยการมุ่งเน้นการวัดความรู้ ความคิดเห็น ในลักษณะรวบยอด ทดแทนการวัดเป็นรายวิชาเพียงอย่างเดียว กระทรวงศึกษาธิการควรจัดทำข้อสอบมาตรฐานเฉพาะในวิชาทักษะพื้นฐานที่เป็นวิชาแกนนำสำคัญในชั้นตัวประโยค เพื่อตรวจสอบคุณภาพการศึกษา เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการศึกษาให้มีคุณภาพใกล้เคียงกัน และควรปรับปรุงระบบการคัดเลือกเข้าเรียนต่อในระดับการศึกษา โดยสะท้อนจุดประสงค์ของการเรียนรู้ในแต่ละระดับการศึกษา เพื่อลดการแข่งขันในเชิงวิชาการแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ควรนำกิจกรรมเสริมหลักสูตรต่างๆมาพิจารณาในการวัดและประเมินผลคุณลักษณะต่างๆ อันพึงประสงค์ควบคู่ไปกับการเรียน^{๒๑} ในระหว่างดำเนินการสอน ผู้สอนจะต้องคอยสังเกตหรือประเมินความเข้าใจของผู้เรียน เพื่อให้ทราบว่าผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาวิชาใหม่ หรือสิ่งที่สอนหรือไม่ โดยการถามคำถาม หรือถามผู้เรียนทั้งหมดโดยรวมเกี่ยวกับสิ่งที่เรียนไปแล้ว ซึ่งจะทำให้ผู้สอนทราบระดับความเข้าใจของผู้เรียนว่ามีมากน้อยแค่ไหน หรือยังเข้าใจไม่ถูกต้องเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาที่เรียนไป

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๒๑} พิพัฒน์ วิเชียรสุวรรณ, แผนการศึกษาแห่งชาติแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : เดอะบุ๊กส์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๙-๘๐.

ซึ่งจะเป็นโอกาสให้ผู้สอนปรับแนวการสอน หรือวิธีการสอนในรูปแบบใหม่อาจจะยกตัวอย่าง อธิบายเพิ่มเติมให้ผู้เรียนเข้าใจชัดเจนขึ้น หรือใช้อุปกรณ์การสอน เพื่อช่วยเสริมความเข้าใจ^{๒๒}

๑๔) ต้องประเมินผลการสอนของตนเอง ผู้สอนที่เอาใส่ตอนการสอน และมีประสิทธิภาพจะสนใจการประเมินการของตนเอง ซึ่งการประเมินการสอนของตนเองโดยวิธีการง่ายๆ ก็คือการถามคำถามตนเองดังนี้

- ๑) นักศึกษาได้เรียนรู้เนื้อหาวิชา ตรงตามที่คุณสอนต้องการให้เรียนหรือไม่
 - ๒) ผู้สอนจะทราบได้อย่างไร นักศึกษารู้ในสิ่งที่ตนเองได้เรียนไปแล้ว
 - ๓) การสอนของผู้สอนในวันนี้ดำเนินไปด้วยดีหรือไม่ ผู้เรียนมีความสับสนต่อการเรียนหรือไม่ และผู้สอนจะสามารถกำจัดความสับสนของผู้เรียนได้อย่างไรสำหรับการสอนในครั้งต่อไป
- ในบางครั้งผู้สอนอาจจะเขียนคำตอบของคำถามข้างต้นไว้ในช่องหมายเหตุของบันทึกการสอน หลังการสอนเสร็จสิ้นแล้ว เพื่อประเมินผลการสอนของตนเอง และเป็นแนวทางสำหรับปรับปรุงการสอนของตนเองในครั้งต่อไปให้ดีขึ้น ซึ่งผู้สอนอาจจะปรับปรุงแนวการสอนจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหาวิชา หรือจัดเตรียมอุปกรณ์การสอน เพื่อให้การสอนในครั้งต่อไปประสบความสำเร็จเพิ่ม มากขึ้น^{๒๓}

๒.๑.๓ ลักษณะและหลักการของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดี

สรรเพชญ อีสริยวัชรากร กล่าวว่า ลักษณะของกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งสำคัญหลายประการ ดังนี้^{๒๔}

๑. กิจกรรมการเรียนทุกอย่างต้องเกี่ยวข้องกับจุดประสงค์ของการเรียน
๒. การจัดลำดับของกิจกรรมการเรียน ต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์ทั้ง ๓ ด้าน คือด้านพุทธิพิสัย ด้านทักษะพิสัย
๓. กิจกรรมการเรียนการสอนควรเหมาะสมกับวัย และความพร้อมของผู้เรียน
๔. กิจกรรมการเรียนควรมีการจัดลำดับขั้นตอน เพื่อให้การเรียนรู้มีความต่อเนื่อง
๕. กิจกรรมการเรียนควรทำให้เกิดผลดีอย่างเต็มที่ ก่อให้เกิดการเรียนรู้เพิ่ม ขึ้น
๖. กิจกรรมการเรียนจะต้องทำด้วยความสนใจของผู้เรียน ให้นำสิ่งที่เรียนในสถานการณ์ในห้องเรียนไปใช้ได้จริงในสถานการณ์ใหม่ในชีวิตจริง
๗. กิจกรรมการเรียนเพื่อเป็นการพัฒนาแนวคิด ส่งเสริมให้นักศึกษาได้คิดแบบสืบสวน สอบสวน และแก้ปัญหาตามแนวทางของตน และต้องรู้จักประเมินความคิดของตนเองด้วยและพัฒนาไปสู่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
๘. กิจกรรมการเรียนควรให้ผู้เรียนรู้หลายๆ อย่าง การจัดกิจกรรมที่นักศึกษาได้มีโอกาสสังเกต วิเคราะห์ และอภิปราย โดยใช้สื่อการเรียนต่างๆ มาประกอบ

^{๒๒} ระวีวรรณ ศรีศรีรามครัน. **เทคนิคการสอน**. (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔-๒๗.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^{๒๔} สรรเพชญ อีสริยวัชรากร. **ทฤษฎีการสอนสู่การฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูเต็มเวลา**. (ราชบุรี : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.๒๕๔๖). หน้า ๓๔๐-๓๔๑.

๙. กิจกรรมการเรียนรู้ควรมีลักษณะเปิดกว้างแก่ผู้เรียน ให้มีลักษณะที่แตกต่างกันทั้งในด้านเนื้อหาและแนวความคิด กิจกรรมลักษณะนี้ไม่จำเป็นจะต้องมีคำตอบที่ถูกต้องเพียงคำตอบเดียว แต่เป็นการให้นักศึกษารู้จักใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล

สุวิทย์ มูลคำ กล่าวว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ควรคำนึงถึงหลักการสำคัญดังต่อไปนี้^{๒๕}

๑. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร
๒. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับจุดประสงค์กับการสอนรายวิชา
๓. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวัย ความสามารถ ความสนใจของนักศึกษา
๔. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาวิชา เนื้อหาวิชามีหลายประเภท เช่น ประเภทข้อเท็จจริง การแก้ปัญหา การสร้างสรรค์ ทักษะ เจตนา และค่านิยมเนื้อหาวิชาแต่ละประเภทต้องอาศัยเทคนิควิธีสอน หรือการจัดกิจกรรมที่แตกต่างกัน
๕. จัดกิจกรรมให้มีลำดับขั้นตอนเพื่อนักศึกษาได้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างต่อเนื่องไม่สับสน และสามารถโยงความสัมพันธ์ของเนื้อหาที่เรียนได้
๖. จัดกิจกรรมให้น่าสนใจ โดยใช้สื่อการสอนที่เหมาะสม

สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพนั้นต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์ทั้งด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย ด้านทักษะพิสัย เหมาะสมกับวัยและความพร้อมของผู้เรียน มีการจัดลำดับขั้นตอนเพื่อให้การเรียนรู้มีความต่อเนื่อง ทำให้เกิดผลดีอย่างเต็มที่ที่ทำหายความสนใจของผู้เรียน ให้นำสิ่งที่เรียนไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ในชีวิตจริง ส่งเสริมให้นักศึกษาได้คิดแบบสืบสวน และแก้ปัญหาตามแนวทางของตน รู้จักประเมินความคิดของตนเองและพัฒนาไปสู่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

๒.๑.๔ คุณสมบัติที่สำคัญของอาจารย์ผู้สอนที่มีประสิทธิผล

อาจารย์ผู้สอนควรมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

๑. มีบุคลิกภาพส่วนตัวที่ดี โดยทั่วไปผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีก็ต่อเมื่อมีความพอใจอาจารย์ผู้สอน ฉะนั้นผู้สอนควรมีบุคลิกภาพของการเป็นผู้สอน หรืออาจจะเรียกได้ว่ามีวิญญาณของความเป็นผู้สอน เช่น แต่งกายเหมาะสม มีความสุภาพอ่อนโยน มีความเมตตากรุณา มีขันติ มีความกระตือรือร้น มีลักษณะเป็นผู้นำ มีอารมณ์ขัน มีศรัทธาและความภูมิใจในความเป็นผู้สอนนอกจากนั้นผู้สอนที่สอนวิชาชีพรธุรกิจ ควรมีบุคลิกลักษณะเป็นนักธุรกิจประกอบกันหรืออาจจะต้องมี “วิญญาณของความเป็นนักธุรกิจ” ด้วย เช่น ความคล่องแคล่วว่องไวมีทัศนะที่กว้างไกล มีการบริหารเวลาและวางแผนอย่างเหมาะสม มีความเที่ยงตรงธรรม มีจรรยาวิชาชีพ และคุณธรรม มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร มีความพยายามไม่ท้อถอย ฉะนั้นอาจารย์ผู้สอนวิชาชีพรธุรกิจ จึงจำเป็นจะต้องมีความภูมิใจและก่อให้เกิดความสนใจที่จะเรียนรู้

๒. มีความรู้ทั่วไปอย่างกว้างขวาง ผู้ที่เป็นผู้สอนนั้นมิใช่มีความรู้แต่เพียงในตำรา หรือทางวิชาการเท่านั้น แต่จำเป็นที่จะต้องมีความรู้อย่างกว้างขวางในหลายๆ ด้าน เช่น ความรู้ทาง

^{๒๕} สุวิทย์ มูลคำ, **ครบเครื่องเรื่องวิทยากร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมลสมัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒-๓.

เศรษฐศาสตร์ สังคม วิทยาศาสตร์ พหุกรรมศาสตร์ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การลงทุน และอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบของวิชาธุรกิจ

๓. มีความรู้ความสามารถในวิชาที่สอน ควรจะต้องทำความเข้าใจและแสวงหาความรู้ในรายละเอียดวิชาที่อยู่ในหลักสูตรรายวิชานั้น เพื่อจะได้นำมาวางแผนการสอนโดยเรียงลำดับความยากง่าย ความต่อเนื่องของรายละเอียดเนื้อหา

๔. มีความสามารถในการสอน การสอนของผู้สอนธุรกิจนั้นขึ้นอยู่กับเทคนิควิธีสอน ซึ่งเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ผู้สอนทุกคนจะต้องฝึกฝนและปฏิบัติให้เกิดความชำนาญและทักษะมีความเชื่อมั่น ในตนเอง^{๒๖}

ชาญชัย อาจิสมัจจ กล่าวว่า คุณสมบัติที่สำคัญของอาจารย์ผู้สอนที่มีประสิทธิผล คือ คุณสมบัติทางวิชาชีพ และคุณสมบัติส่วนตัว

๑. คุณสมบัติทางวิชาชีพคุณสมบัติทางวิชาชีพ หมายถึง ความรู้ของผู้สอนในเนื้อหาวิชาที่จะสอน ความเข้าใจในหลักการทางจิตวิทยาและการศึกษา ความเข้าใจและความซาบซึ้งในอาชีพการ

สอน

๑.๑ มีความรู้ในวิชา/สาขาที่ตัวเองสอน สิ่งจำเป็นแรกสำหรับการสอนที่มีประสิทธิผลก็คือ ผู้สอนต้องมีความรู้อย่างถ่องแท้ในวิชาที่ตนจะสอน ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับความคิดที่ว่า ผู้สอนไม่จำเป็นต้องมีความรู้มากในการสอนเด็ก การเรียนรู้ที่มีประสิทธิผลต้องการผู้สอนที่มีความรู้แน่น (Solid Knowledge) ของวิชาหรือสาขาที่ตัวเองสอนเพื่อให้มีความรู้ในสาขาของตนเอง ผู้สอนจะต้องเรียนรู้ให้มากขึ้นผู้สอนไม่อาจเรียนวิชาแคในชั้นพื้นฐาน แต่จะต้องเรียนรู้ให้ถ่องแท้ทุกคนตระหนักว่าในปัจจุบันมีการขยายตัวของความรู้อย่างรวดเร็ว (Explosion of Knowledge) ในทุกสาขา ถ้าผู้สอนต้องการให้ทันกับพัฒนาการใหม่ๆ ในสาขาของตน ผู้สอนต้องเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และผู้สอนในระดับขั้นที่สูงขึ้นไปนั้น ต้องเป็นผู้มีความรู้ที่ลึก และเชี่ยวชาญเฉพาะ (Specialized Knowledge) ทุกวันนี้การเตรียมความลึก ในทางวิชาการนั้นมีความจำเป็นแม้ในการสอนระดับประถมศึกษา

๑.๒ มีความเข้าใจในตัวนักศึกษา สิ่งจำเป็นที่สองที่มีประสิทธิผลก็คือความรู้ในตัวเด็ก หมายความว่า การเข้าใจในหลักเบื้องต้นของความเจริญเติบโตและพัฒนาการของมนุษย์ (Growth and Development) Human ผู้สอนต้องรู้ความสนใจและประสบการณ์เดิมของผู้เรียน เพื่อว่าผู้สอนจะได้ใช้แรงจูงใจผู้เรียน ผู้สอนต้องรู้จักการปรับตัวของเด็กในระยะของการเจริญเติบโตในวัยต่างๆ การพัฒนาทางสติปัญญา ปัญหาทางอารมณ์ และสังคมที่เด็กอยู่ผู้สอนต้องพัฒนาทักษะพิเศษในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเด็ก เพื่อให้มีความเข้าใจในตัวนักศึกษา

๑.๓ มีความเข้าใจหลักการสอนและทักษะในการใช้เทคนิคเพื่อนำมาใช้ความคิดเก่าอย่างหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าบุคคลรู้วิชาของเขา เขาก็จะสอนมันได้” นั้นไม่เป็นความจริงเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ให้มีประสิทธิผล ผู้สอนไม่เพียงแต่ต้องรู้เนื้อหาวิชาเท่านั้นเขาต้องรู้วิธีสอนด้วย ดังนั้นสิ่งจำเป็นที่สามสำหรับการสอนอย่างมีประสิทธิภาพก็คือ ทักษะกับวิธีสอน วิธีสอนเกี่ยวกับความเข้าใจ

^{๒๖} ถาวร สารวิทย์, อุตสาหกรรมศิลป์ สำหรับครูประถมศึกษา และมัธยมศึกษา, (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, ๒๕๒๓), หน้า ๘๙-๙๐.

ในทฤษฎีและการปฏิบัติเกี่ยวกับหลักสูตร ธรรมชาติและหลักการเรียนรู้ ชนิดของผลลัพธ์การเรียนรู้ จิตวิทยาของการจูงใจ และความแตกต่างระหว่างบุคคลซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคัดเลือกและการจัดระเบียบประสบการณ์การเรียนรู้ วิธีสอนยังเกี่ยวกับทักษะในการใช้เทคนิคของการอำนวยความสะดวกต่อการเรียนรู้ที่มีวัตถุประสงค์ ซึ่ง ได้แก่ การอภิปราย (Discussion) การตั้งคำถาม (Questioning) การทำงานเป็นกลุ่ม (Group Work) โสตทัศนูปกรณ์ (Audio – visual Materials) การศึกษาโดยการชี้แนะ (Directed study) เป็นต้น นอกจากนี้ ยังเกี่ยวข้องกับทักษะการใช้เทคนิคของกระบวนการต่างๆ ในการประเมินก้าวหน้าของผู้เรียนและเทคนิคการจัดห้องเรียนสิ่งเหล่านี้คือทักษะที่จำเป็นสำหรับผู้สอน

๑.๔ ความเข้าใจทั่วไปในความรู้สาขาอื่นๆ การสอนในทุกวันนี้ต้องการผู้สอนที่มีความเข้าใจทั่วไปในความรู้สาขาอื่นๆ ถ้าผู้สอนคาดหวังในการช่วยเด็กให้เข้าใจและซาบซึ้งในโลกที่เขาอยู่ ผู้สอนต้องเข้าใจความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Interrelation) และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน (Interdependence) ของความรู้สาขาต่างๆ ผู้สอนต้องสามารถแสดงให้เห็นว่าวิชาของเขาสัมพันธ์กับสาขาอื่นๆ อย่างไร โดยเฉพาะในการแก้ปัญหาชีวิต นอกจากนี้เด็ก ในปัจจุบันมีความสนใจเพิ่มเติมทั่วไปกว้างๆ มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ต่อผู้สอนที่สอนในชั้นเรียนสมบูรณ์แบบ (Self-Contained Classroom) ซึ่งผู้สอนต้องสอนเนื้อหาของวิชาส่วนใหญ่เพิ่มเติมดังกล่าวต้องรวมถึงการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะ ภาษา ปรัชญา คณิตศาสตร์ วรรณคดีและวิทยาศาสตร์กายภาพถึงแม้ว่าสาขาของความรู้เหล่านี้มีความสำคัญ แต่การเน้นต้องตั้งอยู่บนทักษะการสื่อความหมายของผู้สอน ความสามารถในการสื่อแนวคิดอย่างมีประสิทธิภาพและการอ่านอย่างพิถีพิถันเพราะห้วนแล้วแต่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสอนที่มีประสิทธิผล

๑.๕ เข้าใจและประทับใจในอาชีพผู้สอน ระดับความสำเร็จของผู้สอนขึ้นอยู่กับเจตคติของเขาเป็นอย่างมาก การสอนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างบุคคล ผู้สอนต้องรู้วิธีทำงานอย่างมีประสิทธิภาพไม่เพียงแต่กับผู้เรียน แต่กับบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในสถานศึกษาด้วย เช่น ผู้บริหาร เพื่อนร่วมงาน ผู้ปกครอง และสมาชิกอื่นๆ ในชุมชนผู้สอนต้องตระหนักถึงค่านิยมของความสัมพันธ์ของจรรยาบรรณทางวิชาชีพผู้สอนต้องเข้าใจความสำคัญในอาชีพของตน ว่าเป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและมองเห็นรางวัล ตลอดจนข้อจำกัดและการทดสอบอาชีพดังกล่าว เขาต้องตระหนักคุณค่าของการจัดระเบียบองค์การทางอาชีพต่อตัวเอง และต่อการศึกษาโดยทั่วไปท้ายสุดเขาต้องตระหนักถึงความจำเป็นในการเป็นผู้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาโดยผ่านทางโปรแกรมต่างๆ ของการฝึกอบรมระหว่างประจำการ

๒. คุณสมบัติส่วนตัวของผู้สอน คุณสมบัติส่วนตัวคือสิ่งที่เกิดขึ้นจากบุคลิกภาพของผู้สอน ความสนใจเจตคติและความเชื่อพฤติกรรมของผู้สอนในการทำงานกับเด็ก และกับคนอื่น คุณสมบัติส่วนตัวของผู้สอนที่มีประสิทธิผลมีคุณลักษณะต่อไปนี้

- ๒.๑ มีบุคลิกภาพส่วนตัว อิริยาบถ มารยาทดี มีเสียงน่าฟัง
- ๒.๒ ฉลาดเฉลียว มีความมั่นคงทางอารมณ์ และการควบคุมตนเอง
- ๒.๓ มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้อื่น อดทน
- ๒.๔ มีบุรณาการมีความน่าเชื่อถือ มีความซื่อสัตย์ มีความจงรักภักดี
- ๒.๕ มีความยืดหยุ่น มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

๒.๖ เข้าสังคม มีความเป็นมิตร ให้ความร่วมมือ

๒.๗ มีความยุติธรรม มีความทนทาน

๒.๘ มีอารมณ์ขัน มีความร่าเริง มีความกระตือรือร้น^{๒๗}

๒.๑.๕ สื่อการเรียนการสอน

ความหมายของการใช้สื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง ส่วนหนึ่งในกระบวนการเรียนการสอนของนักศึกษาและอาจารย์ เพราะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้นักศึกษาสามารถเข้าใจเรื่องที่สอนได้ชัดเจนขึ้น ดังความหมายของสื่อการเรียนการสอนที่นักการศึกษากล่าวถึง คือ

กิดานันท์ มลิทอง กล่าวว่า คำว่า “สื่อ” (Media) หมายถึง สิ่งใดก็ตามที่กำหนดข้อมูล เพื่อให้ผู้ส่งและผู้รับสามารถสื่อสารกันได้ตรงตามจุดประสงค์ เมื่อมีการนำสื่อมาใช้ในการเรียนการสอน จึงเรียกว่า “สื่อการสอน” ซึ่งหมายถึง สื่อชนิดใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นเทปบันทึกเสียง สไลด์ วิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ แผนภูมิ ภาพนิ่ง ฯลฯ ซึ่งปัจจุบันเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนการสอน สิ่งเหล่านี้เป็นวัสดุทางกายภาพ ที่นำมาใช้ในเทคโนโลยีการศึกษาเป็นสื่อที่ใช้เป็นเครื่องมือ หรือช่องทางสำหรับทำให้การสอนของนักศึกษา ส่งไปถึงนักศึกษาและทำให้นักศึกษาสามารถเกิดการเรียนรู้เต็มจุดประสงค์ที่ผู้สอนกำหนดไว้ได้เป็นอย่างดี^{๒๘}

สรุปได้ว่า สื่อการสอน หมายถึงสิ่งต่างๆ ที่ผู้สอนนำมาใช้เป็นสื่อกลางเพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุจุดประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งอาจจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ กิจกรรม ตลอดจนเทคนิควิธีการต่างๆ ในด้านสื่อการเรียนการสอนนี้มีความจำเป็นต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาต่างประเทศ อาจารย์จะต้องเตรียมพร้อมเพื่อให้นักศึกษาทุกคนได้รับความรู้จากการสัมผัสสื่อการเรียนการสอนนั้นได้ด้วยตนเอง

๒.๑.๖ ความสำคัญและประโยชน์การใช้สื่อการเรียนการสอน

ยุพิน พิพิธกุลและอรพรรณ ตันบรรจง ได้กล่าวถึงความสำคัญของสื่อการเรียนการสอนไว้ดังนี้

๑. สื่อการเรียนการสอนจะช่วยให้นักศึกษาเข้าใจบทเรียนได้แจ่มแจ้งขึ้น
๒. ช่วยในการสอนนักศึกษาที่มีความสามารถแตกต่างกัน เช่น นักศึกษาบางคนซึ่งเรียนอ่อนอาจจะต้องใช้รูปภาพ สื่อรูปแบบ หรือชุดการเรียนการสอนรายบุคคล ช่วยให้เขาบรรลุจุดประสงค์ในการเรียน
๓. ช่วยเสริมสร้างความสนใจของนักศึกษา

^{๒๗} ชาญชัย อาจิมสมาจาร, การนิเทศการสอนแผนใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โฟร์เพช, ๒๕๔๗), หน้า ๘-๑๖.

^{๒๘} กิดานันท์ มลิทอง, เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๙.

๔. ประหยัดเวลาในการสอน บางคนกล่าวว่า การใช้สื่อการเรียนการสอนทำให้เสียเวลา ความจริงนั้นไม่เสียเวลาเลย คนที่นำเสียเวลาเพราะใช้สื่อการเรียนการสอนไม่เป็น^{๒๙}

๒.๑.๗ การวัดผลและการประเมินผลการเรียนรู้

ความหมายของการวัดผลและประเมินผล

การวัดผลและประเมินผลเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่ง ของการจัดการเรียนการสอนเพราะ เป็นกระบวนการที่ทำให้ทราบว่า การจัดการเรียนการสอนตลอดจนความพยายามต่างๆ ของ อุดมศึกษาที่จะส่งเสริมการเรียนการสอนให้บรรลุตามจุดหมายของหลักสูตรนั้น ประสบผลสำเร็จหรือไม่ เพียงใด เพื่อที่จะนำผลประเมินที่ได้มาใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขและปรับปรุงวิธีการจัดการ เรียนการสอนต่างๆ ต่อไป

สุพัตร์ พิบูลย์ กล่าวถึง การวัดผลและประเมินผล สรุปได้ดังนี้การวัดและประเมินผล (Evaluation) เป็นการดำเนินการที่มีความต่อเนื่องกันซึ่งประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ

๑. การวัด (Measurement) เป็นการกำหนดค่าเป็นตัวเลขให้แก่สิ่งต่างๆ อย่างเป็นไปตามกฎเกณฑ์ ซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ หน่วยการวัด มาตรฐานเปรียบเทียบ และเครื่องมือ การวัด

๒. การประเมิน (Evaluation) เป็นการตัดสินคุณค่าของสิ่งของสิ่งต่างๆ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐาน มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ สารสนเทศจากการวัด (ข้อมูล) การตีความหมาย และการตัดสินเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานหรือบรรทัดฐานอันเป็นที่ยอมรับในการประเมินศักยภาพของผู้เรียน อาจจะทำได้หลายวิธี เช่น การทดสอบโดยใช้แบบทดสอบ การสัมภาษณ์ การสังเกต การให้ผู้เรียนประเมินตนเอง การประเมินจากแฟ้มสะสมงาน เป็นต้น^{๓๐}

วิรัตน์ ไทยชนะ และคณะ กล่าวถึง การวัดผลและประเมินผลสรุปได้ดังนี้

การวัดผลและประเมินผล จะประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ

๑. การวัดผล (Measurement) คือ การตรวจสอบว่าผู้เรียนมีพฤติกรรมเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ เจตคติที่เปลี่ยนแปลงไปตามจุดประสงค์การเรียนรู้หรือไม่ โดยใช้เครื่องมือต่างๆ ในการเก็บข้อมูล ส่วนการใช้เครื่องมือชนิดใดนั้น จะขึ้น อยู่กับจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในแผนการสอน ผลที่ได้จากการวัดจะเป็นเชิงปริมาณ เช่น คะแนนหรือร้อยละซึ่งยังไม่สามารถตัดสินได้ว่า นักศึกษามี คุณภาพเป็นอย่างไร จนกว่าจะมีการประเมินผล

๒. การประเมินผล (Evaluation) คือ การตัดสินใจว่าผู้เรียนมีคุณภาพอย่างไรโดยการนำ คะแนนที่ได้จากการวัดผลมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ เช่น นักศึกษาทำข้อทดสอบได้ คะแนน ๗๐ คะแนน จากคะแนนเต็ม ๑๐๐ คะแนน ซึ่งเกณฑ์ที่กำหนดไว้ว่า ผู้ได้คะแนน ๖๐ คะแนน ขึ้นไป ถือว่า ผ่านการสอบ ซึ่งทำให้อาจารย์สามารถบอกได้ว่า นักศึกษานี้มีผลการประเมินสูงกว่า

^{๒๙} ยุพิน พิพิธกุล และอรพรรณ ต้นบรรจง, เทคโนโลยีในการผลิตสื่อการสอนคณิตศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักส่งเสริมและฝึกอบรมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๓๐} สุพัตร์ พิบูลย์, การประเมินตามสภาพจริง (Authentic Assessment), (นนทบุรี : จตุพร ดีไซน์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐-๒๒.

เกณฑ์การผ่านการสอบ เป็นต้นการประเมินผล หมายถึง กระบวนการรวบรวมและเตรียมข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจทางเลือกที่เป็นไปได้หลายๆ ทาง^{๓๑)} จากความหมายดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่า การประเมินผลมีความหมายครอบคลุม ทั้ง “การทดสอบ” และ “การวัดผล”^{๓๒)}

การวัดผลทางการศึกษา หมายถึง กระบวนการที่พยายามค้นหาระดับที่แสดงถึงปริมาณของคุณลักษณะใดลักษณะหนึ่งในตัวบุคคล หรือสิ่งของ หรือเหตุการณ์ตัวอย่างเช่น การวัดความสูงของนักเรียนนักศึกษา หรือการวัดความยาวของตัวโต๊ะ หรือการใช้แบบสอบเพื่อวัดลักษณะของบุคคลด้านเชาวน์ปัญญา ด้านความถนัด ด้านผลสัมฤทธิ์ เป็นต้น^{๓๓)}

การประเมินผล หมายถึง กระบวนการรวบรวมข้อมูลและจัดข้อมูลให้เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจระหว่างการกระทำกับวัตถุประสงค์ หรือการตัดสินใจคุณค่าของสิ่งที่วัดได้^{๓๔)}

การประเมินผล เป็นการตัดสินใจคุณค่า และในทางการศึกษาจะเป็นการตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูล ที่เป็นวัตถุประสงค์โดยความหมายคะแนนเพื่อตัดสินว่า ยอดเยี่ยม ดี ปานกลางหรือต่ำ^{๓๕)}

สรุปแล้ว การวัดผลประเมินผล เป็นกระบวนการที่ดำเนินการควบคู่กับกระบวนการจัดการเรียนการสอน ซึ่งแบ่งออกเป็น การวัดผล และการประเมินผล โดยการวัดผลจะต้องใช้วิธีการและเครื่องมือในการวัด ส่วนการประเมินผลจะเป็นการตัดสินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยใช้ข้อมูลจากการวัดผล ตามเกณฑ์ที่กำหนด

หลักการวัดผลและประเมินผลการศึกษา

พิชิต ฤทธิ์จรรยา กล่าวว่า เพื่อให้การวัดผลและประเมินผลการศึกษาเป็นไปอย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพสอดคล้องกับจิตวิทยาการเรียนรู้ ควรยึดหลักในการปฏิบัติดังนี้

๑. วัดให้ตรงกับจุดมุ่งหมายการวัดและประเมินผลการศึกษาเป็นกระบวนการตรวจสอบว่าการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ได้จัดให้กับนักเรียนนั้น นักเรียนสามารถบรรลุตามจุดมุ่งหมายอย่างน้อยเพียงใด ดังนั้นการวัดและการประเมินผลแต่ละครั้งจึงต้องมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนในการวัด และในการสอนผู้สอนก็ต้องยึดหลักสูตรเป็นหลักโดยการวิเคราะห์หลักสูตร แล้วตั้งจุดมุ่งหมาย และวัดให้ตรงกับจุดมุ่งหมาย หากการวัดแต่ละครั้งไม่ตรงกับจุดมุ่งหมายที่จะวัดผลของการวัดก็จะเป็นไปโดยความหมายแต่ก่อให้เกิดความหมายแต่ก่อให้เกิดความผิดพลาดในการนำผลการวัดไปใช้

๒. ใช้เครื่องมือที่มีคุณภาพ แม้ว่าเราจะมีจุดประสงค์ในการวัดที่ชัดเจน เลือกเครื่องมือวัดได้สอดคล้องกับจุดประสงค์แล้วก็ตาม แต่หากเครื่องมือขาดคุณภาพ ผลการวัดก็ขาดคุณภาพไปด้วย

^{๓๑)} เยาวดี วิบูลย์ศรี, การวัดผลและการสร้างแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕, หน้า ๙.

^{๓๒)} วิรัตน์ ไทยชนะ และคณะ, คู่มือและแนวทางการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔, [ม.ป.ท.:ม.ป.พ.], หน้า ๗๖ - ๗๗.

^{๓๓)} เยาวดี วิบูลย์ศรี, การวัดผลและการสร้างแบบสอบผลสัมฤทธิ์ **Measurement And Achievement Test Construction**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^{๓๔)} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๓๕)} Wiersma, William and Jurs, Stephen G. **Educational Measurement and Testing**, (Boston : Allyn and Bacon, ๑๙๕๐), p.๕.

และเมื่อนำผลการวัดไปประเมินผล ผลการประเมินย่อมมีโอกาสผิดพลาดได้ ดังนั้นเพื่อให้ผลการวัดมีความเชื่อถือได้จึงควรเลือกใช้เครื่องมือที่มีคุณภาพ

๓. คำนึงถึงความยุติธรรมความยุติธรรมเป็นคุณธรรมที่สำคัญประการหนึ่งของผู้ที่ทำหน้าที่ประเมินผลการศึกษา กล่าวคือจะต้องวัดและประเมินผลด้วยใจ เป็นกลางไม่ลำเอียง หรืออคติ ตัดสินตามหลักวิชา เช่น การตรวจข้อสอบโดยใช้หลักเกณฑ์เดียวกัน จัดกระทำให้ผู้ถูกวัดอยู่ภายใต้สถานการณ์เดียวกัน ตัดสินผลการวัดโดยใช้เกณฑ์เดียวกัน เป็นต้น หากการดำเนินการขั้นใดขั้นหนึ่งขาดความยุติธรรมแล้วก็จะส่งผลให้การวัดผลและการประเมินผลขาดความเชื่อถือตามไปด้วย

๔. การแปลผลใช้ถูกต้องการวัดและการประเมิน ผลการศึกษามีเป้าหมายเพื่อนำผลไปใช้อธิบายหรือเปรียบเทียบกันในคุณลักษณะนั้นๆ ดังนั้นการแปลผลที่ได้จะต้องพิจารณาให้รอบคอบก่อนที่จะลงสรุปโดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์ และวิธีการแปลความหมายเป็นสำคัญพิจารณาตามหลักเป็นแบบอิงเกณฑ์หรืออิงกลุ่ม นอกจากนี้ผู้สอนจำเป็นต้องมีความรู้ในมาตรการวัดและสถิติที่นำมาใช้ด้วย

๕. ใช้ผลของการวัดและการประเมินผลให้คุ้มค่าการวัดและการประเมินผลแต่ละครั้งเป็นงานที่ต้องลงทุนทั้งในด้านพลัง ความคิดกำลังกาย เวลา และงบประมาณ เพื่อให้สามารถวัดผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หากผลการวัดที่ผู้สอนนำมาเพียงตัดสินได้ตักให้นักศึกษาเท่านั้นนับว่าเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่าเพราะผลการวัดและการประเมินผลสามารถนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้อีก เช่น ใช้สำหรับวินิจฉัยข้อบกพร่องในการเรียนรู้ของนักศึกษา เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการเรียนรู้อีกของนักศึกษา เป็นข้อมูล สำหรับการปรับปรุงและพัฒนาการสอนของผู้สอน เป็นข้อมูล สำหรับแนะนำนักศึกษาและผู้ปกครอง และเป็นข้อมูล ประกอบการพิจารณาความดีความชอบประจำปีของผู้สอน หรือปรับปรุงการบริหารงานในสถานศึกษา เป็นต้น^{๓๖}

สรุปได้ว่า การวัดและประเมินผลต้องวัดให้ตรงกับจุดมุ่งหมาย ใช้เครื่องมือที่มีคุณภาพ คำนึงถึงความยุติธรรม แปลผลให้ถูกต้อง และใช้ผลของการวัดและการประเมินผลให้คุ้มค่า ประเภทและขั้นตอนการประเมิน

พิชิต ฤทธิ์จรูญ กล่าวว่า การประเมินผล สามารถจำแนกประเภทได้ดังนี้จำแนกตามวัตถุประสงค์ของการประเมิน แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) การประเมินผลก่อนเรียน (Pre-evaluation) มีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐานและทักษะของนักศึกษาว่า มีความรู้เพียงพอที่จะเรียนต่อในรายวิชาใหม่หรือเนื้อหาใหม่ได้หรือไม่ ถ้าพบว่ามีความรู้พื้นฐานไม่เพียงพอที่จะเรียนในเนื้อหาใหม่ได้

๒) การประเมินผลระหว่างเรียนหรือประเมินความก้าวหน้า (Formative Evaluation) มีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบว่านักศึกษาบรรลุตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้หรือไม่ เพียงใด หากพบว่ามีข้อบกพร่องในจุดประสงค์ใด ก็หาแนวทางปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องในจุดประสงค์นั้นๆ โดยจัดสอนซ่อมเสริมให้แก่นักศึกษาการประเมินผลระหว่างเรียนเป็นการสอบย่อย (Formative Test) ในเนื้อหาที่สอนเท่านั้นเพื่อตรวจสอบดูความก้าวหน้าของการเรียน ดูว่านักศึกษาบรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้หรือไม่ อันจะนำไปสู่การสอนซ่อมเสริมและปรับปรุงการสอนของผู้สอนอีกด้วย

^{๓๖} พิชิต ฤทธิ์จรูญ, หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไรท์ออฟเคอร์มีส์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑-๑๒.

๓) การประเมินผลรวมสรุปรูป (Summative Evaluation) เป็นการประเมินเพื่อตัดสินผล การเรียนมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาว่านักศึกษาที่มีความรู้ทั้งสินเท่าไร ควรตัดสินได้ – ตก ผ่าน – ไม่ผ่าน หรือควรได้เกรดอะไร เป็นต้น

การประเมินผลรวมสรุปรูปเป็นการประเมินเมื่อสิ้นสุดการเรียนการสอนของแต่ละรายวิชา ผู้สอนจำเป็นต้องประเมินให้ครอบคลุมทุกจุดประสงค์มากผู้สอนอาจต้องเลือกประเมินบางจุดประสงค์ โดยการสุ่มเอาเฉพาะจุดประสงค์ที่สำคัญๆ ก็ได้จำแนกตามระบบการวัดผล แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

- ๑) การประเมินผลแบบอิงกลุ่ม (Norm – referenced Evaluation)
- ๒) การประเมินผลแบบอิงเกณฑ์ (Criterion – referenced Evaluation)^{๓๗}

พิชิต ฤทธิจรรย์ กล่าวว่า การประเมินผลการเรียนการสอนมีความมุ่งหมายหลายประการ ซึ่งผู้สอนอาจเลือกใช้ให้ตรงกับความต้องการได้ดังนี้

๑. เพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียน
๒. เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐาน
๓. เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน
๔. เพื่อวินิจฉัยข้อบกพร่อง
๕. เพื่อตัดสินผลการเรียน
๖. เพื่อจัดตำแหน่งหรือจัดประเภท
๗. เพื่อเปรียบเทียบระดับพัฒนาการ
๘. เพื่อพยากรณ์หรือทำนาย
๙. เพื่อประเมินค่า^{๓๘}

พิชิต ฤทธิจรรย์ ได้กล่าวประโยชน์ของการประเมินผลดังนี้

๑. ประโยชน์ต่อนักศึกษา กำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน กำหนดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมสร้างเครื่องมือวัดผลการเรียนรู้ทดสอบและเก็บรวบรวมจัดทำข้อมูลตัดสินผลการเรียน

๑.๑ ทำให้เกิดพัฒนาตนเองในแนวทางที่เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยพิจารณาจากผลการประเมินความสามารถของตนเอง

๑.๒ ทำให้เกิดแรงจูงใจในการเรียนเพิ่มขึ้นเพื่อที่จะรักษามาตรฐานไว้และช่วยให้ผลการเรียนดีขึ้นตามลำดับ

๑.๓ ทำให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาที่เรียนชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะการสอบแต่ละครั้งทำให้นักศึกษาต้องอ่านหนังสือทบทวนเนื้อหา มีการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมทำให้เกิดการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

๑.๔ ทำให้ทราบจุดมุ่งหมายในการเรียนชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะก่อนสอนผู้สอนจะแจ้งจุดประสงค์ที่จะประเมินให้ทราบ

๒. ประโยชน์ต่อผู้สอน

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๓๘} พิชิต ฤทธิจรรย์, **หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไรท์ ออฟเคอร์มีส์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐.

๒.๑ ทำให้ผู้สอนได้ทราบผลการเรียนของนักศึกษาว่าเก่ง – อ่อนเพียงใดเพื่อหาทางช่วยเหลือ

๒.๒ ทำให้ผู้สอนทราบผลการบรรลุจุดประสงค์การเรียนของนักศึกษาว่ามีนักศึกษาผ่านจุดประสงค์มากน้อยเพียงใดซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้สอนมีประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอนเพียงใด เทคนิควิธีการสอนที่ผู้สอนใช้เหมาะสมเพียงใด อันจะนำไปสู่การปรับปรุงตนเองของผู้สอน

๒.๓ ผลการประเมินจะทำให้ผู้สอนใช้เป็นแรงกระตุ้นให้นักศึกษาเกิดความสนใจในการเรียนยิ่งขึ้น

๒.๔ ช่วยให้ผู้สอนได้ตรวจสอบคุณภาพของข้อสอบว่ามีความยากง่ายเพียงใด มีค่าอำนาจจำแนก ความเชื่อมั่น และความเที่ยงตรงเพียงใด

๓. ประโยชน์ต่อผู้บริหาร

๓.๑ ทำให้ทราบมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาในด้านต่างๆ เช่น มาตรฐานความสามารถของนักศึกษา มาตรฐานความสามารถของผู้สอน เป็นต้น

๓.๒ ใช้เป็นข้อมูล ในการประชาสัมพันธ์สถานศึกษาให้ผู้ปกครองและประชาชน

๓.๓ ใช้เป็นข้อมูล ในการตัดสินใจแก้ไขปัญหา พัฒนา และดำเนินงานบริหารสถานศึกษาในด้านต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๔. ประโยชน์ต่อผู้ปกครอง

๔.๑ ทำให้ทราบความสามารถ หรือสมรรถภาพในการเรียนของบุตรหลาน

๔.๒ ช่วยให้ผู้ปกครองรู้จักและเข้าใจบุตรหลานได้ดียิ่งขึ้น

๔.๓ เป็นข้อมูล สำหรับผู้ปกครองใช้ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการทำงานหรือการศึกษาต่อของบุตรหลาน

๕. ประโยชน์ต่อการแนะนำ

๕.๑ ใช้เป็นข้อมูล ในการให้คำปรึกษา แนะนำ นักศึกษาทั้งในด้านการเลือกอาชีพ การศึกษาต่อและปัญหาส่วนตัว

๕.๒ เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับสถานศึกษาใช้ในการประชาสัมพันธ์หรือแนะนำสถานศึกษา

๖. ประโยชน์ต่อการวิจัย

๖.๑ เครื่องมือในการวัดและประเมินผลสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยได้

๖.๒ ข้อมูลจากการวัดผลและประเมินผลสามารถนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิจัยต่อไปได้^{๓๔}

สรุปได้ว่า การวัดผลประเมินผลการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีลักษณะที่สำคัญ คือจะต้องมีการวัดผลประเมินผลที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการเรียน โดยจะต้องมีการกำหนดจุดมุ่งหมายของการวัดและวิธีการวัด รวมถึงเกณฑ์การประเมินผลที่ชัดเจนให้ผู้สอนนักศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทราบ ในการวัดผลประเมินผลจะต้องทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอและแจ้งผลให้แก่

^{๓๔} พิชิต ฤทธิจรูญ, หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไรท์ออฟเคอร์มีส์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑-๒๔.

นักศึกษาทราบเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไข โดยการวัดนั้นจะต้องตรงตามเนื้อหาและใช้วิธีการวัดที่เหมาะสมสอดคล้องกับเนื้อหา ซึ่งหมายถึงอาจจะต้องใช้วิธีการหลายๆวิธีร่วมกัน และสิ่งที่สำคัญการวัดและประเมินผลมีความยุติธรรม และเป็นมาตรฐานเดียวกันในกรณีที่มีนักศึกษาเป็นจำนวนมาก หรือใช้ผู้สอนหลายคนในวิชาเดียวกัน

๒.๑.๘ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยเฉพาะหมวด ๔ แนวทางการจัดการศึกษา เป็นการปฏิรูปการเรียนรู้ ที่ถือว่าเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา สารของหมวดนี้ครอบคลุมหลัก สาร และกระบวนการจัดการศึกษาที่เปิดกว้างให้แนวทาง การมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ วิสัยทัศน์ใหม่ทางการเรียนการสอนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน สาระเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดตามหมวดนี้เริ่มตั้งแต่มาตรา ๒๒ ถึงมาตรา ๓๐ มีสาระสำคัญ ๘ เรื่องใหญ่ๆ การปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด เป็นหลักการสำคัญที่สุด เป็นหลักการสำคัญที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา ๒๒ กำหนด ไว้ว่า “หลักการจัดการศึกษาต้องยึดหลักการว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ” มาตรา ๒๓ สาระการเรียนรู้ความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา ในเรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ตลอดจนประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทย การเมือง และการปกครอง ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งเรื่องจัดการ ด้านคณิตศาสตร์ ด้านภาษา การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข การใช้และการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ มาตรา ๒๔ กระบวนการเรียนรู้ ต้องจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัด และความแตกต่างของผู้เรียน ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา ให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็นอย่างสมคูล รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อม สื่อการเรียน อำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดการเรียน และใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย พ่อแม่ ผู้ปกครอง และชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่มาตรา ๒๕ บทบาทรัฐในการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้นั้น

การส่งเสริมการดำเนินงานและจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทุกรูปแบบอย่างเพียงพอ และมีประสิทธิภาพมาตรา ๒๗ และ ๒๘ การพัฒนาหลักสูตรแต่ละระดับ ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลาง และให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำสาระของหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของครอบครัว ชุมชนสังคม และประเทศชาติหลักสูตรต้องมีลักษณะหลากหลายตามความเหมาะสมของแต่ละระดับโดยสาระของหลักสูตรทั้งด้านวิชาการ และวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมคูล ทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคมมาตรา ๒๙ บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น จัดกระบวนการเรียนรู้ ในชุมชน เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน รวมทั้งหาวิธีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชนพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ หมวด ๔ ได้บัญญัติในเรื่องแนวทางการศึกษา โดยกำหนดให้จัดการศึกษาที่ยืดหยุ่นกว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ดีที่สุดทำให้ต้องมีการปฏิรูปการเรียนรู้ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ มีความสมดุลทั้งด้านจิตใจ ร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม มีความรู้ทั้งในด้านวิชาการ ด้านงานและด้านชีวิตการการเรียนรู้ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต^{๔๐}

การจัดการเรียนการสอนหมายถึง การถ่ายทอดความรู้ การฝึกให้ผู้อื่นได้คิด ได้เรียนรู้และคิดหาวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ การจัดการสิ่งแวดล้อมและกิจกรรม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงจากสถานการณ์จริง จึงทำให้ผู้เรียนเกิดทักษะการเรียนรู้ ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ทัศนคติเกี่ยวกับกับการจัดการเรียนรู้ไว้ ดังนี้

กิตติมา ปรีดีติลล กล่าวว่า การจัดการเรียนการสอนถือเป็นหัวใจสำคัญของสถานศึกษา ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาจะสำเร็จผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับการจัดการเรียนการสอนทั้งสิ้น ดังนั้นผู้บริหารจึงจำเป็นต้องมีหลักการในการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพ^{๔๑}

จิตตชา นิลดา ให้ความเห็นว่า ครูที่มีประสิทธิภาพ ควรเป็นครูที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นผู้ที่ขยันขันแข็ง คือ มีความสามารถและกระตือรือร้นในการเรียนการสอนเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตน่าไว้วางใจรักษาสัญญาที่ให้ไว้กับนักเรียนเสมอ เข้านักเรียนได้ดีให้คาปรึกษาด้วยดีเปิดโอกาสให้การอภิปรายในชั้นเรียน สามารถควบคุมชั้นเรียนได้ กระตุ้นให้นักเรียนกล้าที่จะแสดง ความคิดเห็นให้ความรู้แก่นักเรียนได้ทันกับความรู้ใหม่ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และมีอารมณ์ดีด้วย^{๔๒}

ทิตนา แชมมณี ได้เสนอรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นการพัฒนาด้านพุทธิพิสัย (Cognitive domain) ว่าเป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มุ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระต่างๆ ซึ่งเนื้อหาสาระอาจจะอยู่ในรูปของข้อมูล ข้อเท็จจริง มโนทัศน์ หรือความคิด รวบรวมยอดซึ่งมีหลายรูปแบบแต่ขอเสนอในบทนี้เพียง ๓ รูปแบบ ดังนี้^{๔๓}

๑. รูปแบบการเรียนการสอนมโนทัศน์

ก. ทฤษฎี หลักการ แนวคิด ดังนี้

^{๔๐}พระมหาสมศักดิ์ วิทยาสิงห์, “วิเคราะห์หลักสูตรพระพุทธศาสนาภายใต้นโยบายปฏิรูปการศึกษา”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗.

^{๔๑}กิตติมา ปรีดีติลล, การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิพัฒน์, ๒๕๓๒), หน้า ๔๘.

^{๔๒}จิตต ชา นิลดา, “ปัญหาในการเรียนของนิสิตปริญญาตรี ภาคสมทบ หลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต ต่อเนื่อง ๒ ปี”, สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒), หน้า ๔.

^{๔๓}ทิตนา แชมมณี, ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๕.

จอยส์ และวิลส์ ได้พัฒนารูปแบบนี้ขึ้นโดยใช้แนวคิดของบรุนเนอร์กึ่งดิวา และ ออสติน เกี่ยวกับการเรียนรู้โมทัศน์ที่ว่า การเรียนรู้โมทัศน์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น สามารถทำได้โดยการค้นหาคุณสมบัติเฉพาะที่สำคัญของสิ่งนั้น เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการจำแนกสิ่งที่ใช่และไม่ใช่สิ่งนั้นออกจากกัน”

ข. วัตถุประสงค์ของรูปแบบ

เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้โมทัศน์ของเนื้อหาสาระต่างๆ อย่างเข้าใจและสามารถให้คานิยามของมโนทัศน์นั้นได้ด้วยตนเอง

ค. กระบวนการเรียนการสอนของรูปแบบ

ขั้นที่ ๑ ผู้สอนเตรียมข้อมูลสำหรับให้ผู้เรียนฝึกหัดจำแนก

๑) ผู้สอนเตรียมข้อมูล ๒ ชุด ชุดหนึ่งเป็นตัวอย่างของมโนทัศน์ที่ต้องการสอน อีกชุดหนึ่งไม่ใช่ตัวอย่างของมโนทัศน์ที่ต้องการสอน

๒) ในการเลือกตัวอย่างข้อมูล ๒ ชุดข้างต้น ผู้สอนจะต้องเลือกหาตัวอย่างที่มีจำนวนมากพอที่จะครอบคลุมลักษณะของมโนทัศน์ที่ต้องการนั้น

๓) ถ้ามโนทัศน์ที่ต้องการสอนเป็นเรื่องยากหรือซับซ้อนหรือเป็นนามธรรมอาจใช้วิธีการยกเป็นตัวอย่างเรื่องสั้นๆ ที่ผู้สอนแต่งขึ้นเองนำเสนอแก่ผู้เรียน

๔) ผู้สอนเตรียมสื่อการสอนที่เหมาะสมจะใช้ประกอบนำเสนอตัวอย่างมโนทัศน์เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะต่างๆ ของมโนทัศน์ที่ต้องการสอนอย่างชัดเจน

ขั้นที่ ๒ ผู้สอนอธิบายกติกาในการเรียนให้ผู้เรียนรู้และเข้าใจตรงกัน

ผู้สอนชี้แจงวิธีการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจก่อนเริ่มกิจกรรมโดยอาจสาธิตวิธีการและลองให้ผู้เรียนลองทำตามที่ผู้สอนบอกจนกระทั่งผู้เรียนเกิดความเข้าใจพอสมควร

ขั้นที่ ๓ ผู้สอนเสนอข้อมูลตัวอย่างของมโนทัศน์ที่ต้องการสอนและข้อมูลที่ไม่ใช่ตัวอย่างของมโนทัศน์ที่ต้องการสอน การนำเสนอข้อมูลตัวอย่างนี้ทำได้หลายแบบแต่แต่ละแบบมีจุดเด่นจุดด้อยดังต่อไปนี้

๑) นำเสนอข้อมูลที่เป็นตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนทีละข้อมูลจนหมดทั้งชุด โดยบอกให้ผู้เรียนรู้ว่าเป็นตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนแล้วตามด้วยการนำเสนอข้อมูลที่ไม่ใช่ตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนแต่ละข้อมูลจนครบหมดทั้งชุดเช่นกัน โดยบอกให้ผู้เรียนรู้ว่าตัวอย่างชุดหลังนี้ไม่ใช่ชุดที่จะสอนผู้เรียนต้องสังเกตตัวอย่างทั้ง ๒ ชุด และคิดหาคุณสมบัติร่วม และคุณสมบัติที่แตกต่างกัน เทคนิควิธีนี้ช่วยให้ผู้เรียนสร้างมโนทัศน์ได้เร็ว แต่ใช้กระบวนการคิดน้อย

๒) เสนอข้อมูลที่ใช่และไม่ใช่ตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนสลับกันไปจนครบเทคนิควิธีนี้ช่วยสร้างมโนทัศน์ได้ช้ากว่าเทคนิคแรกแต่ได้ใช้กระบวนการคิดมากกว่า

๓) เสนอข้อมูลที่ใช่และไม่ใช่ตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนทีละ ๑ ข้อมูล แล้วเสนอข้อมูลที่เหลือทั้งหมดทีละข้อมูลโดยให้ผู้เรียนตอบว่าข้อมูลแต่ละข้อมูลที่เหลือนี้ใช่ หรือไม่ใช่ข้อมูลที่ จะสอนเมื่อผู้เรียนตอบ ผู้สอนจะเฉลยว่าผู้เรียนตอบถูกหรือผิดวิธีนี้ผู้เรียนจะได้ใช้กระบวนการคิดในการทดสอบสมมติฐานของตนไปที่ละขั้นตอน

๔) เสนอข้อมูลที่ใช่ และไม่ใช่ตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนที่ละ ๑ ข้อมูล แล้วให้ผู้เรียนช่วยกันยกตัวอย่างข้อมูลที่ผู้เรียนคิดว่าใช่ตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนโดยผู้สอนจะเป็นผู้ตอบว่าใช่หรือไม่ใช่ วิธีนี้ผู้เรียนจะมีโอกาสคิดมากขึ้น

ขั้นที่ ๔ ให้ผู้เรียนบอกคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งที่ต้องการสอน

จากกิจกรรมที่ผ่านมาในขั้นต้นๆ ผู้เรียนจะต้องพยายามหาคุณสมบัติเฉพาะตัวของตัวอย่างที่ใช่ และไม่ใช่สิ่งที่ผู้สอนต้องการสอนและทดสอบคำตอบของตนหากคำตอบของตนผิด ผู้เรียนก็จะต้องหาคำตอบใหม่ซึ่งก็หมายความว่า ต้องเปลี่ยนสมมติฐานที่เป็นฐานของคำตอบเดิม ซึ่งก็จะมาจากคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้นนั่นเอง

ขั้นที่ ๕ ให้ผู้เรียนสรุปและให้คำจำกัดความของสิ่งที่ต้องการสอน เมื่อผู้เรียนได้รายการของคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งที่ต้องการสอนแล้วผู้สอนให้ผู้เรียนช่วยกันเรียบเรียงให้เป็นคำนิยามหรือจำกัดความ

ขั้นที่ ๖ ผู้สอนและผู้เรียนอภิปรายร่วมกันถึงวิธีการที่ผู้เรียนใช้ในการแสวงหาคำตอบให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการคิดของตนเอง

ง. ผลที่ผู้เรียนจะได้รับเรียนรู้จากแบบ

กล่าวโดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ควรจะเกิดจากมโนทัศน์ผู้เรียนเกิดการเรียนจากการคิดวิเคราะห์และการยกตัวอย่างที่หลากหลายด้วยสื่อการสอนที่หลากหลาย ซึ่งผู้เรียนจะได้รับประโยชน์โดยตรง จะเกิดจากความเข้าใจในมโนทัศน์นั้น และสามารถนำไปใช้ในการทำความเข้าใจและการสร้างมโนทัศน์อื่นๆ ได้

๒.๑.๙ ทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) การเรียนรู้คือกระบวนการ ที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด คนสามารถเรียนได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี การเรียนรู้ของเด็ก และผู้ใหญ่จะต่างกัน เด็กจะเรียนรู้ด้วยการเรียนในห้อง การซักถาม ผู้ใหญ่มักเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ที่มีอยู่ แต่การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ ที่ผู้สอนนำเสนอ โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ผู้สอนจะเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ที่จะให้เกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้เช่น ความเป็นกันเอง ความเข้มงวด กวดขัน หรือความไม่มีระเบียบวินัย สิ่งเหล่านี้ผู้สอนจะเป็นผู้สร้างเงื่อนไข และสถานการณ์เรียนรู้ให้กับผู้เรียน ดังนั้น ผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกรูปแบบการสอน รวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน เพื่อที่ผู้สอนจะสามารถพัฒนาผู้เรียนได้ตรงกับความสามารถ และได้เต็มศักยภาพของผู้เรียนทฤษฎีการเรียนรู้เหล่านี้เป็นเครื่องมือสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ครูสอนจะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเด็ก ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้^{๔๔}

๑. การเรียนรู้ตามทฤษฎีของ (Bloom (Bloom's Taxonomy)

Bloom ได้แบ่งการเรียนรู้เป็น ๖ ระดับ ดังนี้

๑) ความรู้ที่เกิดจากความจำ (Knowledge) ซึ่งเป็นระดับล่างสุด

^{๔๔} เจริญพร ดิลา , การเรียนรู้ตามทฤษฎีของบลูม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.13nr.org/posts/478812>. [๒ ก.ย.๒๕๖๐].

- ๒) ความเข้าใจ (Comprehend)
- ๓) การประยุกต์ (Application)
- ๔) การวิเคราะห์ (Analysis) สามารถแก้ปัญหา ตรวจสอบได้
- ๕) การสังเคราะห์ (Synthesis) สามารถนำส่วนต่าง ๆ มาประกอบเป็นรูปแบบใหม่ได้ให้แตกต่างจากรูปเดิม เน้นโครงสร้างใหม่

๖) การประเมินค่า (Evaluation) วัดได้และตัดสินได้ว่าอะไรถูกหรือผิด ประกอบการตัดสินใจบนพื้นฐาน ของเหตุผลและเกณฑ์ที่แน่ชัด

๒. การเรียนรู้ตามทฤษฎีของเมเยอร์ (Mayor)

ในการออกแบบสื่อการเรียนการสอน การวิเคราะห์ความจำเป็นเป็นสิ่งสำคัญ และตามด้วยจุดประสงค์ของการเรียน โดยแบ่งออกเป็นย่อย ๆ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

- ๑) พฤติกรรมควรชี้ชัด และสังเกตได้
- ๒) เงื่อนไข พฤติกรรมสำเร็จได้ควรมีเงื่อนไขในการช่วยเหลือ
- ๓) มาตรฐาน พฤติกรรมที่ได้นั้นสามารถอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด

๓. การเรียนรู้ตามทฤษฎีของบรูเนอร์ (Bruner) ประกอบด้วย

- ๑) ความรู้ถูกสร้างหรือหล่อหลอมโดยประสบการณ์
- ๒) ผู้เรียนมีบทบาทรับผิดชอบในการเรียน
- ๓) ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความหมายขึ้นมาจากแง่มุมต่างๆ
- ๔) ผู้เรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง
- ๕) ผู้เรียนเลือกเนื้อหาและกิจกรรมเอง
- ๖) เนื้อหาควรถูกสร้างในภาพรวม

๔. การเรียนรู้ตามทฤษฎีของไทเลอร์ (Tylor) คือ

๑) ความต่อเนื่อง (Continuity) หมายถึง ในวิชาทักษะ ต้องเปิดโอกาสให้มีการฝึกทักษะในกิจกรรม และประสบการณ์บ่อย ๆ และต่อเนื่องกัน

๒) การจัดช่วงลำดับ (Sequence) หมายถึง หรือการจัดสิ่งที่มีความง่ายไปสู่สิ่งที่มีความยาก ดังนั้น การจัดกิจกรรมและประสบการณ์ ให้มีการเรียงลำดับก่อนหลัง เพื่อให้ได้เรียนเนื้อหาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

๓) บูรณาการ (Integration) หมายถึง การจัดประสบการณ์จึงควรเป็นในลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียน ได้เพิ่มพูนความคิดเห็น และได้แสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกัน เนื้อหาที่เรียน เป็นการเพิ่มความสามารถทั้งหมดของผู้เรียนที่จะได้ใช้ประสบการณ์ได้ ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ประสบการณ์การเรียนรู้ จึงเป็นแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างผู้เรียนกับสถานการณ์ที่แวดล้อม

๕. ทฤษฎีการเรียนรู้ ๘ ขั้น ของกาเย่ (Gagne) คือ

๑) การจูงใจ (Motivation Phase) การคาดหวังของผู้เรียนเป็นแรงจูงใจในการเรียนรู้

๒) การรับรู้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Apprehending Phase) ผู้เรียนจะรับรู้สิ่งที่สอดคล้องกับความตั้งใจ

๓) การปรุงแต่งสิ่งที่รับรู้ไว้เป็นความจำ (Acquisition Phase) เพื่อให้เกิดความจำระยะสั้นและระยะยาว

๔) ความสามารถในการจำ (Retention Phase)

๕) ความสามารถในการระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปแล้ว (Recall Phase)

๖) การนำไปประยุกต์ใช้กับสิ่งที่เรียนรู้ไปแล้ว (Generalization Phase)

๗) การแสดงออกพฤติกรรมที่เรียนรู้ (Performance Phase)

๘) การแสดงผลการเรียนรู้กลับไปยังผู้เรียน (Feedback Phase) ผู้เรียนได้รับทราบผลเร็วจะทำให้มีผลดี และประสิทธิภาพสูง

องค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้จากแนวคิดนักการศึกษาของกาเย่ (Gagne) ประกอบด้วย^{๔๕}

๑) ผู้เรียน (Learner) มีระบบสัมผัส และระบบประสาทในการรับรู้

๒) สิ่งเร้า (Stimulus) คือ สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

๓) การตอบสนอง (Response) คือ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้

๔) การสอนด้วยสื่อตามแนวคิดของกาเย่ (Gagne)

๕) เร้าความสนใจ มีโปรแกรมที่กระตุ้นความสนใจของผู้เรียน เช่น ใช้การ์ตูนหรือกราฟิก

ที่ดึงดูดสายตา

๖) ความอยากรู้อยากเห็นจะเป็นแรงจูงใจให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียนการตั้งคำถามก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง

๗) บอกรวดลประสงค ผู้เรียนควรทราบถึงวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียน เพื่อให้ทราบวาทเรียน เกี่ยวกับอะไร

๘) กระตุ้นความจำผู้เรียน สร้างความสัมพันธ์ในการโยงข้อมูลกับความรู้ที่มีอยู่ก่อน เพราะสิ่งนี้สามารถทำให้เกิดความทรงจำในระยะยาวได้ เมื่อได้โยงถึงประสบการณ์ผู้เรียนโดยการตั้งคำถาม เกี่ยวกับแนวคิด หรือเนื้อหานั้น ๆ

๙) เสนอเนื้อหาขั้นตอนี้ จะเป็นการอธิบายเนื้อหาให้กับผู้เรียนโดยใช้สื่อชนิดต่าง ๆ ในรูป กราฟิก หรือ เสียง วิดีโอ

๑๐) การยกตัวอย่าง การยกตัวอย่างสามารถทำได้โดยยกกรณีศึกษาการเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจได้ซาบซึ้ง

๑๑) การฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดทักษะหรือพฤติกรรม เป็นการวัดความเข้าใจว่าผู้เรียนได้เรียนถูกต้อง เพื่อให้เกิดการอธิบายซ้ำเมื่อรับสิ่งที่ผิด

๑๒) การให้คำแนะนำเพิ่มเติม เช่น การทำแบบฝึกหัดโดยมีคำแนะนำ

๑๓) การสอบเพื่อวัดระดับความเข้าใจ

๑๔) การนำไปใช้กับงานที่ทำการทำสื่อควรมี เนื้อหาเพิ่มเติม หรือหัวข้อต่าง ๆ ที่ควรจรรู้เพิ่มเติม

^{๔๕} นีรันด์ เอกศิริ, ข้อมูลเพื่อการค้นคว้า:สังคมศาสตร์และจิตวิทยา,[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th/userfiles/file/thesis/Educational-Administration/56-2-11-006.pdf>. [๙๓.ค.๒๕๖๐].

ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น ได้กล่าวถึง กระบวนการของการเรียนรู้ ที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านพฤติกรรม ความคิด ได้ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งวัตถุประสงค์ดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้ โดยผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้ของครู ที่เข้าใจกระบวนการของการเรียนรู้ว่า ประกอบด้วยขั้นต่าง ๆ ของการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้โดยผ่านการจำ การเรียนรู้ด้วยความเข้าใจ การเรียนรู้แบบการประยุกต์ และการเรียนรู้แบบวิเคราะห์ สังเคราะห์ เป็นต้นแล้วจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการ และความสามารถของผู้เรียนโดยการสร้างรูปแบบ การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดแรงจูงใจต่อผู้เรียน การสอนด้วยรูปแบบใหม่ ๆ ที่น่าสนใจ และการสร้างบรรยากาศการเรียนการสอน ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งทั้งหมดจะนำไปสู่เป้าหมายของการจัดการศึกษาได้อย่างแท้จริง

๒.๑.๑๐ ทฤษฎีเกี่ยวกับการสอน

การศึกษาและการทำวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้สัตว์และมนุษย์ เพื่อนำมาสู่ทฤษฎีการเรียนรู้ต่างๆ มากมายซึ่งผู้สอนจะสามารถนำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาเลือกและปรับใช้สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนได้ ซึ่งในที่นี้จะได้กล่าวเพียง ๓ ทฤษฎี รวมทั้งแนวทางการนำทฤษฎีมาปรับใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนดังนี้

๑) ทฤษฎีการเรียนรู้ด้านพฤติกรรมนิยม (Behavioral Learning Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้ในด้านนี้เน้นในด้านการจัดการวางเงื่อนไขการกระทำ (Operant Conditioning) ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และปรับพฤติกรรม นักจิตวิทยา และนักการศึกษาที่สำคัญ คือ ทฤษฎีการเรียนรู้ด้านพฤติกรรมนิยมใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อพิสูจน์แนวทางการเรียนรู้ของผู้เรียนจากการสังเกตพฤติกรรมและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เพื่อทำนายและควบคุมพฤติกรรมในด้านการเรียนรู้โดยเน้นการสังเกตและการศึกษาพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ที่กำหนดให้ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้^{๔๖}

ทฤษฎีการเรียนรู้ด้านพฤติกรรมนิยมเน้นด้านสิ่งเร้าและการตอบสนอง (Stimulus - Response) เชื่อว่าผู้สอนจะมีอิทธิพลต่อผู้เรียนอย่างมากที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ ดังนั้นผู้สอนจะต้องจัดการเรียนการสอนเพื่อกระตุ้น ส่งเสริมหรือเสริมแรงให้แก่ผู้เรียน การสนับสนุน หรือการส่งเสริมให้ผู้สอนจัดการเรียนการสอนเพื่อเสริมแรงในทางบวกให้แก่ผู้เรียนมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ผู้สอนจึงควรจัดการเรียนการสอนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีการเรียนรู้ ด้านพฤติกรรมนิยม ดังนี้

๑. ผู้สอนจะร้องมีความรู้ในเรื่องที่จะสอนเป็นอย่างดี
๒. ผู้สอนจะต้องบอกจุดประสงค์ของการเรียนให้ผู้เรียนเข้าใจ
๓. เนื่องจากผู้เรียนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านความสามารถและความสนใจ
๔. ผู้สอนจึงควรใช้เทคนิคและวิธีการสอนหลายรูปแบบให้เหมาะสมกับผู้เรียน
๕. ผู้สอนจะต้องเริ่มสอนตั้งแต่ทักษะเบื้องต้นก่อนเป็นอันดับแรก

^{๔๖}ฉวีวรรณภา และคณะ, “ความพึงพอใจของนิสิตต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพครู”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : วิทยาเขตแพร่, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙.

๖. ผู้สอนจะต้องให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนตามความสามารถของตนเองที่ละชั้นๆ

๗. ผู้สอนจะต้องจัดเรียงเรียงเนื้อหาวิชาที่จะสอนให้เป็นลำดับขั้นตอนที่เหมาะสม

การวางแผนจัดการกระทำที่เหมาะสมตามแนวคิดของสกินเนอร์ในด้านการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีการเรียนรู้ด้านพฤติกรรมนิยม แนวคิดดังกล่าวเป็นการเริ่มต้นของบทเรียนแบบโปรแกรม (Programmed Instruction) ซึ่งสกินเนอร์ เชื่อว่าผู้เรียนจะประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ได้ ดังนั้นเมื่อผู้เรียนได้เรียนรู้โดยใช้บทเรียนแบบโปรแกรมและรู้คำตอบของตนทันทีที่จะเป็นการเสริมแรงในทางบวก เมื่อผู้เรียนตอบคำถามได้ถูกต้องหรือได้รับการเสริมแรงให้ทำงานใหม่ๆ เมื่อตอบคำถามไม่ถูกต้อง

ในปัจจุบันมีการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (Computer-assisted instruction) และ (Teaching machine) จะมีลักษณะเช่นเดียวกับบทเรียนโปรแกรมโดยมีแนวคิดพื้นฐานมาจากทฤษฎีการเรียนรู้ในด้านพฤติกรรมนิยมในลักษณะของสิ่งเร้าและการตอบสนอง (S-R)

๒) ทฤษฎีการเรียนรู้ในด้านปัญญาและความคิด (Cognitive Learning Theories)

เป็นทฤษฎีการเรียนรู้ที่เน้นในด้านวิธีการหรือการจัดสภาพแวดล้อม ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความคิด สติปัญญานักจิตวิทยา และนักการศึกษาที่สำคัญเป็นที่รู้จักทั่วไปในกลุ่มนี้ประกอบด้วย Gage, Bruner และนักจิตวิทยากลุ่ม Gestalt ทฤษฎีการเรียนรู้นี้จะได้มาจากการที่ผู้เรียนแต่ละคนได้รับประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมรอบๆตนเอง วุฒิภาวะและนำมาเชื่อมความสัมพันธ์กับการหยั่งรู้ (Insight) ของตนเองทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์โดยทั่วๆ ไปสนใจที่จะศึกษาข้อมูลต่างๆอยู่เสมอเพียเจีย (Jean Piaget) มีความเชื่อว่าพัฒนาการของระดับความคิดและสติปัญญาของมนุษย์จะเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับในแต่ละขั้นตอนเกี่ยวข้องกับ อายุ วุฒิภาวะของผู้เรียน และสิ่งแวดล้อม ความคิดของผู้ใหญ่ที่คิดว่า เป็นสิ่งง่ายๆ ธรรมดาจะไม่ใช่สิ่งที่ย่ง่ายสำหรับเด็ก^{๔๗}

๓) ทฤษฎีการเรียนรู้ที่เน้นในด้านมนุษยนิยม (Humanistic Learning Theories)

เน้นในด้านการส่งเสริมศักยภาพของมนุษย์หรือผู้เรียนและพัฒนาการของผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเอง ประเมินความสามารถ ความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ซึ่งจะเป็นแนวทางให้เกิดการเรียนรู้สูงสุด นักจิตวิทยา และนักศึกษากับการเรียนรู้ของผู้เรียนด้านจิตพิสัยและพุทธิพิสัย ซึ่งหมายถึงความรู้ ความคิดและสติปัญญาจะเกี่ยวข้องกับการปรับพฤติกรรมของผู้เรียนในแต่ละขั้น วุฒิภาวะ (maturation) กับสิ่งแวดล้อมซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้รู้ตามศักยภาพตน โดยการศึกษาพฤติกรรมของผู้เรียนในลักษณะที่ต่างไปจากกลุ่มพฤติกรรมนิยม มาสโลว์ (Abraham Maslow) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมกรเรียนของผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนควรจะสามารถเลือกในสิ่งที่เหมาะสมกับตนได้ ทั้งนี้พ่อแม่และผู้สอนต้องให้ความไว้วางใจกับผู้เรียนให้ผู้เรียนเจริญเติบโตได้ด้วยตนเองทุกด้าน ผู้ปกครอง ผู้สอนมีหน้าที่จัดความต้องการขั้นพื้นฐานให้แก่ผู้เรียนชี้แนะให้คาปรึกษา มาสโลว์มีความ

^{๔๗} ชาลซัย อาจินสมาจาร, การนิเทศการสอนแผนใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โพรเพช, ๒๕๔๗), หน้า ๘-๑๖.

เชื่อว่า การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจะเกิดได้ต่อเมื่อผู้เรียนได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานแล้วซึ่งระดับความต้องการของแต่ละคนย่อมต่างกัน โดยเฉพาะความต้องการขั้นพื้นฐานเบื้องต้น^{๔๘}

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนการสอนอาจจะมีมากมาย เพราะแต่ละทฤษฎีก็ได้รับการทดลองมาแล้ว ซึ่งอาจจะมีการทดสอบด้วยวิธีการที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป แต่ละทฤษฎีนั้น จะใช้ได้เหมือนกันหมดหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมความเป็นจริงที่ผู้สอนจะสามารถบูรณาการเข้ากับวิธีการและสภาพจริง ๆ ของสถานที่ ฉะนั้นบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบก็เป็นหน้าที่หลักของผู้สอนว่า จะสามารถนำทฤษฎีไหนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียน

ในการเรียนการสอนนั้น มักจะเน้นความสามารถของสมอง ในด้านของการใช้ภาษา การใช้ทักษะทางคณิตศาสตร์ และการคิดเชิงเหตุผลซึ่งทำให้นักเรียนไม่สามารถพัฒนาความสามารถได้เท่าที่ควร ยกตัวอย่างนักเรียนบางคน มีความสามารถหลายด้าน เช่น ศิลปะ ดนตรีหรืออื่น ๆ แต่กลับต้องเรียนวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ที่ไม่ชอบ เมื่อผลการเรียนไม่ดี ผู้ปกครอง ครูเข้าใจว่า “เด็กโง่” แต่ความจริงถ้าพัฒนาให้ถูกด้าน นักเรียนคนนั้นอาจมีความสามารถมากกว่าที่เห็นทั่วไป เพื่อเป็นการตอบโจทยนี้ “ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญา”(Multiple Intelligence) จึงถือกำเนิดขึ้นมาในวงการศึกษ

การ์ดเนอร์ (Gardner) ได้ให้ความหมายของเขาวนปัญญาใหม่ว่า “ความสามารถในการแก้ปัญหาในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ หรือการสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง รวมทั้งความสามารถในการตั้งปัญหา เพื่อจะหาคำตอบ และเพิ่มพูนความรู้” การ์ดเนอร์นั้น มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับสติปัญญาที่สำคัญ ๒ ประการ คือ^{๔๙}

๑. เขาวนปัญญาของบุคคลมิได้มีเพียงความสามารถทางภาษา และทางคณิตศาสตร์เท่านั้น แต่มีอยู่อย่างหลากหลายถึง ๘ ประเภทด้วยกัน แต่การ์ดเนอร์เอง ก็กล่าวว่าอาจจะมีมากกว่า ๘ ประเภท โดยคนแต่ละคนจะมีความสามารถเฉพาะด้านแตกต่างกันไปซึ่งสอดคล้องกับเรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคล ความสามารถที่แตกต่างกันออกไปนี้เมื่อผสมผสานออกมา แล้วจะก่อให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะตัวบุคคล

๒. เขาวนปัญญาไม่ใช่สิ่งที่มั่นคงถาวรตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย หากแต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อม และการส่งเสริมที่เหมาะสม การ์ดเนอร์ยังได้อธิบายถึงเขาวนปัญญาไว้ว่าประกอบด้วยความสามารถ ๓ ประการ ได้แก่

๑. ความสามารถในการแก้ปัญหาในสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาติและตามบริบททางวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล

๒. ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีประสิทธิภาพ และสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรม

^{๔๘} กิดานันท์ มลิทอง, เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๗๙.

^{๔๙} การ์ดเนอร์ (Gardner) อ่างในทฤษฎี เชมมณี, ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๘๖.

๓. ความสามารถในการแสวงหาหรือตั้งปัญหาเพื่อหาคำตอบ และเพิ่มพูนความรู้
พงษ์ศักดิ์ แป้นแก้ว ได้อธิบายเขาวงกตปัญญาคือ การ์ดเนอร์ได้เสนอไว้ ๘ ด้าน อย่าง
 ละเอียด ดังนี้^{๕๐}

๑. สติปัญญาด้านภาษา (Linguistic Intelligence)
๒. สติปัญญาในการใช้เหตุผลเชิงตรรกะและคณิตศาสตร์ (Logical Mathematical Intelligence)
๓. สติปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ (Bodily Kinesthetic Intelligence)
๔. สติปัญญาด้านการมองเห็นและมิติสัมพันธ์ (Visual/Spatial Intelligence)
๕. สติปัญญาด้านดนตรี (Musical Intelligence)
๖. สติปัญญาด้านการเข้ากับผู้อื่น (Interpersonal Intelligence)
๗. สติปัญญาด้านการรู้จักและเข้าใจตนเอง (Intrapersonal Intelligence)
๘. สติปัญญาด้านการเป็นนักรรรมชาติวิทยา (Nationalism Intelligence)

ทิสนา แคมมณี กล่าวว่า การมองและเข้าใจเขาวงกตปัญญาในความหมายที่ต่างกันย่อม
 ก่อให้เกิดการกระทำที่แตกต่างกัน ทฤษฎีพหุปัญญา ได้ขยายขอบเขตของความหมายของคำว่าปัญญา
 ออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นจากเดิม ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนขยายขอบเขตไปอย่าง
 กว้างขวางเช่นกัน แนวทางการนำทฤษฎีพหุปัญญามาใช้ในการเรียนการสอนมีหลากหลาย ดังนี้^{๕๑}

๑. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเขาวงกตปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน ดังนั้นในการจัดการ
 เรียนการสอนควรมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ที่สามารถส่งเสริมเขาวงกตปัญญาหลาย ๆ ด้านมิใช่
 มุ่งพัฒนาแต่เพียงเขาวงกตปัญญาด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ดังเช่นในอดีตเรามักจะมีการเน้นการพัฒนา
 ด้านภาษาและด้านคณิตศาสตร์ หรือด้านการใช้เหตุผลเชิงตรรกะอันเป็นการพัฒนาสมองซีกซ้ายเป็น
 หลัก ทำให้ผู้เรียนไม่มีโอกาสพัฒนาเขาวงกตปัญญาด้านอื่น ๆ เท่าที่ควรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เรียนที่มี
 เขาวงกตปัญญาด้านอื่นสูง จะขาดโอกาสที่จะเรียนรู้และพัฒนาในด้านที่ตนมีความสามารถหรือถนัดเป็น
 พิเศษ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการของสติปัญญาหลาย ๆ ด้านจะช่วยให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาส
 ที่จะพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน พร้อมทั้งช่วยส่งเสริมอัจฉริยภาพ หรือความสามารถเฉพาะตนของ
 ผู้เรียนไปในตัว

๒. เนื่องจากผู้เรียนมีระดับพัฒนาการในเขาวงกตปัญญาแต่ละด้านไม่เท่ากันดังนั้น จึงจำเป็น
 ที่จะต้องจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียนตัวอย่างเช่น เด็กที่
 มีเขาวงกตปัญญาด้านดนตรีสูง จะพัฒนาปัญญาด้านดนตรีของตนไปอย่างรวดเร็วต่างจากเด็กคนอื่น ๆ
 ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเด็ก ที่มีขั้นพัฒนาการด้านใดด้านหนึ่งสูงควรต้องแตกต่างไป
 จากเด็กที่มีขั้นพัฒนาการในด้านนั้นต่ำกว่า

^{๕๐} พงษ์ศักดิ์ แป้นแก้ว, “พหุปัญญา (Multiple Intelligence)”. ศึกษาศาสตร์สาร, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑
 (มกราคม- มิถุนายน๒๕๔๖), หน้า ๑๐๙-๑๑๙.

^{๕๑} ทิสนา แคมมณี, ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ.
 พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๙-๙๐.

๓. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเขาวรรณปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน การผสมผสานของความสามารถด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ไม่เท่ากันนี้ ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ (Uniqueness) หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน หรืออีกนัยหนึ่ง เอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลทำให้แต่ละคนแตกต่างกัน และความแตกต่างที่หลากหลาย (Diversity) นี้สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ดังนั้น กระบวนการคิดที่ว่าคนนี้โง่ หรือเก่งกว่าคนนั้นคนนี้จึงควรจะไป การสอนควรเน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน ครูควรสอน โดยเน้นให้ผู้เรียนค้นหาเอกลักษณ์ของตนเอง และเคารพในเอกลักษณ์ของผู้อื่นรวมทั้งเห็นคุณค่า และเรียนรู้ที่จะใช้ความแตกต่างของแต่ละบุคคลให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเช่นนี้ ผู้เรียนก็จะเรียนรู้ด้วยความสุข มีทัศนคติที่ดีต่อตนเองเห็นคุณค่าในตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็มีความเคารพในผู้อื่น และอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน

๔. ระบบการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรจะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปจากแนวคิดเดิมที่ใช้การทดสอบ เพื่อวัดความสามารถทางเขาวรรณปัญญาเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นและที่สำคัญคือไม่สัมพันธ์กับบริบทที่แท้จริงที่ใช้ความสามารถนั้น ๆ ตามปกติ วิธีการประเมินผลการเรียนการสอนที่ดี ควรมีการประเมินหลาย ๆ ด้าน และในแต่ละด้านควรเป็นการประเมินในสภาพการณ์ของปัญหาที่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยอุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเขาวรรณปัญญาด้านนั้น ๆ การประเมินจะต้องครอบคลุมความสามารถในการแก้ปัญหา หรือการสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเขาวรรณปัญญาด้านนั้นอีกวิธีหนึ่ง คือการให้เรียนอยู่ในสภาพการณ์ ที่ซับซ้อนซึ่งต้องใช้สติปัญญาหลายด้าน หรือการให้อุปกรณ์ซึ่งสัมพันธ์กับเขาวรรณปัญญาหลาย ๆ ด้านและสังเกตว่าผู้เรียนเลือกใช้เขาวรรณปัญญาด้านใด หรือศึกษาและใช้อุปกรณ์ซึ่งสัมพันธ์กับเขาวรรณปัญญาด้านใดมากเพียงไร

ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญาข้างต้น เชื่อความบุคคลมีความสามารถในการเรียนรู้ไม่เท่ากัน และมีความสามารถแตกต่างกันไป ซึ่งการจัดการศึกษาแผนกบาลี ก็ควรคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียนทั้งในด้านความสามารถทางสมอง ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ เป็นต้นแล้ว จัดการเรียนการสอนให้หลากหลาย ทั้งด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยให้ครอบคลุมความสามารถของผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียน การสอนที่เน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน และที่สำคัญ คือการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรวัดความสามารถของผู้เรียนในหลาย ๆ ด้าน นอกจากการวัดด้านความจำแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนได้อย่างสูงสุด

ระบบการสอนแบบ ๔ MAT เกิดขึ้นจากแนวคิดนักการศึกษาคนสำคัญ ชาวอเมริกา ชื่อ ซูซานมอร์ริส (Susan Moris) และเบอร์นิส แม็คคาร์ธีย์ (Bernice Mc Carthy) เมื่อปี๑๙๘๐ จึงถือว่ามีใช่เป็นรูปแบบการสอน ที่แปลกใหม่หรือเกิดขึ้นใหม่แต่อย่างใด แต่ที่เพิ่งได้รับความสนใจ และเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในประเทศไทยเมื่อไม่นานมานี้ เนื่องมาจากได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีพหุปัญญา (Mukttiple Intelligences) ของโฮวาร์ด การ์ดเนอร์ (Howard Gardner) ที่เข้ามา และได้รับความ

สนใจกันอย่างกว้างขวางในหมู่นักการศึกษาไทยในปัจจุบัน เมื่อวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT จะได้ประเด็นหลักของแนวคิดซึ่งสรุปได้เป็น ๓ ประเด็น ดังนี้^{๕๒}

๑. แบบฉบับหรือลีลาการเรียนรู้อของผู้เรียนมีความแตกต่างกันตามความแตกต่างระหว่างบุคคลมี ๔ แบบ ได้แก่

๑) ผู้เรียนแบบที่ ๑ (WHY) เป็นคนช่างคิดช่างสงสัย อยากรู้อยากเห็นชอบเรียนรู้ด้วยการสังเกต และสัมผัส ชอบเรียนรู้จากการฟัง การเฝ้าดู การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นชอบงานทำร่วมกับผู้อื่น จึงมักชอบตั้งคำถามว่าทำไม

๒) ผู้เรียนแบบที่ ๒ (WHAT) เป็นผู้สนใจข้อเท็จจริง ชอบเรียนรู้จักการรับข้อมูลและสิ่งต่าง ๆ จากครูหรือจากคนอื่น ๆ เป็นคนช่างวิเคราะห์ ชอบเรียนรู้ด้วยวิธีการคิดไตร่ตรอง

๓) ผู้เรียนแบบที่ ๓ (HOW) เป็นผู้สนใจในวิธีการต่าง ๆ อยากรู่ว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นทำงานอย่างไร ชอบที่จะได้ลงมือปฏิบัติจริงเป็นการเรียนรู้จากสามัญสำนึก ที่สัมผัสได้ เช่น จับต้อง ลูบคลำ ทดลอง ทำของจริง ฝึกปฏิบัติ

๔) ผู้เรียนแบบที่ ๔ (IF) ชอบค้นหาว่าเป็นไปได้หรือไม่ ถ้าไม่เป็นอย่างนี้จะเป็นอย่างอื่นได้หรือไม่ จึงสนใจในการค้นหาสิ่งใหม่ด้วยตนเองด้วยการทดลองพิสูจน์เรียนรู้ จากความรู้สึกของตนเอง เรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ชอบที่จะลองทำดู และค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ด้วยตนเอง

๒. ลีลาการสอนหรือวิธีการสอนของครูจึงต้องมี ๔ แบบเพื่อตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลเช่นกัน

บทบาทที่ ๑ ครู คือ ผู้กระตุ้นสร้างแรงจูงใจ ครูจะต้องเป็นผู้ช่วย / กระตุ้นการเรียนรู้ และสร้างแรงจูงใจให้กับนักเรียนโดยการให้เขาได้สังเกต คิดไตร่ตรองสัมผัส ครูนำประสบการณ์จริงไปสู่การคิดกระตุ้นให้เขาได้ฟังได้เห็น และอยากคิดอยากตั้งคำถามซึ่งคำถามที่เกิดขึ้นมีหลากหลายมากมาย แต่สิ่งที่ควรเกิดขึ้นกับผู้เรียนมากที่สุด คือ คำว่า ทำไมวิธีการสอน อาจใช้สถานการณ์จำลอง การอภิปราย การให้สังเกตสิ่งต่าง ๆ การตั้งคำถามบทบาทนี้จะทำให้ผู้เรียนแบบที่ ๑ (WHY) มีความสุขความสบายใจในการเรียนมากที่สุดเจตนาารมณ์ของ ๔ MAT ในชั้น WHY จะเป็นการกระตุ้นช่วยโดยการให้นักเรียนได้สังเกตได้ฟังแล้ว ทั้งปริศนาให้นักเรียนขบคิดจนเกิดการตั้งคำถามให้ได้ว่า ทำไมกับครูหรือกับตนเองหรือกับใคร ๆ เพื่อเขาจะได้มี ความกระตือรือร้น และมีแรงจูงใจในการแสวงหาคำตอบหรือความรู้ในชั้น What หรือ ชั้น How ได้ต่อไป

บทบาทที่ ๒ ครู คือ ผู้สอนผู้บอกความรู้ บทบาทของครูเป็นผู้ป้อนความรู้ป้อนความจริงให้กับนักเรียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ครูจะต้องให้ความรู้เนื้อหาที่ลึกซึ้งให้แก่ นักเรียน ครูเป็นผู้สอนผู้แจ้งให้ทราบบทบาทที่ ๒นี้จะทำ ให้ผู้เรียนแบบที่ ๒ (WHAT) มีความสุขความสบายใจในการเรียนมากที่สุด

บทบาทที่ ๓ ครู คือ โค้ชหรือผู้ฝึกสอนครูจะปล่อยให้ นักเรียนลงมือทำจากของจริง และฝึกปฏิบัติจากของจริงด้วยตนเองครูเพียงแต่ทำหน้าที่อำนวยความสะดวก และจัดเตรียมสื่ออุปกรณ์ให้

^{๕๒} ประพันธ์ศิริ สุเสารัจ, การจัดการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักเรียน : วารสารศูนย์ศึกษาด้านการพัฒนาศึกษา, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๗, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/ 202009> [๒ ต.ค. ๒๕๖๐].

นักเรียน เป็นเพียงผู้ชี้แนะแนะนำ เพื่อให้ให้นักเรียนลงมือปฏิบัติงานให้สำเร็จครูจึงเปรียบเสมือนโค้ช หรือผู้ฝึกสอน ครูจำเป็นจะต้องออกแบบกิจกรรมให้ได้ เพื่อให้ให้นักเรียนกระหายอยากลงมือปฏิบัติ บทบาทนี้ผู้เรียนแบบที่ ๓ (HOW) จะมีความสุขความสบายใจมากที่สุด

บทบาทที่ ๔ ครู คือ ผู้ประเมินผลผู้ร่วมเรียนรู้ผู้แก้ไขครูจัดสถานการณ์ให้นักเรียนได้ ค้นหา คิดค้น และทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ ด้วยตัวของเขาเองโดยการกระตุ้นและกำหนดสถานการณ์ต่าง ๆ ให้เขาได้คิดค้น หรือค้นพบสิ่งใหม่ ๆ เช่นถ้าไม่เป็นอย่างนี้แล้วจะเป็นอย่างไร ได้อีกมันจะเป็นแบบอื่นได้หรือไม่ ถ้าไม่เป็นอย่างนี้ มันจะเกิดอะไรขึ้นหรือถ้าเป็นอย่างนี้แล้วจะเกิดอะไรขึ้น หรือถ้ามันเป็นอย่างนั้นแล้วจะทำอย่างไร ตัวอย่างเช่นครูสอนการเพาะถั่วงอกด้วยกระดาษทิชชู เมื่อถึงขั้น IF อาจตั้งคำถามว่าจากเมล็ดถั่วงอกเขียวมันจะงอกออกมาภายในกี่วันจะมีใบหรือไม่ถ้าไม่ใช้กระดาษทิชชูจะใช้วัสดุอื่นได้หรือไม่ หรือถ้ามันไม่งอกเพราะอะไรจะเกิดอะไรขึ้นถ้าเพาะในห่อกับเพาะกลางแจ้งถ้าเพาะในห่อไม่มีแสงเป็นอย่างไร ถ้าเพาะกลางแจ้งถั่วงอกจะเป็นอย่างไรครูจะกระตุ้นให้นักเรียนลอง ผิดลองถูกและเรียนรู้เองสอนกันเองค้นพบความรู้ด้วยตนเองครูเพียงแต่เป็นผู้ร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับนักเรียน และทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินความรู้และผลงานนักเรียนว่าเป็นอย่างไร และคอยแก้ไขแนะนำ ผลงานของนักเรียนเท่านั้นในขั้น IF นี้ นักเรียนจะสามารถประมวลความรู้ที่ได้รับให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ หรือนำเอาความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

๓. รูปแบบการสอนทั้ง ๔ แบบจะมี ๘ เทคนิคเพื่อพัฒนาสมองทั้ง ๒ ซีก คือเริ่มจากเทคนิค ขวา-ซ้าย ขวา-ซ้าย ซ้าย-ขวา ซ้าย-ขวา ตามลำดับต่อเนื่องกันไป ๘ ขั้นตอน

สรุปความได้ว่าทฤษฎีนี้ สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT เข้ากันได้กับการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และการจัดการเรียนการสอนควรคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยใช้กระบวนการสอนที่เน้นการพัฒนาสมองทั้งสองซีก ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตัวเองได้อย่างสมบูรณ์ครบทุกด้าน และบรรลุถึงความสำเร็จในการเรียนรู้ตามวิธีที่ตนเองมีความถนัด ซึ่งหากครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสามารถนำไปใช้ ในการเรียนการสอนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมก็จะสามารถพัฒนานักเรียนให้เป็นคน เก่ง ดี และมีความสุขเต็มตามศักยภาพของแต่ละคนได้อย่างเต็มที่

๒.๑.๑๑ วิธีสอนสังคมศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญสำคัญหมายถึง การจัดการศึกษาที่ยึดหลักการที่ว่าทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด โดยกระบวนการ จัดการศึกษาจะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ รูปแบบ การจัดการเรียนรู้ในระดับการอุดมศึกษาตามแนวทางเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งมุ่ง พัฒนา ความรู้และ ทักษะทางวิชาชีพ ทักษะชีวิตและทักษะสังคม ซึ่งมีปรากฏในวงการการศึกษาไทยหลาย รูปแบบ เช่น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กล่าวว่า การจัดกระบวนการ เรียนรู้ที่ เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หมายถึง การจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมใน กิจกรรมการ เรียนรู้มากที่สุด โดยให้ผู้เรียนเรียนรู้จาก การปฏิบัติจริง ไต่คิดเอง ปฏิบัติเอง และมีปฏิสัมพันธ์กับ บุคคลหรือแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย จนสามารถสร้างความรู้ด้วยตนเองและ นำความรู้ไปประยุกต์ใช้

ในการดำรงชีวิตได้โดยครูเป็นผู้วางแผนร่วมกับผู้เรียน จัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ กระตุ้น ทำ ทายให้กำลังใจ และช่วยแก้ปัญหาหรือชี้แนะแนวทางการแสวงหาความรู้ที่ ถูกต้องให้ผู้เรียนเป็น รายบุคคล ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดลักษณะ กระบวน การการจัดการ เรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ๙ ประการ คือ^{๕๓}

๑. มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลายเหมาะสมกับผู้เรียน
๒. กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ และคิดสร้างสรรค์
๓. กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาหาความรู้ แสวงหาคำตอบ และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง
๔. นำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยี และสื่อที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียน

การสอน

๕. ฝึกและส่งเสริมคุณธรรม และจริยธรรมของผู้เรียน
๖. ผู้เรียนได้รับการพัฒนาสุนทรียภาพอย่างครบถ้วนทั้งด้านดนตรี ศิลปะ และกีฬา
๗. ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย การทำงานร่วมกับผู้อื่น และความรับผิดชอบต่อกลุ่ม

ร่วมกัน

๘. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนรักสถานศึกษาของตนและมีความกระตือรือร้นในการเรียน
๙. ประเมินพัฒนาการผู้เรียนด้วยวิธีการที่หลากหลายและต่อเนื่อง

สุนทร ลินธพานนท์ กล่าวถึง แนวคิดเกี่ยวกับการจัดกระบวนการ การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียน เป็นสำคัญไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้ตามความหมายที่คณะกรรมการปฏิรูป การเรียนรู้ได้ หมายถึง แนวทางที่จะได้มาซึ่งความรู้จากการคิดวิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติจริง ปรับปรุงให้เหมาะสม สรุปและ สร้างความรู้ด้วยตนเอง กระบวนการเรียนรู้มีหลาย ลักษณะ บุคคลอาจจะมีกระบวนการเรียนรู้ที่ แตกต่างกัน การเรียนเนื้อหาสาระต่างก็ใช้กระบวนการ เรียนรู้ที่แตกต่างกัน การจัดกระบวนการ เรียนรู้ที่เน้นผู้เป็นสำคัญ จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ^{๕๔} คือ

๑. ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน
๒. มุ่งประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน
๓. ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ
๔. ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย
๕. ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ได้ในชีวิตจริง

กล่าวโดยสรุปว่า ผู้สอนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้บรรลุ วัตถุประสงค์ของหลักสูตร และให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และ การจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับเรียน เพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้เรียน และควรมีกิจกรรมโดย ผู้สอนนั้นจะต้องมีการออกแบบกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้ด้วย ผู้สอนจะต้องแสวงหาวิธีการสอน

^{๕๓} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แนวทางการปฏิรูปการศึกษาระดับอุดมศึกษาตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : วีทีซีคอมมิวนิเคชั่น. ๒๕๕๔), หน้า ๗๙.

^{๕๔} สุนทร ลินธพานนท์, การจัดกระบวนการเรียนรู้ : เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามหลักสูตรการศึกษา ขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙-๒๐.

หรือเทคนิคการสอนอย่างหลากหลาย นำมาออกแบบในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในและนอกสถานที่ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จากเรียนรู้

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสอนทางพระพุทธศาสนา

พุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้า ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา หนังสือเอกสาร หลักฐาน งานวิจัย ที่ผู้วิจัยทำการสืบค้นและรวบรวมไว้ มีดังนี้

๒.๒.๑ คุณสมบัติของผู้สอน

คุณสมบัติของผู้สอน ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๒ ประการคือ ๑) คุณสมบัติภายนอก ได้แก่ วาจาสุภาพ มารยาทน่าเลื่อมใส ความสง่างาม และ ๒) คุณสมบัติภายในคือ คุณธรรม หรือความดีงาม

๑ คุณสมบัติภายนอกหรือคุณสมบัติด้านบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะคุณสมบัติของผู้แสดงธรรมที่ชาวโลกชื่นชมยกย่อง สรรเสริญ มีพระบุคลิกลักษณะอันควรค่าแก่ศรัทธา ดังนี้

๑) มีพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ^{๕๕} เช่น มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน ลายพื้นพระบาทเป็นจักร สันพระบาทยาว นิ้วยาวเรียว ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายจุดตาข่าย เส้นพระโลมาดำสนิท เวียนเป็นทักษิณาวិฏฐุ พระทนต์เรียบเสมอกัน ดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพียงตลอด^{๕๖} มีพระวรกายสง่างาม มีพระรูปร่างงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่อง วรรณะ และพระสรีระดังพรหม^{๕๗}

๒) มีพระสุระเสียงไพเราะ รู้จักตรัสถ้อยคำได้งดงาม มีพระวาจาสุภาพ สละสลวย ไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจน^{๕๘} และพระสุระเสียงที่เปล่งออกจากพระโอษฐ์นั้น ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๘ ประการ คือ (๑) นุ่มนวล (๒) ฟังชัดเจน (๓) ไพเราะ (๔) ฟังง่าย (๕) กลมกล่อม (๖) ไม่พร่า (๗) ลุ่มลึก และ (๘) มีกังวาน^{๕๙}

๓) มีพระอากัปกิริยามารยาทงดงาม น่าเลื่อมใส เป็นที่ยอมรับในสังคม มีความมองอาจ แก้วกล้า สงบเยือกเย็น เปรียบเหมือนพญาราชสีห์^{๖๐}

๔) ทรงเป็นผู้สอนธรรมอันยอดเยี่ยม ทรงประกอบด้วยคุณสมบัติที่เป็นครู ทรงสอนได้ทุกระดับชั้น เป็นศาสดาของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย (สถดา เทวมนุสสานิ)^{๖๑}

^{๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๖/๔๗๔-๔๗๘.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๓๐๒-๓๐๔.

^{๕๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๔/๕๓๓-๕๓๕.

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๓๐๒-๓๐๔.

^{๕๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๘-๔๘๑.

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๓๐๒-๓๐๔.

^{๖๑} วิมहा. (ไทย) ๑/๑/๑-๒.

สรุปได้ว่า บุคลิกลักษณะภายนอกของผู้สอน มีอิทธิพลอย่างมาก ในการดึงดูดความสนใจของผู้รับการสอนเมื่อพิจารณาแล้ว เป็นไปได้ว่าถึงแม้ผู้สอนจะไม่ได้กระทำการสิ่งใดเพื่อเป็นการสอน แต่การสอนเป็นไปโดยอัตโนมัติแก่ผู้พบเห็น คือ เพียงพบเห็นบุคคลผู้ที่มีบุคลิกลักษณะที่มองแล้วเจริญตา เจริญใจ ถึงไม่ต้องกระทำการสิ่งใด เพียงเสียดกระแอม ไอ ฟังแล้วยังรู้สึกรื่นหู ดังคำที่ว่า บุคลิกภาพดีมีชัยไปกว่าครึ่ง และเมื่อพิจารณาไปอีกระดับหนึ่ง บุคลิกภาพที่ดูสง่างามสามารถสร้างความน่าเชื่อถือในผลสัมฤทธิ์ที่นำไปสู่เป้าหมายของการสนทนาให้บรรลุผลได้เป็นเบื้องต้น

๒. คุณสมบัติภายใน

พระพุทธเจ้า ทรงมีลักษณะคุณสมบัติภายในหรือคุณธรรม คือความดีงาม ที่ชาวโลกชื่นชม ยกย่องสรรเสริญ อันควรแก่ศรัทธา ตามแนวของพุทธคุณ ๓ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ^{๖๒}

พระปัญญาคุณ พระปัญญาคุณ ที่เกี่ยวข้องกับการสอน ประกอบด้วย ทศพลญาณ และปฏิสัมภทา

๑. ทศพลญาณ^{๖๓} คือ พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ^{๖๔} ที่ทำให้พระองค์ทรงบันลือสีหนาท ประกาศพระศาสนาอย่างมั่นคง

๑.๑ ฐานาฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและอฐานะ คือ รู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขตและขีดขั้นของสิ่งทั้งหลายว่า อะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ และแค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมเกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคล ซึ่งจะได้รับผลกรรมที่ดีและชั่วต่างกัน

๑.๒ กรรมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม คือ สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่างสลับซับซ้อน ระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่ว ที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน

๑.๓ สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือ สுகติทุกติ หรือพ้นจากคติ หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง คือรู้ว่าเมื่อปรารถนาจะเข้าถึงคติหรือประโยชน์ใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร

๑.๔ นานาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุเป็นเอนก คือ รู้สภาวะของธรรมชาติ เช่น รู้จักส่วนประกอบของชีวิต สภาวะของส่วนประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งลักษณะและหน้าที่แต่ละสิ่งอัน อาทิจการปฏิบัติหน้าที่ของชั้น์ อายตนะ และธาตุ ในกระบวนการรับรู้ เป็นต้น และรู้เหตุแห่งความแตกต่างกันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น

๑.๕ นานาธิมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้อธิมุตติ คือ รู้อภัยภัย ความโน้มเอียง ความเชื่อถือแนวความสนใจ เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่างกัน

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๓.

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๘/๑๔๔-๑๔๘, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑/๔๓-๔๗.

^{๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๑.

๑.๖ อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย คือ รู้ว่าสัตว์นั้น มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แคไหน เพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีอินทรีย์อ่อน หรือแก่กล้า สอนง่ายหรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่

๑.๗ ฌานาภิสังกิลเลสาทิญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว การออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิและสมาบัติทั้งหลาย

๑.๘ ปุพเพนิวาसानุสสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้อันทำให้ระลึกภาพที่เคยอยู่ในหนหลังได้

๑.๙ จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม

๑.๑๐ อาสวกขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

สรุปได้ว่า ทศพลญาณ หรือญาณหยั่งรู้ของพระพุทธเจ้านั้น นำมาเป็นต้นแบบของความ เป็นครู เพื่อพิจารณาคุณสมบัติของผู้สอน สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ ผู้สอนต้องมีความรู้ที่ทั่วถึงดังนี้ คือ ๑) รู้และเข้าใจอย่างทะลุปรุโปร่ง รอบด้านทุกแง่มุม ในสิ่งที่จะนำไปสอน ทั้งข้อจำกัดและ หลักการ ๒) รู้ถึงความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงของผลกับเหตุ และของเหตุที่ทำให้เกิดผลในระหว่าง กระบวนการ ๓) รู้จักวางกลวิธีในการดำเนินการสอนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ๔) ผู้สอนควรรู้ข้อจำกัด ชัดความสามารถที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคลว่า ผู้เรียนมีจุดอ่อน จุดแข็งที่แตกต่างกัน รู้ว่าควรสอนหรือแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นได้อย่างไร ๕) รู้ว่า ในขณะที่ผู้เรียนมีความพร้อมหรือเปิดใจรับการสอน ๖) ผู้สอนต้องยอมรับได้ว่าผลที่จะได้รับย่อม เป็นไปตามความหลากหลายของความรู้เดิมในแต่ละบุคคล ๗) ผู้สอนมีความรู้แจ้งชัดเจนว่าการสอน แต่ละครั้งผู้เรียนได้รับผลตามวัตถุประสงค์อย่างไร เพื่อนำมาพิจารณาแก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติมในการให้ ความรู้ในคราวต่อไป จุดที่สังเกตได้ชัดคือผู้สอนต้องมีสติสัมปชัญญะเป็นอย่างดีในทุกกระบวนการ สอน เพื่อให้เกิดปัญญานำมาซึ่งการรู้จักตนเองและการเข้าใจผู้อื่น

๒. ปฏิสัมภิตา^{๒๕} คือ ปัญญาแตกฉาน เป็นปัจจัยต่อประสิทธิภาพของการสอน คือ สามารถจำแนกธรรมที่ลึกซึ้งให้เข้าใจง่าย มี ๔ ด้าน คือ

๒.๑ อตถปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปรีชาแจ้งในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือ ความย่อ แต่สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง สามารถแยกแยะ อธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไป ได้จนล่วงรู้ถึงผล

๒.๒ ธัมมปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในธรรม ปรีชาแจ้งในหลัก เห็นอรรถอธิบายพิสดาร สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้

๒.๓ นิรุตติปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปรีชาแจ้งในภาษา รู้ศัพท์ ถ้อยคำ บัญญัติและภาษา เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้

๒.๔ ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปรีชาแจ้งในความคิดทันการ มีไหว พริบ ชิมซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้ เหมาะสม เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์

^{๒๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๔๒-๒๔๓.

สรุปได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ คือ ปัญญาแตกฉาน สามารถจำแนกธรรมที่ลึกซึ้งให้เข้าใจง่าย สามารถสรุปประเด็นได้คือ ๑) สามารถเชื่อมโยงเหตุไปหาผลที่จะได้รับ ๒) สามารถเชื่อมโยงจากผลไปหาเหตุที่เกิดขึ้น ๓) มีหัวใจนักพูด ๔) มีไหวพริบปฏิภาณในการเชื่อมโยงความรู้ได้ทั่วถึงกัน จึงสรุปผลได้ว่า การสอนที่ดีที่เป็นประโยชน์จะก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งผู้สอนและผู้เรียน ให้สามารถสร้างผังมโนทัศน์สำหรับการเรียนรู้ที่มีความหมาย^{๖๖} คือผู้สอนสามารถสอนให้ผู้เรียนนำสิ่งที่เรียนไปเชื่อมโยงกับความรู้และประสบการณ์เดิม จนสามารถปรับใช้ความรู้และต่อยอดความคิดของตนเองได้อย่างมีเหตุผล ต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามารถนำความรู้ไปบูรณาการใช้ประโยชน์ได้

พระวิสุทธิคุณ^{๖๗} คือ ความบริสุทธิ์เป็นพระคุณสำคัญยิ่ง ที่จะทำให้ประชาชนเชื่อถือและเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ความบริสุทธิ์นี้อาจพิจารณาได้จากลักษณะดังนี้

๑. พระองค์เป็นผู้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ไม่กระทำชั่วทั้งทางกาย วาจา และทางใจ ไม่มีเหตุที่ใครจะยกขึ้นตำหนิได้ เช่น พระพุทธเจ้าตรัสกับพระโมคคัลลานะ ในปัจจุสัจตฤกขา ว่าด้วยพระศาสดา ๕ จำพวก อธิบายโดยย่อว่า เราเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ จึงปฏิญาณได้ว่า เป็นผู้ที่มีศีลบริสุทธิ์ ศีลของเราบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง บรรดาสาวกไม่ต้องคอยรักษาเราโดยศีล และเราก็ไม่ต้องคิดหวังให้สาวกช่วยรักษาเราโดยศีล^{๖๘}

๒. ทรงทำได้อย่างที่สอน คือ สอนเขาอย่างไรทรงประพฤติปฏิบัติอย่างนั้น จึงเป็นตัวอย่างที่ดี ทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอน เช่น พระพุทธเจ้าตอบคำถามในโลหิจจุสูตร เรื่องศาสดาที่สมควรถูกทักท้วง ๓ ประเภท อธิบายโดยย่อว่า ตถาคตอุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ ฯลฯ โลหิจจะ ศาสดาที่สาวกได้บรรลุคุณวิเศษอันยอดเยี่ยมเห็นปานนี้ ไม่สมควรถูกทักท้วง การทักท้วงของผู้ทักท้วงศาสดาเห็นปานนี้จัดว่าไม่จริง ไม่แท้ ไม่เป็นธรรม มีโทษ^{๖๙}

๓. ทรงมีความบริสุทธิ์พระทัยในการสอน ทรงสอนผู้อื่นด้วยหวังประโยชน์แก่เขา ไม่มีพระทัยเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ส่วนตน หรืออามิสตอบแทน เช่น ในกีนติสูตร ว่าด้วยภิกษุคิดอย่างไรในพระพุทธเจ้า อธิบายโดยย่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ ไม่มีความดำริในพระผู้มีพระภาคเลย ว่า พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุ (ปรารภ) จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ หรือเพราะเหตุหวังสุขในการได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะการที่เรามีความ

^{๖๖} พระมหารินทอง มโนทสสี (แก้วทุม), การศึกษาการสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อประกอบการสร้างผังมโนทัศน์, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕-๓๘.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธวิธีในการสอน*, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๖๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๔/๑๗๖-๑๗๘.

^{๖๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๕๐๑-๕๑๗/๒๒๑-๒๒๙.

คำรื้อต่อเราอย่างนี้ ฉะนั้น ธรรมที่เราแสดงแล้วแก่เธอเพื่อความรู้ยิ่ง... เธอพึงพร้อมเพรียงกัน ศึกษาในธรรมเหล่านั้นเถิด^{๗๐}

สรุปได้ว่า ผู้ที่จะเป็นทำหน้าที่เป็นผู้สอนได้ จึงจำเป็นต้องเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ไม่มีเหตุใดที่จะตำหนิได้ เมื่อสอนสิ่งใดต้องทำให้ได้อย่างที่สอน และการสอนต้องเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่หวังผลตอบแทนในสินจ้างหรือรางวัล มุ่งประโยชน์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ

พระมหากรุณาธิคุณ คือ ความกรุณาที่แสดงออกในทางการอบรมสั่งสอน เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดองค์คุณของกัลยาณมิตร ๗ ประการ ดังนี้

ความกรุณาที่แสดงออกในการอบรมสั่งสอน เป็นคุณลักษณะที่ผู้สอนหรือครูผู้มีความกรุณาโดยทั่วไปจะมีได้ ไม่จำกัดเฉพาะพระพุทธรเจ้าเท่านั้น เป็นส่วนประกอบสำคัญให้เกิดคุณลักษณะของผู้สอน อย่างที่เรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตร มี ๗ ประการ^{๗๑} ดังต่อไปนี้

๑. ปิโย หมายถึง น่ารัก หรือความเป็นที่รัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ไต่ถาม

๒. ครุ หมายถึง นำเคารพ หรือนำนับถือ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกลดอคัญ อบอุนใจ เป็นที่พึ่งได้

๓. ภวานิโย หมายถึง นำเจริญใจ คือบุคลภาพที่น่าดู นามอง เป็นที่เลื่อมใสของศิษย์มีสภาพอ่อนโยนและน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์ระลึกและเอ๋ยอ้างถึง ด้วยความซาบซึ้งและภาคภูมิใจ

๔. วตฺตา หมายถึง รู้จักพูดให้ได้ผล มีวาทีศิลป์ทำให้ลูกศิษย์เชื่อฟัง รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน และเป็นທີ່ปรึกษาที่ดี

๕. วจนุกฺโขม หมายถึง อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำเสนอแนะวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งคำกล่าวตู่ คำถากถาง คำพูดกระทบ คำใส่ร้ายให้เกิดความเสียหาย หรือคำโต้แย้ง (ปรับวาทะ) ของฝ่ายตรงข้าม อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว

๖. คมภีรณฺจ กถํ กตฺตา หมายถึง แฉลงเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ ให้ศิษย์ได้ยินได้ฟังเรื่องที่ไม่เคยฟังไม่เคยรู้มาก่อนและให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. โน จฏฐาเน นิโยชเย หมายถึง ไม่ชักนำในอธรรม คือ สอนศิษย์ให้ตั้งอยู่ในความดีงามเป็นคนมีศีลธรรม ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหลหรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

ความเป็นกัลยาณมิตรซึ่งเป็นองค์ประกอบภายนอก พระพุทธองค์ได้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรให้กับมนุษย์ผู้คลำหาหนทางแห่งการหลุดพ้นจากกองทุกข์ ดังพระดำรัสว่า “อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา จึงพ้นจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดา จึงพ้นจากชรา ผู้มี

^{๗๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔-๔๐/๔๓-๔๙.

^{๗๑} อภ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗-๕๘.

มรณะเป็นธรรมดา จึงพ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเป็นธรรมดา จึงพ้นจากโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส”^{๗๒} ความมีมิตรดีอันประกอบด้วยคุณประโยชน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความมีกัลยาณมิตร เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ (การครองชีวิตประเสริฐ) ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่าผู้ที่มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ จักเจริญ”^{๗๓} และทรงย้ำอีกว่า “เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะเหมือนความมีกัลยาณมิตร ภิกษุผู้ที่มีกัลยาณมิตร ย่อมกำจัดอกุศลได้ และย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น”^{๗๔} และพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของความเป็นกัลยาณมิตรไว้ว่า กัลยาณมิตรมิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีเพียงเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคท่านยกตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก บิฑามารดา ครู อาจารย์ และท่านผู้เป็นพหูสูตทรงปัญญา สามารถสั่งสอนแนะนำ เป็นที่ปรึกษาได้ แม้จะอ่อนวัยกว่า”^{๗๕} จึงได้ความหมายของกัลยาณมิตรโดยสรุป คือ ความเป็นเพื่อนที่ดี คอยแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่ชักนำในสิ่งที่เป็นโทษ ผู้ที่เป็นครูผู้สอนที่ดีจึงจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติที่ดีคือ กัลยาณมิตรตาธรรม ซึ่งหมายถึงการเป็นเพื่อนที่ดีของลูกศิษย์ อยู่ด้วย

สรุปได้ว่า คุณสมบัติของผู้สอนที่ดีคือ บุคลิกที่ทั้งภายในและภายนอก ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการมีไหวพริบ มีความเฉลียวฉลาด และมีการตัดสินใจที่เหมาะสม มีลักษณะที่น่าไว้วางใจสามารถสร้างความน่าเชื่อถือและเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้เรียนแล้ว ก็ต้องมีคุณสมบัติภายในที่สำคัญคือ ความเป็นกัลยาณมิตร มีส่วนในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีก่อนการนำเข้าสู่การสอนที่พัฒนาไปสู่การสอนหรือการให้ความรู้ นัยของการสอนคือ ความกรุณาที่ถูกแสดงออกมาจากผู้สอน ความกรุณาจะสัมฤทธิ์ผลได้นั้น ต้องมีความสัมพันธ์อันดีของทั้งผู้สอนและผู้เรียนเป็นเบื้องต้น เมื่อผู้สอนเริ่มกระบวนการสอน ผู้เรียนมีท่าที่ไม่ตั้งใจฟัง หรือฟังอย่างตั้งใจก็ตาม การวางใจของผู้สอนให้มีสติสัมปชัญญะด้วยอุเบกขาอยู่เสมอ คือการไม่คาดหวังในผลเมื่อทำเหตุจึงเป็นสิ่งสำคัญ ผู้วิจัยถือว่าเป็น หัวใจของความกรุณา เพราะหากการสอนเจือไปด้วยความคาดหวังของผู้สอน และความรู้สึกกดดันของผู้เรียน อาจทำให้การสอน การให้ความรู้ สะดุดจบลง ซึ่งอาจเกิดจากตัวผู้เรียน หรือเกิดจากผู้สอน หรือเกิดจากทั้งสองฝ่าย ทางใดทางหนึ่ง ซึ่งการเริ่มต้นด้วยสัมพันธภาพที่ไม่สู้ดีนัก มีส่วนทำให้ผู้เรียนหรือผู้รับการสอน ไม่เปิดใจรับคำสอน แม้จะเป็นคำสอนที่ดีสำหรับผู้เรียนเพียงใด แต่หากผู้เรียนมีอคติต่อผู้สอน มีผลทำให้ผู้สอนไม่ประสบความสำเร็จในการสอน อีกทั้งผู้เรียนไม่ได้รับประโยชน์ที่พึงได้ และทำที่ที่สำคัญที่สุดของผู้สอนคือ การไม่มีอคติของผู้สอนต่อการสอนและต่อผู้เรียนด้วย เมื่อกล่าวถึงกระบวนการสอนที่เป็นไปอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ จึงต้องอาศัยปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน และท่าทีของผู้สอนและผู้เรียนเป็นสำคัญ

^{๗๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒-๓/๒-๕.

^{๗๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒-๓/๒-๕.

^{๗๔} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๑-๘๐/๑๓-๑๔, ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๓๖๑.

^{๗๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๒๓.

การเริ่มต้นสัมพันธภาพที่ดีในการสนทนา สามารถนำเข้าสู่การให้ความรู้ การอบรมสั่งสอน และการช่วยเหลือผู้อื่น ที่เป็นไปอย่างไม่คิดเบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย คิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย และสุดท้าย ความรู้ที่ได้รับจึงเป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์แท้จริง นำไปสู่การสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกอย่างอัตโนมัติ จากรุ่นสู่รุ่น จากปัจจุบันสู่นาคต

๒.๒.๒ หลักการสอนของพระพุทธเจ้า

ในลำดับต่อไปจะกล่าวถึงหลักทั่วไปในการสอน แบ่งเป็น ๓ ส่วนคือ เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน เกี่ยวกับตัวผู้เรียน และเกี่ยวกับการสอน ในส่วนนี้จึงกล่าวถึงรายละเอียดของหลักการสอนของพระพุทธเจ้า ดังต่อไปนี้

เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

การถ่ายทอดองค์ความรู้ของผู้สอนนั้น สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง คือเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน ซึ่งต้องอาศัยเทคนิควิธีในการถ่ายทอดให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจตรงวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่ผู้เรียนจะได้รับเป็นสำคัญ หลักการสอนของพระพุทธเจ้า แบ่งตามลักษณะเนื้อหาของเรื่องที่สอนได้ ดังนี้

๑) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัด คือ อริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบการณ์อยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาสาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป

๒) สอนเนื้อหาวิชาไปตามลำดับความง่ายยากกลุ่มลึกลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสาย มีเหตุผลสัมพันธ์กันลงไป เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นจากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังจนพร้อมที่จะรับฟังธรรมส่วนปรมัตถ์ ตัวอย่างคือ อนุบุพพิกา^{๗๖} ไตรสิกขา^{๗๗} พุทธโอวาท^{๗๘} เป็นต้น

๓) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ จึงสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเองอย่าง ที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดาที่งามยิ่งกว่า ให้เห็นกับตา^{๗๙}

๔) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา เช่น ทรงแสดงธรรมแก่ยสกุลบุตรและบิดา^{๘๐}

๕) สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน ดังที่ปรากฏในสนิทานสูตร^{๘๑} ว่าด้วยธรรมที่เป็นต้นเหตุ

^{๗๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๙.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๗.

^{๗๙} ขุ.อ. (ไทย) ๒๐/๒๒/๒๑๐-๒๑๔.

^{๘๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๕-๓๑/๓๐-๔๐.

^{๘๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๙๖/๑๘๒-๑๘๔.

๖) สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก ตัวอย่างเช่น ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับ ณ สีสพาวน เขตกรุงโกสัมพี พระผู้มีพระภาคทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบขึ้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลาย มาตรัสถามว่า ใบประดู่ลายเล็กน้อยในพระหัตถ์ กับในป่า อย่างไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ในปามากกว่า จึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่มิได้บอก เหมือนใบประดู่ลายในป่า ส่วนที่ทรงบอกน้อยเหมือนใบประดู่ลายในพระหัตถ์ และตรัสแสดงเหตุผลในการที่มีได้บอกทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ไว้ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์ ไม่ช่วยให้เกิดความรู้ในการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ที่จะนำไปสู่จุดหมาย คือนิพพานได้^{๘๒}

๗) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่จะเรียนรู้และมีประโยชน์ จึงตรัสหลัก ๖ ประการ^{๘๓} คือ

(๑) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

(๒) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

(๓) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - เลือกกาลตรัส

(๔) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

(๕) คำพูดที่จริง ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

(๖) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - เลือกกาลตรัส

สรุปได้ว่าการเริ่มต้นการสอนด้วยการสอนจากเรื่องที่อยู่ใกล้ตัวเรื่องที่คุ้นเคยในชีวิตประจำวัน ไปจนถึงสภาพที่รู้เห็นและเข้าใจ ตามพื้นฐานแห่งอุปนิสัยของแต่ละบุคคลที่ได้สั่งสมมา ช่วยให้เข้าใจง่าย กระตุ้นเร้าให้ผู้เรียนให้ความสนใจ ช่วยให้ผู้เรียนจดจำ มีสมาธิ และมีส่วนทำให้ผู้เรียนมีมโนทัศน์ภายในใจ สามารถเข้าใจเนื้อความในการสื่อความหมายของผู้สอนได้อย่างดีเยี่ยม

๒.๒.๓ สิ่งที่ผู้สอนควรคำนึงถึงเกี่ยวกับตัวผู้เรียน

ในการสอนนั้นนอกจากผู้สอนจะต้องมีความรู้ในเนื้อหาที่จะสอนได้ทะลุปรุโปร่งเป็นอย่างดีแล้ว ผู้สอนยังต้องรู้เข้าใจในความแตกต่างของกลุ่มคนหรือบุคคลที่จะทำการสอน สิ่งที่ผู้สอนควรคำนึงถึงเกี่ยวกับตัวผู้เรียน เพื่อความสามารถในการปรับวางรูปแบบกระบวนการสอนในแต่ละครั้งให้บรรลุผลสำเร็จในวัตถุประสงค์แต่ละคราวได้เป็นอย่างดี จำแนกได้ ๗ ข้อดังนี้

๑) รู้คำนึงถึงและสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น คำนึงถึงจริต^{๘๔} อันได้แก่ ราคจริต โทสจริต โมหจริต วิตกจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และรู้ระดับความสามารถของบุคคล

๒) ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี ข้อนี้เกี่ยวข้องต่อเนื่องมาจากข้อที่ ๑

๓) นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์หรือญาณของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นรายไป

^{๘๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๘๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๗-๑๘๘/๑๔๕-๑๔๗.

^{๘๔} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๑/๕๔๕-๕๔๖.

๔) สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจุฬป็นถผู้เฝ้าประตูด้วยการให้นำผ้าขาวไปลูบคลำ เป็นต้น

๕) การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญาซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้ เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนจึงรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเองและมีความชัดเจนมั่นใจ หลักนี้เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าใช้เป็นประจำ

๖) เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษ ตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์ เช่น พราหมณ์ชวานาคคนหนึ่งตั้งใจไว้แต่กลางคืนว่าจะไปฟังธรรมของพุทธองค์ บังเอิญว้าวาย ไปตามได้รับมาแต่เช้ามากแล้ว แต่คิดว่าอาจทันได้ฟังความตอนท้าย ไปถึงวัดปรากฏว่าพระพุทธเจ้ายังทรงประทับรออย่างนั่งสงบ ยังไม่เริ่มแสดงธรรม ยิ่งกว่านั้นยังให้จัดอาหารให้เขารับประทานจนอิ่มสบาย แล้วจึงทรงเริ่มแสดงธรรม พระกรุณาและความตั้งพระทัยของพระองค์ ซึ่งมีต่อพราหมณ์นั้นได้เป็นผลดียิ่ง หัวใจของพราหมณ์นั้นเต็มตันไปด้วยความเผื่อแผ่ของพระองค์ และเมื่อจบธรรมเทศนาแล้ว เขาได้กลายเป็นสาวกของพระพุทธองค์จนตลอดชีวิต

๗) ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา เช่น เรื่องพระจุฬป็นถ เป็นต้น

สรุปได้ว่า การให้ความรู้จะต้องพิจารณาตัวเนื้อหาของความรู้ที่จะให้ก่อนว่าเหมาะสมกับผู้เรียนอย่างไร เพื่อปรับรูปแบบการให้ความรู้ในแต่ละคราว วิเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่ของผู้เรียนว่าจะสามารถเชื่อมโยงให้เข้าใจในความรู้ใหม่น้อยอย่างไร ในกระบวนการสอนนั้นมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทั้งกิจกรรมหรือให้ลงมือทดลองทำและนำเสนอความคิดของตนเองอย่างเปิดกว้าง มีเสรีภาพในการแสดงออก เมื่อพบว่าผู้เรียนมีอุปสรรคในการรับความรู้ ผู้สอนสามารถปรับกระบวนการให้ความรู้ มีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ และให้โอกาสผู้เรียนแต่ละบุคคลได้เข้าถึงความรู้ ด้วยท่าทีที่สงบเย็น และเต็มไปด้วยความเมตตา

๒.๒.๓ หลักการวิเคราะห์ผู้เรียน

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยสืบค้นและรวบรวมจึงพอจะสรุปได้เป็นคุณสมบัติภายในที่สำคัญของผู้สอน คือ สัปปริยธรรม ๗ ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า ความสำเร็จของผู้สอนเกิดจากการรับรู้คุณสมบัติภายในของผู้เรียน เพื่อทำการสอนให้ตรงกับจริต ความถนัด ความสนใจ และระดับสติปัญญา คือ ผู้สอนรับรู้ว่าคุณเรียนได้รับการศึกษาอบรมมาในทางใดมากน้อยเพียงไหน ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร จะต้องแสดงเรื่องอะไรเขาจึงจะรู้และเข้าใจในความรู้ที่จะสอน ให้เขาสามารถนำความรู้ไปใช้เป็นคุณประโยชน์แก่ชีวิตของเขาได้ เพื่อขยายความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้และจากที่ได้กล่าวถึงการสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล นำมาเป็นหลักการวิเคราะห์ผู้เรียนหรือผู้รับการสอน ตามรายละเอียดพุทธธรรมในส่วนนี้ผู้วิจัยรวบรวมไว้ ๒ แบบคือ การแบ่งผู้เรียนเป็นบัว ๓ เหล่าในพระไตรปิฎก ส่วน ๔ เหล่าในอรรถกถา^{๘๕} คือ นอกจากบัวจมอยู่ในน้ำ บัวอยู่เสมอน้ำ บัวพบน้ำ ๓ เหล่านี้ อรรถกถาได้กล่าวถึงบัวเหล่าที่ ๔ คือ บัวที่มีโรคงยังไม่พบน้ำเป็นภักษาของปลาและเต่า ซึ่งมีได้ยกขึ้นสู่บาติแล้วจึงแบ่งบุคคลเป็น ๔ เหล่า และแบ่งผู้เรียนตามอุปนิสัย คือ จริต ๖ แบบ

^{๘๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๔.

๑. การแบ่งผู้เรียนตั้งบัว ๔ เหล่า^{๘๖}

พระพุทธเจ้าทรงวิเคราะห์ผู้เรียนตามระดับปัญญาคือความสามารถในการเรียนรู้ แล้วจึงทรงแสดงธรรมหรืออบรมสั่งสอนตามความเหมาะสมของบุคคลในแต่ละคราว เพื่อการพัฒนา ศักยภาพของผู้เรียน ทรงแบ่งบุคคลตามความแตกต่างเป็น ๔ ระดับ คือ

(๑) **อุคคตัตถุญญ** คือ ผู้สามารถรู้ธรรมได้ทันทีเมื่อได้ฟังธรรมเพียงหัวข้อใหญ่ แต่สามารถตีความแล้วเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ไม่ต้องอธิบายขยายความซ้ำอีก มีภูมิปัญญาแก่กล้าสามารถเรียนรู้ และเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง เปรียบเหมือนดอกบัวที่โผล่พ้นน้ำขึ้นมา แล้วรอเวลาบานอยู่ พอได้รับแสงอาทิตย์อ่อนจึงบานได้ทันที

(๒) **วิปจิตถุญญ** คือ ผู้สามารถเรียนรู้ได้เมื่ออรรถอธิบายขยายความเพิ่มขึ้น เมื่อฟังหัวข้อธรรมแล้วจะยังไม่รู้ไม่เข้าใจในทันที ต่อเมื่อได้ฟังอธิบายขยายความเพิ่มเติมจึงจะรู้และเข้าใจธรรมนั้นได้ มีภูมิปัญญายังไม่แก่กล้า เปรียบเหมือนดอกบัวที่อยู่ปริมน้ำ ยังกาบไม่ได้ก่อน ต่อเมื่อได้รับแสงแดดสักสองสามครั้งจึงจะโผล่ขึ้นเหนือน้ำและบานได้

(๓) **เนยยะ** คือ ผู้ที่พอที่จะฝึกสอน แนะนำ อบรม ให้เข้าใจได้ แต่ต้องอาศัยความเพียร การชวนชวนและความกระตือรือร้นอย่างยี่งวดในการเรียนรู้ทำความเข้าใจธรรม ด้วยวิธีการถาม การท่องจำ การคิด การฟังและท่องบ่น มีปัญญาปานกลาง เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำต้องการเวลาในการโผล่ขึ้นสู่น้ำเพื่อเบ่งบานในโอกาสอันใกล้ หากผู้สอนมีเมตตาและใส่ใจให้การอบรมสั่งสอนด้วยความละเอียดอ่อนและชัดเจนในหลักการ โอกาสที่จะประสบความสำเร็จในการสอนย่อมมีมาก

(๔) **ปทปรมะ** คือผู้ที่แม้จะได้ยินได้ฟังได้เล่าเรียนมามาก แต่ทำได้เพียงการรู้ถ้อยคำหรือท่องจำได้มาก แต่ไม่อาจรู้และเข้าใจความหมาย สภาวะดังถูกอวิชาห่อหุ้มอย่างมิดชิด เปรียบเหมือนดอกบัวที่เกิดอยู่ในเปือกตมจมอยู่ในโคลนเลน ไม่มีโอกาสที่จะโผล่ขึ้นมาบานได้เลย นอกจากจะเป็นอาหารของปลาและเต่า ถึงแม้ผู้สอนมีเมตตาสอนให้อย่างไร เขาไม่สามารถเข้าใจได้เลยในขณะนั้น แต่เมื่อเขาได้ฟังและท่องจำไว้ได้จะเป็นวาสนา^{๘๗} ของเขาในอนาคตต่อไป

๒. จริต ๖

ความหมายของ จริต หรือ จริยา ๖ แปลว่า ความประพฤติปกติ ความประพฤติซึ่งหนักไปในทางใดทางหนึ่ง อันเป็นปกติประจำอยู่ในสันดาน พื้นเพของจิต อุปนิสัย พื้นนิสัย ทั่วความประพฤติ เรียกว่า จริยา บุคคลผู้มีความประพฤติอย่างนั้น เรียกว่า จริต^{๘๘} การสังเกตจริตของมนุษย์ที่กล่าวมานี้ ฟังทราบตามนัยที่มีอรรถอธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๘๙} ซึ่งสรุปวิธีสังเกตจริต มี ๕ ประการคือ

(๑) โดยอิริยาบถ คือ การยืน เดิน นั่ง นอน

^{๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๑๘๒.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๒-๓๖๓.

^{๘๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๑๘๙ - ๑๙๐.

^{๘๙} สมเด็จพระญาณสังวร (อาจ อาสภมหาเถร), *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์ ปรินต์ติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๓.

- (๒) โดยการงาน คือ กิจที่ทำอยู่สม่ำเสมอ
- (๓) โดยอาหาร คือ รสอาหาร กิริยาในการบริโภค
- (๔) โดยการเห็น คือ การมอง มุมมอง หรือทัศนคติที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และ
- (๕) โดยความเกิดขึ้นแห่งธรรม คือ ธรรมมารมย์ กุศลธรรมและอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นในจิต

ในการแบ่งบุคคลตามแนวทางของจริต ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท จริตทั้ง ๖ แบบนั้น มีทั้งข้อดี ข้อเสีย จุดแข็ง จุดอ่อน ที่ยังพอสามารถปรับปรุงแก้ไขได้ หากทราบว่า บุคคลมีอุปนิสัยอย่างไร ซึ่งลักษณะของคนแต่ละจริตมี ๖ ประการ ดังนี้

(๑) รากจริต คือ บุคคลที่มีบุคลิกอารมณ์หนักไปในทางรักสวยรักงาม ถือเอาความสวยงาม เป็นเรื่องใหญ่ เช่น สิ่งสวยงาม เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสร่อย จิตยึดเกาะอยู่กับสิ่งเหล่านั้นได้เป็น เวลานาน ชอบใส่เครื่องประดับ เป็นคนมักถือตัว ดูถูกคน มีความปรารถนามากอยากเป็นใหญ่ วางอำนาจ ชอบการเยินยอ ชอบเรียกร้องความสนใจ ชอบประดิดประดอย พิถีพิถันเป็นพิเศษในเรื่อง ความสวยงาม ทำงานสะอาดมีระเบียบประณีต มีกิริยาท่าทางละมุนละไม นุ่มนวล เรียบร้อย พุดจา อ่อนหวาน มีมายา เจ้าเล่ห์ เสแสร้ง ตาปลั่งปลั่ง

(๒) โทสจริต คือ คนที่มีบุคลิกอารมณ์มักโกรธ ขี้โมโห ใจร้อน ไม่ชอบให้ติ ไม่ชอบรำไร ไม่ ลืมสิ่งที่โกรธ พาลหาเรื่อง คิดแก้แค้น อาฆาต ไม่รู้คุณคน คิดโทษผู้มีคุณ ยกตนข่มท่าน ติเสมอบุคคลที่ สูงกว่า ไม่เห็นความสำคัญของใคร ริษยาเมื่อเห็นคนอื่นได้ดี ติมากกว่าชม ไม่เชื่อว่าคนอื่นดีจริง ตระหนี่ หวงลาภ ชอบเอาเปรียบผู้อื่น พุดเสียงดัง ทำงานหยาบ ไม่ละเอียดถี่ถ้วน ไม่พิถีพิถันเป็นคน ใจเร็ว เมื่อเจอสิ่งที่ไม่พอใจจะแสดงความโกรธออกมาทันที จิตขุ่นเคือง โกรธง่าย พุดตรงไปตรงมา ชอบขี้ถูกขี้ผิด เจ้าระเบียบ เกรงกฎเกณฑ์ ตาแข็งโปนเหยียด

(๓) โมหจริต คือ บุคคลที่มีบุคลิกอารมณ์หดหู่ เชื่องซึม ทำงานเฉื่อยชาและไม่เรียบร้อย ไม่ ค่อยสนใจความดีงาม มีงานคั่งค้าง ชอบเป็นผู้ตาม ไม่ชอบออกความคิดเห็น ไม่มีสมาธิ ทำงานสะเพร่า ขี้หลงขี้ลืม ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ไม่เชื่อในหลักเหตุและผล ช่างลัษเลสสงสัย เข้าใจอะไรยาก ยึดมั่นในสิ่งใดสิ่ง หนึ่งอย่างงมงายโดยปราศจากเหตุผล ตัดสินใจไม่ค่อยได้ มองอะไรไม่ทะลุปรุโปร่ง มีปัญญาน้อย พุดจา เบาไม่มีพลัง ยิ้มง่าย ไม่ค่อยโกรธใคร ไม่ชอบเข้าสังคม ไม่ชอบทำตัวเป็นจุดเด่น ตาเยิ้มเศร้า

(๔) วิตกจริต คือ บุคคลที่มีบุคลิกอารมณ์หนักไปในทางฟุ้งซ่าน ชอบคิดไปในทางร้าย กังวลใจ สับสน วุ่นวาย ตัดสินใจไม่เด็ดขาด มีเรื่องที่จะต้องพิจารณานิดหน่อยแต่กลับคิดตรองอยู่นาน เจ้าความคิด ขี้กังวล ไม่กล้าตัดสินใจด้วยตัวเอง หาความสบายใจได้ยาก ชอบพุดมากกว่าทำ ชอบคลุก คลีอยู่กับหมู่คณะ ไม่คิดว่าความดีงามเป็นเรื่องสำคัญ จับจด ทำอะไรไม่เป็นขั้นเป็นอัน คิดเรื่องนั้นที่ เรื่องนี้ที่กลับไปกลับมา ไม่สามารถอยู่กับเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้นาน อยู่ในโลกความคิด ชอบวาดวิมานใน อากาศ มองโลกในแง่ร้าย ไม่ยิ้มแย้ม เจ้ากี้เจ้าการ อดตาสูง อารมณ์ไม่แน่นอน ผัดวันประกันพรุ่ง หน้าตาเหี่ยวยุ่น ตาหลอกหลอก

(๕) สัทธาจริต คือ บุคคลที่มีบุคลิกที่จิตน้อมใจเชื่อ เลื่อมใสได้ง่าย ความศรัทธาเป็น อารมณ์ เชื่อมด้วยความเลื่อมใสเบิกบานใจ ถ้าเลื่อมใสในสิ่งที่ถูกยกย่องเป็นคุณ แต่ถ้าเลื่อมใสในสิ่งที่ผิด ย่อมเป็นโทษ ชอบช่วยเหลือผู้อื่น ชอบเสียสละเพื่อส่วนรวม ยิ้มแย้มแจ่มใส มองโลกในแง่ดี เชื่อง่าย ศรัทธาง่ายโดยไร้เหตุผล ยึดมั่นอย่างแรงกล้าในบุคคลหรือความเชื่อถือของตน คิดว่าตัวเองเป็นคนดี นำศรัทธา ประเสริฐกว่าคนอื่น เป็นคนจริงจัง พุดมีหลักการ

(๖) พุทธจริต คือ คนที่มีบุคลิกชอบใช้ความคิดพิจารณาไตร่ตรองอย่างลึกซึ้ง เจ้าความคิด มีความฉลาดเฉลียว มีปฏิภาณไหวพริบดี ชอบวางแผน การคิดอ่านหรือการทรงจำดี ไม่เชื่ออะไรมากโดยไม่มีเหตุผล สุขภาพเรียบร้อย รู้จักบุญคุณคน รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รู้จักคบคน การใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือย ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต มีความละเอียดถี่ถ้วน มีความพยายามและอดทนสูง ใช้ปัญญาในการตัดสินใจปัญหา รู้อะไรควรไม่ควร เรียนรู้เร็ว ยอมรับความเป็นจริง รู้จักสังเกตสิ่งรอบตัวที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อปรับความคิด การพูดและการกระทำของตัวเอง ไม่คิดแค้นใคร ใฝ่เรียนรู้ ช่างสังเกต ไม่เอาเปรียบคน มีสติปัญญาชอบแนะนำสั่งสอน มีความเมตตา ฟังพาได้ เชื่อถือได้ หน้าตาผ่องใส หน้าไม่ทุกข์

สรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนแต่ละบุคคลให้เหมาะสมกับอุปนิสัย อนุสัยย่อมมีนิสัยทั้ง ๖ แบบอยู่ในตัว แต่จะมีมากมีน้อยในแบบใด จึงแล้วแต่เหตุที่ได้สั่งสมมา ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงทราบจริตของแต่ละบุคคลและแนะนำให้ปรับปรุงจริตด้วยวิธีการต่างกันเมื่อพระพุทธองค์รู้ว่าใครมีนิสัยหนักไปในทางใด จึงทรงสอนด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับบุคคลนั้น

๒.๒.๔ ลีลาการสอน

ลีลาการสอนเป็นรูปแบบการสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้โดยง่าย ดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จของการเรียน โดยมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน^{๕๐}

- ๑) สันทีสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา
- ๒) สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไป ปฏิบัติ
- ๓) สมุตเตชนา ระวังใจให้แกลั้วกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๔) สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มแข็ง ระวัง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ อาจผูกเป็นคำสั้นๆ ว่า แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ระวัง หรือ ชี้ชัด เชิญชวน คึกคัก เบิกบาน

สรุปได้ว่า ผู้สอนมีทักษะในการโน้มน้าวจิตใจ เป็นผู้รู้แจ่มแจ้งในสิ่งที่สอนจนสามารถอธิบายเชื่อมโยงจากรูปธรรมให้เห็นเป็นนามธรรม จากนามธรรมเชื่อมโยงให้เห็นเป็นรูปธรรม ชักจูงให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจด้วยเหตุและผล ปลุกเร้าให้เกิดความมุ่งมั่น มีผลสำเร็จเป็นที่หวังได้ ชื่นชมและให้กำลังใจ มีจิตวิญญาณของความเป็นครูผู้ให้ประโยชน์

๒.๒.๕ วิธีการสอน

การสอนธรรมะของพระพุทธเจ้ามีวิธีการที่หลากหลาย พระองค์ทรงพิจารณาจากบุคคลที่กำลังรับฟัง ถ้าบุคคลมีระดับสติปัญญาน้อย ทรงเลือกสอนธรรมะอีกรูปแบบหนึ่ง ผู้มีปัญญามากจะเลือกใช้อีกรูปแบบหนึ่ง วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีหลายแบบ พระ

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๔๖.

พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ประมวลไว้ เมื่อจัดเข้าอยู่ในประเภทแล้ว จำแนกวิธีการสอนของ พระพุทธเจ้าได้ ๔ ประเภท คือ^{๙๑}

๑) แบบสาส์กัจฉาหรือสนทนา เป็นการสอนโดยใช้วิธีการถามคู่สนทนา เพื่อทำให้เกิดความ เข้าใจธรรมและความเลื่อมใส ในการสนทนาพระพุทธเจ้าจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนา เพื่อนำสู่ ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด จากการศึกษาที่พระองค์ใช้โปรดบุคคลในกลุ่มที่มีจำนวน จำกัดที่สามารถพูดตอบโต้กันได้ การสอนแบบนี้มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น กรณีของปริพ พาศกชื่อว่า วัจฉโคตร ที่เข้าไปทูลถามเรื่องความเห็นสุดโต่ง ๑๐ ประการกับพระองค์^{๙๒} เป็นต้น ใน การสอนแบบสาส์กัจฉาหรือสนทนา จะมีการถามในรายละเอียดได้มากกว่าการสอนแบบทั่วไป เมื่อพระ พุทธองค์แสดงธรรมจบ ผู้ฟังมักจะได้รับคุณวิเศษจากการฟังธรรมโดยวิธีนี้อยู่เสมอ นอกจากนี้พระพุทธ องค์ทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกันอย่างที่ปรากฏในมงคลสูตรว่า “กาเลน ธมมสฺสวนิ เอตมมฺงคฺล มุตฺตมํ การสนทนาธรรมตามกาลเป็นมงคลอันอุดม”^{๙๓}

๒) แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมากและส่วนมากเป็นผู้ที่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจกับมีความเลื่อมใส ศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคน ประเภทและระดับความรู้ความเข้าใจใกล้เคียงกันที่พอจะใช้วิธีบรรยายแบบนี้ได้ ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุม นั้น แต่ละคนรู้สึกว่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเอง โดยเฉพาะ ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ลักษณะพิเศษของพุทธวิธี สอนแบบนี้ เช่น ในพรหมชาลสูตร พระองค์ได้บรรยายเกี่ยวกับเนื้อหาของศีลซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ^{๙๔} ๑) ศีลระดับต้นที่เรียกว่าจตุศีล ๒) ศีลระดับกลางที่เรียกว่า มัชฌิมศีล ๓) ศีลระดับสูงที่เรียกว่า มหาศีล และในตอนท้าย ทรงแสดงเรื่องทิลุฑ ฤๅษฏี หรือปรัชญาของลัทธิร่วมสมัยพุทธกาลซึ่งมีอยู่มาก โดยพระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงหรือบรรยายและชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีความเห็นหรือมีหลักคำ สอนที่ต่างจากฤๅษฏีที่มีอยู่มากนั้นอย่างไร

๓) แบบตอบปัญหา

การสอนแบบตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า จะทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและ ใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน ซึ่งในการตอบปัญหาของพระองค์นั้น จะทรงพิจารณาจากความเหมาะสม ตามลำดับแห่งภูมิรู้ของผู้ถามเป็นสำคัญ ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อ ธรรมแล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างมาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างมาถามเพื่อลองภูมิ บ้างเตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธี ตอบให้เหมาะสม ในสังคีติสูตร ท่านแยกประเภทปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่าง คือ^{๙๕}

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^{๙๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๔๑๖/๔๘๔-๔๘๗.

^{๙๓} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๑๐/๘.

^{๙๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๗/๓-๑๐.

^{๙๕} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐-๗๑.

๓.๑) เอกังสพพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว ตรงไปตรงมา พระอรธรรกถาจารย์ยกตัวอย่างเช่น ถ้ามว่า จักขุเป็นอนิจจังหรือ พึงตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า ถูกแล้ว ความดีมีผลเป็นสุขความชั่วมีผลเป็นทุกข์ หรือกุศลเป็นสิ่งควรบำเพ็ญ อกุศลเป็นสิ่งควรละ

๓.๒) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่พึงย้อนถามแล้วจึงแก้ ท่านยกตัวอย่างเช่นเขาถามว่าโสตะเหมือนจักขุหรือ พึงย้อนถามก่อนว่า ที่ถามนั้นหมายถึงแ่งใด ถ้าเขาว่า ในแ่งเป็นเครื่องมองเห็น พึงตอบว่า ไม่เหมือน ถ้าเขาว่า ในแ่งเป็นอนิจจัง จึงควรตอบรับว่า เหมือน

๓.๓) วิภังชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกความตอบ เช่น เมื่อเขาถามว่า สิ่งที่เป็นอนิจจัง ได้แก่ จักขุไซ้ไหม พึงแยกความออกตอบว่า ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น ถึงโสตะ ฆานะ เป็นอนิจจัง เช่นกัน

๓.๔) ฐปณียปัญหา ปัญหาที่พึงยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ อันจักเป็นเหตุให้เขา ยึดเยื้อ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า พึงยับยั้งเสีย แล้วชักนำผู้ถามเข้าสู่แนวเรื่องที่ประสงค์ต่อไป ตัวอย่างเรื่องพระมาลุงกยบุตร มาทูลถามเรื่องโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ชีพกับสรีระเป็นอันเดียวกันหรือคนละอย่าง เป็นต้น ทรงเห็นว่าไม่จำเป็นที่พระมาลุงกยะจะรู้เรื่องนี้ จึงทรงนิ่งเฉยไม่ตอบ แต่ทรงชี้แจงให้พระมาลุงกยะเข้าใจว่า ปัญหาไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายความกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่งเพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน^{๔๖}

การสอนแบบตอบปัญหา เมื่อวิเคราะห์ให้ลึกลงไปทำให้พบหลักสำคัญของการตอบปัญหา คือการวิเคราะห์คำถามให้ดีกว่าก่อนตอบข้อปัญหา หากทราบเหตุแห่งการถามผู้สอนจะสามารถให้คำตอบที่เหมาะสมแก่คำถามนั้นได้ พระพุทธเจ้าจึงสอนให้คำนึงถึงเหตุแห่งการถาม ปัญหาไว้ ๕ อย่าง ในปัญหาปุจฉาสูต^{๔๗} สุตว่าด้วยการถามปัญหา คือ

- (๑) บางคน ถามปัญหาเพราะความโง่เขลา หลงลืม ไม่เข้าใจ จึงถามปัญหา
- (๒) บางคน มีความปรารถนาชั่ว เกิดความต้องการอยากได้ครอบงำ จึงถามปัญหา
- (๓) บางคน ย่อมถามปัญหา เพราะดูหมิ่น ด้วยต้องการอวดตนข่มท่าน จึงถามปัญหา
- (๔) บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยประสงค์จะรู้ จึงถามปัญหา
- (๕) บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยมีความคิดว่า เมื่อถามไปแล้ว ถ้าเขาตอบถูกต้องชัดเจน นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเขาตอบไม่ชัดเจนจะได้ช่วยแก้ไขความชัดเจนแก่เขา จึงถามปัญหา

เมื่อทราบเหตุปัจจัยดังนี้แล้ว จึงทำให้เข้าใจได้ว่าการตอบปัญหา นอกจากรู้วิธีตอบแล้ว ถ้าได้รู้ซึ่งถึงจิตใจของผู้ถามด้วย ว่าเขาถามด้วยความประสงค์อย่างไร จึงจะสามารถกล่าวแก้ได้เหมาะสม ตอบปัญหาได้ตรงจุด รวมถึงสามารถจัดการกับสถานการณ์ช่วยทำให้การสอนได้ผลดียิ่งขึ้น

๔) แบบวางกฎข้อบังคับ เป็นการสอนโดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎ และข้อบังคับให้พระสาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติ หรือยึดถือปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน วิธีการนี้จะเป็นลักษณะของการออกคำสั่งให้ผู้ศึกษาปฏิบัติตาม ถือว่าเป็นการสอนโดยการวางระเบียบให้ปฏิบัติร่วมกัน เพื่อความสงบสุขแห่งหมู่คณะ ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัย ซึ่งใช้เป็นข้อบังคับให้พระภิกษุได้ปฏิบัติตาม เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นครั้งแรก ทรงแสดงธรรมกถาที่

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๘/๑๔๑

^{๔๗} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๕/๒๗๒.

สมควรเหมาะสมกันกับเรื่องนั้น จากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท สามารถเป็นตัวแทนของพระองค์ได้ ดังที่ทรงตรัสในวันที่จะเสด็จปรินิพพานว่า “...ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปจะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๙๘}

สรุปได้ว่า ความหลากหลายในวิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้น สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดคือ ระดับของวิธีการสอนมีความยากง่ายแตกต่างกัน หากผู้เรียนมีคำถามหรือข้อสงสัยไม่เพียงแต่ผู้สอนจะให้ความสนใจเฉพาะตัวคำถามเท่านั้น หากผู้สอนทราบเจตนาของผู้เรียนในการถามนั้นจึงถือเป็นการดียิ่งขึ้นไปอีก เพื่อประโยชน์ในการให้คำตอบด้วยท่าทีที่เหมาะสมกับสถานการณ์

๒.๒.๖ กลวิธีและอุบายประกอบการสอน

การสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ทุกเรื่อง ถึงแม้ผู้ถ่ายทอดจะมีความรู้มาก แต่หากขาดอุบายการสอนที่ดึงดูดให้ผู้เรียนมีความสนใจได้ การสอนนั้นถือว่าไม่ประสบความสำเร็จ หรือภาษาปัจจุบันเรียกว่า ขาดเทคนิคในการสอน พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นเลิศ ในการใช้กลวิธีหรือเทคนิคการสอนเป็นอย่างยิ่ง พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้เรียบเรียงไว้ ๑๐ วิธี^{๙๙} คือ

๑) การยกนิทานและชาดกประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบ ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแม่นยำ เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนได้บรรลุผลยิ่งขึ้น เช่น เมื่อจะอธิบายให้เห็นว่า คนมีความปรารถนาดี อยากช่วยทำประโยชน์ แต่หากขาดปัญญา อาจกลับทำลายประโยชน์ได้ จึงเล่านิทานชาดกเรื่อง ลิงเฝ้าสวน^{๑๐๐} หรือ คนขายเหล็ก^{๑๐๑} เป็นต้น และสอนเรื่องความเสียหายอันเกิดจากความไม่สามัคคี โดยยกตัวอย่างเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๑๐๒} เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้อุททากรรมและนิทานประกอบการสอนมากมาย

๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา เป็นการอธิบายเพื่อทำเรื่องที่เขาเข้าใจยากให้เข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือเปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบนามธรรม ช่วยให้มีความหมายมีความหนักแน่นขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องที่เป็นนามธรรม พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรมโดยชัดเจน การใช้อุปมานี้เป็นกลวิธีประกอบการสอน ที่พระพุทธองค์ทรงใช้บ่อยมากในการแสดงธรรม เช่น “คนที่มีศึกษาน้อยนี้ ย่อมแก่ไปเปล่าเหมือนโคพลีพท์ เขาเจริญแต่เนื้อหนัง ส่วนปัญญาหาเจริญไม่”^{๑๐๓} เป็นต้น

๓) การใช้อุปกรณ์การสอนในสมัยพุทธกาล เป็นการใช้อย่างต่างๆ รอบตัวเป็นสื่อในการสอน ซึ่งจัดอยู่ในลักษณะที่คล้ายการใช้วิธีการอุปมา วิธีการสอนแบบนี้พระพุทธองค์จะทรงใช้อุปกรณ์รอบตัวของพระองค์ เป็นสื่อในการแสดงธรรม เช่น ในครั้งที่ประทับอยู่ที่สี่สรวาน์ใกล้เมืองโกสัมพี ได้

^{๙๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๙๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธวิธีในการสอน*, หน้า ๕๙-๗๗.

^{๑๐๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๖/๑๙.

^{๑๐๑} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๗/๒๐.

^{๑๐๒} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๖/๒๕.

^{๑๐๓} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๒๘/๕๐๘.

สอนภิกษุทั้งหลายโดยใช้ใบประคู้เป็นอุปกรณ์ คือพระองค์ได้หยิบใบประคู้ลงมาเล็กน้อยแล้วถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ในป่ากับในพระหัตถ์ของพระองค์ที่ไหนมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายทูลว่าในป่ามีมากกว่ายิ่งนัก แล้วพระองค์จึงตรัสแสดงการที่พระองค์ไม่ทรงสอนทั้งหมด เพราะคำสอนของพระองค์นั้นมีมากมายเหมือนไม้ประคู้ลายในป่า แต่ที่ตรัสเปรียบคำสอนที่จำเป็นเหมือนใบไม้ในกำมือ เพราะมีความจำเป็นต่อการทำที่สุดแห่งทุกข์ให้สิ้น^{๑๐๔}

๔) การทำเป็นตัวอย่างหรือสาธิตให้ดูวิธีการสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งคือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นการสาธิตให้ดู วิธีการสอนนี้ผู้สอนที่มีความเป็นผู้นำที่แท้จริง เพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามเกิดความมั่นใจในผู้สอน พระพุทธเจ้าถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดในเรื่องนี้ เช่น กรณีของภิกษุที่ป่วยจนต้องนอนจมกองมูลและคูดของตนเอง ไม่มีภิกษุรูปใดเข้าไปดูแลพยาบาล พระพุทธเจ้าจึงสอนภิกษุทั้งหลาย ด้วยการลงมือปฏิบัติดูแลพยาบาลภิกษุรูปนั้นด้วยพระองค์เองและได้ตรัสไว้ เพื่อเป็นข้อคิดแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ผู้ใดจะพึงอุปฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุผู้อาพาธเถิด”^{๑๐๕} การสอนโดยทำเป็นตัวอย่างคือพระจริยาวัตรอันงดงามที่เป็นอยู่โดยปกติของพระพุทธองค์จึงทรงวางเป็นหลักการไว้ในพระธรรมบทว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อน แล้วสอนคนอื่นในภายหลัง จึงจะไม่มัวหมอง”^{๑๐๖}

๕) การเล่นภาษาเล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่การเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องความสามารถในการใช้ภาษาแบบผสมกับไหวพริบปฏิภาณ เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีรอบไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง พระองค์ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสด บางทีเขากล่าวข้อความโดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ดั่งงาม พระองค์ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกัน แต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดั่งงาม^{๑๐๗} ด้านการสอนหลักธรรมทั่วไป พระพุทธองค์ทรงรับเอาคำศัพท์ที่มีใช้อยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเก่ามาใช้ แต่ทรงกำหนดความหมายให้ใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการช่วยให้ผู้ฟัง ผู้เรียนหันมาสนใจและกำหนดคำสอนได้ง่าย เพียงแต่มาทำความเข้าใจเสียใหม่ และเป็นการช่วยให้มีการพิจารณาเปรียบเทียบไปในตัวด้วยว่าอย่างไรหนอถูก^{๑๐๘}

๖) อุบายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคลการเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนา ที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้เร็วขึ้น วิธีนี้พระพุทธองค์ทรงใช้หลังการตรัสรู้ การสอนจะเน้นไปที่ผู้นำในชุมชน เช่น เมื่อตรัสรู้แล้ว ทรงเลือกที่จะโปรดปัญจวัคคีย์ก่อน^{๑๐๙} เพราะทรงเห็นว่าพวกเขามีพื้นฐานความศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ง่ายต่อการทำความเข้าใจคำสอนของพระองค์ และต่อมาทรงเลือกสอนชายหนุ่มที่ชื่อว่ายสกุบุตร^{๑๑๐} ซึ่งเป็นผู้นำในชุมชน เสด็จไปโปรด

^{๑๐๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๑๐๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๑.

^{๑๐๖} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘/๘๑.

^{๑๐๗} วิ.ม. (ไทย) ๑/๑-๑๕/๑-๘, อง.อ.ภ. (ไทย) ๒๓/๑๑/๒๑๙-๒๒๕.

^{๑๐๘} อง.อ.ภ. (ไทย) ๒๓/๑๒/๒๒๖-๒๓๔.

^{๑๐๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐/๑๕-๑๖.

^{๑๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๕-๒๖/๓๑-๓๓.

ชฎิล ๓ พี่น้อง ผู้เป็นหัวหน้าเหล่าชฎิล^{๑๑๑} เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าช่วยประกาศศาสนาได้ผลดี และรวดเร็ว การสงเคราะห์เป็นรายบุคคลนั้น ในการบำเพ็ญพุทธกิจประจำวัน พระองค์ทรงสอดส่องพิจารณาบุคคลผู้ควรโปรดในวันนั้นและเสด็จไป ซึ่งให้ผลดีเยี่ยมในการสอน เมื่อแสดงธรรมในที่ประชุม ทรงกำหนดบุคคลที่ควรเอาใจใส่เป็นพิเศษไว้ด้วย กับทั้งแสดงธรรมโดยวิธีการให้เกิดความรู้สึกร่วมกันทุกคนว่า พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตน

๗) การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เมื่อไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดความสุขงอม (ปริปากะ) แห่งญาณหรืออินทรีย์ ต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือตั้งต้นทำ แต่ต้องตื่นตัวอยู่เสมอเพื่อจะได้ไม่พลาดเมื่อถึงจังหวะหรือโอกาสที่สมควรการสอนแบบนี้พระองค์จะทรงดำริถึงความเหมาะสม ความพร้อมของผู้ที่จะรับฟัง ตลอดจนจนถึงเหตุการณ์ที่เห็นว่าเหมาะสม เช่น ในเรื่องของการบัญญัติพระวินัย เมื่อครั้งยังทรงพระชนม์ยังมีภิกษุหลายรูปเข้าไปทูลแสดงความประสงค์ให้พระองค์บัญญัติพระวินัย แต่กาลเวลายังไม่สมควรจึงตรัสห้ามเสีย แต่เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นต่อลัทธิอื่น ที่มีการแตกแยกเพราะครูอาจารย์สิ้นไป และทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้ว โดยการอ้างตัวอย่างจากลัทธิต่างๆ และเหตุปัจจัยที่เหมาะสม จึงมีมติให้ภิกษุได้บัญญัติพระวินัย^{๑๑๒}

๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการในการสอนนั้นวิธีการสอนนี้เป็นการแสดงถึงการรู้จักผ่อนหนักผ่อนเบาของพระพุทธองค์ที่ใช้สอนบุคคลในแต่ละระดับต่างกันหากผู้สอนลดอัตรา ละต้นหามาจะ ทิฎฐิให้เหลือน้อยที่สุด มุ่งเป้าไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ บางครั้งต้องยอมให้ผู้เรียนรู้สึกตัวว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรชมจึงชม สมควรโอบอ้อมผ่อนตามจึงยอมตาม สมควรขัดจึงขัด สมควรคล้อยจึงคล้อย สมควรปลอบจึงปลอบ เมื่อผู้สอนจับจุดได้จึงใช้วิธีสนองความต้องการของผู้เรียน แล้วดึงให้ผู้เรียนเข้าใจตามเป้าหมายของการเรียนการสอนได้ เช่น เมื่อเผชิญอาภวภัยภิกษุผู้ดูร้าย พระองค์เสด็จเข้าในที่ของอาฬวกะ อาฬวกะสั่งพระองค์ให้เสด็จออกไป พระองค์ทรงเสด็จตามคำสั่งอาฬวกะสั่งให้เสด็จเข้าเสด็จออกอย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง ให้เขารู้สึกสนใจในอำนาจของตนก่อน ต่อจากนั้นจึงทรงเปลี่ยนกลวิธีและได้โปรดอาฬวกะลงเป็นสาวกสำเร็จ^{๑๑๓}

๙) การลงโทษและการให้รางวัล การลงโทษในที่นี้คือการลงโทษซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัย มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว การให้รางวัลเป็นการกล่าวสรรเสริญในการกระทำที่ถูกต้อง และถือว่าเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นด้วย การให้รางวัลของพระพุทธองค์นั้นที่ปรากฏเด่นชัดคือ การตรัสยกย่องในความเป็นเลิศในแต่ละด้าน ที่เรียกว่าเป็น “เอตทัคคะ”^{๑๑๔} เป็นการกล่าวชมโดยธรรมให้เขามั่นใจในการกระทำความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบกับคนอื่นลง บางทีทรงยกย่องเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่างหรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิด ให้ตั้งทัศนคติที่ถูก ในระดับสามัญ สำหรับผู้สอนทั่วไป อาจต้องคิดคำนึงว่า การลงโทษ ครมหรือไม่ แคไหน อย่างไร แต่ผู้ที่สอนคนได้สำเร็จผลโดยไม่ต้องใช้การลงโทษเลย ย่อมเชื่อว่าเป็นผู้มีความสามารถในการสอนมากที่สุด

^{๑๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗/๔๗-๘.

^{๑๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓-๑๔.

^{๑๑๓} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๘๒-๑๘๔/๕๔๒-๕๔๕.

^{๑๑๔} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘-๒๑๗/๒๕-๓๓.

๑๐) การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นแต่ละครั้ง ย่อมมีลักษณะแตกต่างกัน การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมต้องอาศัยไหวพริบปฏิภาณ คือความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการและเทคนิควิธีมาใช้ให้เหมาะสมกับเรื่องที่เกิดขึ้นแต่ละคราว ในการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้าต้องเจอกับปัญหามากมาย และพระองค์ต้องอาศัยไหวพริบปฏิภาณแก้ไขอยู่ตลอดเวลา เช่น การตอบปัญหาพราหมณ์^{๑๑๕} ซึ่งเนื้อหาในการตรัสตอบปัญหาโดยการแก้ไขปัญหาคณะเฉพาะหน้าในแต่ละครั้ง แสดงถึงลักษณะความเป็นบรมครูของพระพุทธองค์ อย่างยากจะหาใครเปรียบได้

สรุปได้ว่า กลอุบายที่เรียกว่าเทคนิควิธีการสอนหลากหลายรูปแบบของพระพุทธองค์ เพื่อชี้ชวนให้ผู้เรียนเข้าใจและสามารถมองสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็น ให้เห็นเป็นภาพที่สามารถมองและเข้าใจได้ง่ายขึ้น การช่วยย้าเตือนความจำผู้เรียนให้ฝังแน่นในความเข้าใจจากนิทาน อุปกรณ์เสริมและการใช้ภาษาเล่นคำ การนำเทคนิคกลวิธีและอุบายการประกอบการสอนทั้งหมดมาปรับใช้ให้เหมาะสมสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้อย่างเหมาะสม มีประสิทธิผล

๒.๒.๗ คุณสมบัติที่ดีที่ควรมีประจำตัวผู้สอนและผู้เรียน

จากการศึกษาและในข้อสรุปทั้งหมดที่กล่าวมา จึงนำมาวิเคราะห์ความเกิดขึ้นในกระบวนการเรียนรู้ของทั้งผู้สอนและผู้เรียน คือความคิดความเห็นที่ถูกต้อง จากการสืบค้นพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หรือเหตุที่ทำให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง ตามที่ปรากฏในมหาเวทลลสูตร^{๑๑๖} ว่า “ท่านผู้มีอายุ ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิมิเท่าไร” “ท่านผู้มีอายุ ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิมิ ๒ ประการ คือ ปรัตโฆสะ (การได้สดับจากบุคคลอื่น) และ โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย)

ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิมิ ๒ ประการนี้แล”

ประการแรก คือ ปรัตโฆสะ หรือ กัลยาณมิตร ผู้วิจัยได้เรียบเรียงไว้แล้วในหัวข้อคุณสมบัติภายในของพระพุทธเจ้า ในความกรุณาที่แสดงออกในการอบรมสั่งสอน เป็นคุณลักษณะที่ผู้สอนหรือครูผู้มีความกรุณาโดยทั่วไปจะมีได้ ฉะนั้นคุณสมบัตินี้ที่ควรมีของบุคคลทั้งสองที่จะกล่าวถึงในลำดับต่อไปนี้คือ การพิจารณาโดยถ่วงถั่ง ใฝ่ใจโดยถ่วงถั่ง พิจารณาโดยแยบคาย ตามหลักพุทธธรรมวิธีคิดนี้เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ซึ่งในเรื่องนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธรรมปุต) ได้เรียบเรียงไว้ในหนังสือ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม มี ๑๐ ประการ^{๑๑๗} คือ

๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การคิดแบบมีเหตุผล เช่นพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้โดยใช้วิธีการคิดแบบสืบสาวหาเหตุจากปัจจัย พระองค์ตั้งคำถามขึ้นมาเกี่ยวกับเวทนา ได้แก่ ความรู้สึกสุขทุกข์ โดยทรงพิจารณาว่าเวทนาที่เป็นสุขเป็นทุกข์นี้เกิดขึ้นโดยมีอะไรเป็นปัจจัย แล้วทรงสืบสาวไปจึงค้นพบว่า มีผัสสะ เป็นต้น

^{๑๑๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๗-๑๘๖/๒๖๓-๒๘๒.

^{๑๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑.

^{๑๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธรรมปุต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๓), หน้า ๓๘-๑๒๘.

๒) วิธีคิดแบบแยกแยะ ส่วนประกอบ คือ การคิดจำแนกแยกแยะองค์รวมออกเป็นองค์ย่อย ทำให้มองเห็นความและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบย่อยเหล่านั้นว่ามีความเกี่ยวข้องกับเนื่องกัน เป็นเหตุเป็นผลและพึ่งพาอาศัยกันอย่างไร จึงประสานสอดคล้องกันเป็นองค์รวม วิธีคิดแบบนี้จะทำให้เรารู้และเข้าใจตามสภาพความเป็นจริง

๓) วิธีแบบสามัญลักษณ์ คือ การคิดแบบไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คือคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา ชีวิตของคนเราเป็นเช่นนี้เป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้ ทุกขังมีแต่ความทุกข์อนัตตาไม่มีตัวตนที่แน่นอน

๔) วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือ วิธีคิดแบบแก้ปัญหา คือ การพิจารณาปัญหาอะไรบางอย่าง (ทุกข์) สาเหตุอยู่ที่ใด (สมุทัย) แนวทางและเป้าหมายของการแก้ปัญหาที่ตั้งไว้ (นิโรธ) พิจารณาวิธีการดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมาย (มรรค) ซึ่งเราสามารถใช้เป็นหลักยึดในการพิจารณาถึงความเป็นจริง และนำไปสู่การคิดตามกระบวนการนี้

๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ การคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นการคิดแบบสุตบุรุษ หรือสัพบุรุษธรรมอันเป็นคุณสมบัติของคนดี คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักบุคคล รู้จักชุมชน

๖) วิธีคิดแบบเห็นคุณ โทษ และทางออก คือ การมองในเชิงคุณค่าว่าสิ่งนั้น มีคุณในแง่ไหน มีโทษในแง่ไหน มองทั้งคุณและโทษ แล้วหาทางออกที่จะแก้ไข

๗) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม คือ การรู้จักแยกแยะสิ่งดีชั่วได้อย่างมีเหตุผล

๘) วิธีคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม คือ การคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรมหรือชุดความดี หมายถึง การบำเพ็ญความดี ซึ่งจะต้องกระทำให้ถึงที่สุด

๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือ การคิดอยู่ในปัจจุบัน แนวนี้ต้องบมวิปัสสนากรรมฐานเป็นเครื่องมือ

๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท (แบบจำแนก) คือ การคิดแบบรอบด้าน แยกแยะ และมองหลายมุมอย่างละเอียดรอบคอบ^{๑๑๘}

สรุปได้ว่า การคิดทั้ง ๑๐ ข้อที่กล่าวมา โยนิโสมนสิการจึงเป็นการจัดระบบความคิดให้สามารถ คิดเป็นระเบียบ คิดถูกวิธี คิดมีเหตุผล คิดด้วยจิตที่เป็นกุศล พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญ โยนิโสมนสิการว่า “เราไม่เห็นธรรมแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นได้เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนโยนิโสมนสิการนี้ เมื่อมนสิการโดยแยกกาย กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นได้เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป”^{๑๑๙} ลักษณะของการโยนิโสมนสิการดังกล่าวมาแล้ว สรุปได้ดังนี้คือ การคิดแล้วระลึกได้ คือรู้ หรือการตระหนักรู้ ซึ่งหมายถึง การพิจารณาเห็นแล้วรู้ชัดและรู้แจ้ง ผู้วิจัยเห็นว่าหลักสำคัญในการคิดแบบโยนิโสมนสิการต้องอาศัยปัจจัยภายในที่สำคัญคือ ความมีสติและมีปัญญาที่ตั้งอยู่บนสายกลาง คือ ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพรหมวิหาร ๔

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐-๑๐๒.

^{๑๑๙} อภ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๑๒.

พรหมวิหาร ๔ ถือได้ว่า เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานทางจิตใจของชนชั้นผู้ใหญ่ ผู้ปกครอง ผู้เป็นหัวหน้าและในที่ยังหมายความว่า พรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในเทศบาลตำบลอ้อมใหญ่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม จะเห็นว่าพรหมวิหาร ๔ นั้นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสำหรับจิตใจของทุกองค์กร ครอบคลุม ประเทศ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นผู้นำ หรือผู้ปฏิบัติงานในองค์กร ควรจะต้องมีและในที่นี้ก็มีผู้ให้ความหมายของพรหมวิหาร ๔ ไว้หลาย อย่างดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของพรหมวิหาร

ในพระอภิธรรมปิฎก **ธรรมสังคณี ฉบับภาษาไทย** อธิบายถึงพรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติจึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติ ตนต่อมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ^{๑๒๐}

ใน**มหาอภิธรรมัตถสังคหฎีกา** ได้อธิบายความหมายของ พรหมวิหาร ไว้ว่า “เทวดาทั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณพิเศษ มีฌาน อันเป็นที่ประณีตมาก ฉะนั้นเทวดาเหล่านั้น ชื่อว่าพรหม”^{๑๒๑} เมื่อเป็นเช่นนี้เท่ากับว่า บุคคลใดก็ตาม เมื่อสามารถประพฤติตามหรือดำรงอยู่ในหลักพรหมวิหารนั้น เท่ากับว่า บุคคลนั้นคือ ผู้ที่อยู่ในฐานะเป็นพรหม เป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้ควรแก่การกระทำหน้าที่ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำว่า “**พรหมวิหาร**” เป็นภาษาบาลี แปลความหมายไว้ว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างพรหม หรือของท่านผู้ใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย ๒ อย่าง คือ

- ๑) พรหม หมายถึง พรหม หรือท่านผู้ใหญ่
- ๒) วิหาร หมายถึง เป็นเครื่องอยู่^{๑๒๒}

เมื่อนำ ๒ ศัพท์มารวมกันตามหลักทางภาษา “พรหมวิหาร” จึงหมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม หรือธรรมประจำใจของพรหม กล่าวคือ พรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนา พราหมณ์ที่สร้างโลกและอภิบาลโลกตามทัศนะของพราหมณ์ เพราะถือว่า มนุษย์เมื่ออยู่กันไป พอถึงกับหนึ่งโลกจะพินาศ และพระพรหมจะสร้างโลกขึ้นมาใหม่และจะลิขิตชีวิตมนุษย์ว่าจะ เป็นอยู่อย่างไร แต่ทัศนะของพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์ทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในการ สร้างสรรค์และอภิบาลสังคม ด้วยเหตุนี้ ทุกคนต้องทำตัวให้เป็นพรหม๔ หรือคุณธรรมความเป็นพรหม^{๑๒๓} และในการปฏิบัติในลักษณะนี้เป็นการสร้างสรรค์ตนเองด้วยหลักพรหมวิหารและพรหม วิหารเมื่อนำมาใช้กับมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์สามารถสร้างสรรค์และอภิบาลโลกได้ด้วยตัว มนุษย์เอง

^{๑๒๐} อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๑๙๐/๗๕.

^{๑๒๑} พระสังฆมณฑลสังฆราช อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๖.

^{๑๒๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๒๑.

^{๑๒๓} แสง บุญเฉลิมวิภาส, รวมคำบรรยายหลักวิชาชีพนักกฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารธรรมไว้ใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่า ดำเนินชีวิตแบบหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ นอกจากนี้พรหมวิหาร ยังมีความหมายที่สามารถแปลอีกในหนึ่งว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของ พรหม, ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างพรหม, หรือธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วย พรหมหรือเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่^{๑๒๔}

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหาร ๔ หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ ผู้ไม่มัวหมองในศีล ในธรรม ในวินัย คือพรหมวิหาร เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จะให้เกิดผลเป็นประโยชน์ได้จริงจะต้องทำให้คุ้นใจ คือ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับใจด้วย^{๑๒๕}

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารธรรมไว้ว่า พรหมวิหารธรรม หมายถึง บุคคลผู้มีคุณธรรมครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้น^{๑๒๖}

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ได้กล่าวถึงพรหมวิหาร ๔ ในหนังสือการพัฒนาจิต สามารถสรุปความได้ว่า พรหมวิหาร ๔ เป็นธรรมสำหรับมนุษย์ผู้มีจิตใจประเสริฐทุกคน เป็น ธรรมสำหรับผู้ใหญ่ เป็นธรรมสำหรับบิดามารดา เป็นธรรมสำหรับพระพรหม เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาและเป็นกรรมฐาน การเจริญหรือการบำเพ็ญพรหมวิหาร ๔ แม้ในกรณีที่ผู้ปฏิบัติ ไม่อาจบรรลุถึงขั้นอุปนาสมาธิหรือขั้นฌาน ก็สามารถนำความสุข ความสงบมาให้แก่ผู้บำเพ็ญ ได้มากกว่ารวมทั้งทำสังคมส่วนรวมให้สงบสุขด้วย^{๑๒๗}

พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (หานนท์) ได้ให้ความหมายของหลักพรหมวิหาร ๔ ว่า การเจริญจิตภาวนาโดยธรรม ที่แผ่ออกไปในสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยมีสติอย่างสม่ำเสมอไม่ประมาณ ไม่จำกัดขอบเขตโดยมากเรียกว่า พรหมวิหาร ๔ แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่าง ประเสริฐหรือคุณธรรมประจำตัวของท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่^{๑๒๘}

พิสิฐุ เจริญสุข ได้กล่าวไว้ว่า พรหมวิหารธรรม คือธรรมเป็นหลักประจำใจ กำกับพฤติกรรมคนในองค์กร ในสังคม ให้เป็นไปโดยชอบธรรม ถูกต้องทำนองคลองธรรม^{๑๒๙}

^{๑๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เอส.อาร์. พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๔- ๑๒๕.

^{๑๒๕} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), พรหมวิหารธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัทสหสายการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๗), หน้า ๔-๒๔.

^{๑๒๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พระในบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

^{๑๒๗} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), การพัฒนาจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาภูมิภววิทยาลัย์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๑,๑๕๖.

^{๑๒๘} พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (หานนท์), “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระพุทธคุณ (สมาน สุขเมโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, หน้า ๔๑.

^{๑๒๙} พิสิฐุ เจริญสุข, ปกิณกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๐.

ไสว มาลาทอง กล่าวว่า พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ^{๑๓๐}

สรุปได้ว่า พรหมวิหาร จึงหมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม หรือธรรมประจำใจของพรหม หรือธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักของจิตใจและกำกับความประพฤติ หรือเป็นธรรมที่ใช้ ในการยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้ปกครอง ท่านผู้ใหญ่ ถ้าปฏิบัติตนโดยใช้พรหมวิหารเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตแล้ว จึงจะชื่อว่า ได้ดำเนินชีวิตหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์ทั้งหลายโดยชอบ

๒.๓.๒ องค์ประกอบของพรหมวิหาร

ก่อนที่จะกล่าวถึงองค์ประกอบของพรหมวิหาร ๔ ควรทราบถึง คุณสมบัติของ พระพรหม และคุณสมบัติของมนุษย์ที่ปฏิบัติแล้ว ก็สามารถทำให้มนุษย์มีคุณสมบัติเทียบเท่า พรหม คุณสมบัติของพระพรหม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา คุณสมบัติอันเป็นหลักธรรม ทั้ง ๔ ประการนี้ รวมกันเข้ากลายมาเป็น พระพรหม คุณสมบัติของมนุษย์ที่ปฏิบัติได้แล้วก็ เทียบเท่ากับพรหม ก็คือ พรหมวิหาร ๔ การที่มุ่งศึกษานี้ จะเห็นได้ว่า ปัจเจกชนที่ประพฤติตาม พรหมวิหาร ถือว่าเป็นผู้ใหญ่ที่มีส่วนในการสร้างสรรค์โลกและอภิบาลโลก อย่างไรก็ตาม เมื่อ ทราบถึงคุณสมบัติอันเป็นหลักธรรมของพระพรหม และคุณสมบัติของมนุษย์ที่ทำให้เป็น “พรหม” แล้วควรเข้าใจองค์ประกอบของพรหมได้ง่ายขึ้น และองค์ประกอบของพรหมวิหารแบ่งออกเป็น ๔ อย่าง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา^{๑๓๑}

ทีฆนิกาย มหาวรรค อธิบายถึง พรหมวิหาร ๔ หรือ พรหมวิหาร มีองค์ประกอบอยู่ ๔ ประการ

๑) เมตตา มีความรักความปรารถนาดีต่อประชาชนหรือผู้ได้บังคับบัญชา ตลอดถึงคนทุก ๆ คน อยากให้เขามีความสุขและประสบประโยชน์ทั่วหน้ากัน

๒) กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะ ปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓) มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นประชาชนหรือผู้ได้ปกครองตลอดจนถึงคนทุก ๆ คนประสบความสำเร็จ งามงามยิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีอนุโมทนาด้วย

๔) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง ไม่พลอยทับถมซ้ำเติมเมื่อผู้อื่นมีทุกข์ มีโทษที่ประกอบ ขึ้นเอง เพราะการกระทำ (กรรม) ของตนเองและได้ช่วยแก้ไขโดยธรรมแล้ว ไม่สามารถที่จะช่วย ได้เพราะสุตวิสัยที่จะแก้ไข ก็ต้องวางใจเป็นกลาง สม่่าเสมอมั่นคงดุจดั่งตราชั่ง พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและวางตน ปฏิบัติตนไปตามความเที่ยงธรรม^{๑๓๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของพรหมวิหารธรรม หรือ พรหมวิหารมี ๔ ประการ คือ

^{๑๓๐} ไสว มาลาทอง, **คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง และประชาชนผู้สนใจทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

^{๑๓๑} ประคัลภ์ จันทรโอชา, “การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, หน้า ๑๐.

^{๑๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕

๑) เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่เมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒) กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓) มุทิตา หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงชีวิตตามปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขา ได้ดีมีความสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔) อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ผู้ดำรงอยู่ในธรรมที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรม ที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะ วินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้ง รู้จักวางเฉยสงบใจมอง ในเมื่อไม่มีกิจควรทำ เพราะเขา รับผิดชอบตนเอง ได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับกรรม รับผิดชอบของตน^{๑๓๓}

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของพรหมวิหารธรรม หรือพรหมวิหารมี ๔ ประการ คือ^{๑๓๔}

๑) เมตตา ความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ดูได้จากสีหน้าที่บ่งบอก คือ ยิ้มแย้มแจ่มใสและดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่งๆขึ้นไป

๒) กรุณา ความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก ยามเห็นผู้อื่นมีความลำบากก็ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงออกมาด้วยการเข้าช่วยเหลือเจือจุน ด้วยความเต็มใจเสมอ ในทำนองสุขก็สุขด้วย นั่นเทียว

๓) มุทิตา ความชื่นชมยินดีในความสำเร็จสมหวังของผู้อื่น ไม่แสดงความอิจฉาริษยาด้วยการทนดูหน้าเห็นคนที่เขาดีกว่าตัวไม่ได้ ดูได้จากการไปแสดงความดีใจต่อบุคคลอื่นหรือชื่นชมต่อความสำเร็จของผู้อื่นโดยไม่ต้องบังคับใจ

๔) อุเบกขา ความวางเฉยในเมื่อไม่อาจจะช่วยเหลือเขาได้ไม่ทับถมซ้ำเติม และเมื่อผู้อื่นผิดพลาดหรือได้รับความวิบัติไม่แสดงอาการสมน้ำหน้าเมื่อเขาพลาดเป็นต้น

พระมหาสมชาย สิริจนโท (ห่านนท์) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของพรหมวิหารธรรม หรือพรหมวิหารแยกออกได้ ๔ ประการ คือ

๑) เมตตา คือ ความรัก ปรารถนาดี มีเมตรี อยากให้สรรพสัตว์มีความสุขถ้วนหน้า

๒) กรุณา คือ อยากให้ช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากภาวะแห่งทุกข์

๓) มุทิตา คือ ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดีมีสติแช่มชื่นเบิกบาน

๔) อุเบกขา คือ มีใจเป็นกลางวางเฉยในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์แล้วปราศจากอคติ คือ มีรักมีเกลียด^{๑๓๕}

^{๑๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๒๔.

^{๑๓๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พระในบ้าน**, (กรุงเทพฯพมทานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๓), หน้า ๘-๙

^{๑๓๕} พระมหาสมชาย สิริจนโท (ห่านนท์), “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, หน้า ๔๑.

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ตรัสไว้ว่า องค์ประกอบของพรหมวิหาร ธรรม หรือ พรหมวิหารมี ๔ ประการ คือ^{๑๓๖}

๑) เมตตา คือ ภาวะของจิตที่มีเยื่อใยไมตรีจิตคิดเกื้อกูลด้วยประโยชน์ปราศ จากอาฆาต พยาบาท ซึ่งเครียด โกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบเข้มแข็ง มอง ด้วยสายตาดัน แสดงถึงใจที่เอิบอาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปราศจากความมุ้งร้ายที่ เป็นภัยเวรทั้งปวง เมตตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นภายในจิต วิธีอบรม คือ ระวังใจมิให้โกรธแค้น ขัดเคือง อาฆาตพยาบาท เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายาม สงบระงับเสีย หัดคิดว่าตัวเองรัก สุข ต้องการความสุขฉันใด คนอื่นสัตว์อื่นทั้งปวงก็ฉันนั้น เมื่อทำความสงบอาฆาตพยาบาทและทำไม ตรีจิตมิตรใจให้เกิดขึ้นได้แล้ว ควรหัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่ คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือโดยไม่ เจาะจงทั่วไป ด้วยใจที่คิดปรารถนาสุขประโยชน์ดังเช่น คิดว่า “จงอย่ามีเวร อย่ามีเบียดเบียน อย่ามี ทุกข์ มีสุขรักษาตนให้สวัสดิ์เถิด”

ภาวะของจิตที่มีความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข ย่อมมีอยู่ในตนและในคนที่ เป็นที่รักอยู่ เป็นปรกติ แต่ยังเจือด้วยราคะเสนหาบ้าง เจือด้วยอาฆาตพยาบาทในผู้อื่นสัตว์อื่น บ้างนี้ จึงนับว่าเป็น ภาวะของจิตที่เป็นสามัญธรรมดา พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนธรรมให้ ปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เป็นสามัญ ธรรมดาให้เป็นธรรม คือ เป็นคนเกื้อกูลขึ้นมา คือ ให้รักใคร่ ปรารถนาสุขดังกล่าวให้เป็นคุณอัน บริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้คับแคบเฉพาะตนและ คนซึ่งเป็นที่รักในวงแคบของตนหรือ จำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่ จำกัดไม่มีประมาณ และให้ปราศจากอาฆาต พยาบาท ทั้งให้บริสุทธิ์จากราคะ สีนหาด้วย เพราะ อาฆาตพยาบาทที่เป็นศัตรูที่ห่างของเมตตา ราคะเสนหาเป็นศัตรูที่ใกล้ของเมตตา ความรักใคร่ที่เป็นสามัญธรรมดาของโลกย่อมเจือด้วยสิ่งทั้งสอง นั้น ทางปฏิบัติอบรมจึงต้องอบรมสิ่งที่มีอยู่เป็น ธรรมดาโลกให้เป็นธรรมขึ้นมา ให้เป็นเครื่องคุ้มครอง โลก ดังภาษิตที่ว่า “โลโกปตมมิกา เมตตา เมตตาธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองโลก” ฉะนั้น จึงได้มีพุทธ สุภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยาน หรือเป็นอุปมาแปลความหมายว่า “ตนเองหาคิดค้นด้วยใจไป ทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบว่าใครจะเป็นที่รัก ไปกว่าตนในที่ไหนๆ ตนของคนอื่นทั้งหลายก็เป็นที่รักมากมาย ของเขาเหมือนอย่างนั้น เพราะ เหตุนั้นผู้ที่รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น” และให้ยกคนที่เป็นที่รัก เป็นอุปมาว่า “พึงแผ่จิตถึง สัตว์ทั้งปวงด้วยเมตตา เหมือนอย่างเห็นคนผู้เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจแล้วเกิด ไมตรีจิตมิตรรักใคร่ ฉะนั้น” ดังนั้นจึงควรหัดแผ่เมตตาเข้ามาให้ตนเองก่อน แล้วจึงแผ่ไปให้คนอื่น ตั้ง ต้นแก่คนที่เป็นที่รัก เพราะจะแผ่ไปง่าย แล้วจึงแผ่ไปในคนที่เป็นคนกลางๆ แล้วจึงแผ่ไปในคนที่ เป็นศัตรู ไม่ชอบใจ กันและให้เว้นคนที่งอให้เกิตราคะเสนหาแก่คนที่ตายไปแล้ว การแผ่เข้ามาในตนเอง จะต้อง มี ตนเป็นพยานอ้างอิงดังกล่าวข้างต้น พิจารณาจะเห็นได้ว่าตนเองจะต้องมีสุขเพราะจิตใจสงบ ปราศจากอาฆาตพยาบาทเสียก่อน อาฆาตพยาบาทนั้นเหมือนไฟที่เผาใจตนเองให้ร้อน และแผ่ ความ ร้อนไปถึงคนอื่นด้วย ฉะนั้น ตนเองจึงเป็นบุคคลที่ควรเมตตาและแผ่เมตตาเข้ามาดับไฟที่ เผาใจนี้ลง เสียก่อน ประพรมลงไปด้วยน้ำ คือ เมตตาซึ่งควรจะเปลี่ยนจิตใจภาวะที่ร้อนมาสู่ภาวะ ที่เย็นสนิทด้วย

^{๑๓๖} สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, รวมธรรมะ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๕-๒๐๔.

มิตรภาพไมตรี เมตตาจึงเป็นธรรมเครื่องที่ใจตนเองให้อยู่เป็นสุขและแผ่ความเย็น ความสุขออกไปถึงผู้อื่นอีกด้วย

เมตตาไม่เพียงมีขอบเขต ไม่เพียงมีระยะเวลา ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะเช่นไร ณ ที่แห่งใด ในกาลไหน เมตตาพึงมีได้อย่างเต็มเปี่ยมโดยปราศจากเพราะเมตตาไม่จำเป็นต้องอาศัย ทรัพย์สินของ เมตตาเป็นเรื่องของจิตใจโดยบริสุทธิ์แท้ เมื่อมีจิตใจก็มีเมตตาได้ด้วยกันทุกคน และพึงมีเมตตาอย่างยิ่งด้วยกันทุกคน เพราะไม่เป็นการต้องลงทุนลงแรงอย่างใดเลย เพียงแต่ น้อมใจลงให้อ่อนละมุน ไม่ใจแข็งใจดำ แม้เมื่อรู้เห็นอยู่ว่าเขาเป็นทุกข์ เพียงแต่น้อมใจลง ปรารถนาให้เขาเป็นสุขโดยทั่วกันเท่านั้นเองก็เป็นการแสดงเมตตาแล้ว

๒) กรุณา คือ ภาวะจิตที่หวั่นไหวไปเพราะความทุกข์ร้อนของผู้อื่น เหมือนอย่างถ้าซื้อได้ ก็ซื้อข้อความทุกข์ของเขา คือ จะช่วยทำความทุกข์ของเขาให้หมดสิ้นไป จึงมีโอกาสที่ทนเฉยอยู่ ไม่ได้ต้องชวนชวยช่วยเหลือเพื่อบำบัดความทุกข์ ปราศจากความคิดเบียดเบียนซ้ำเติมใคร เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีในจิต วิธีอบรมคือ ระวังใจไม่ให้เกิดเบียดเบียนใคร และหัดใจให้คิดว่าเมื่อตนเองมีทุกข์ก็ต้องการความช่วยเหลือฉันใด ผู้อื่นสัตว์อื่นก็ฉันนั้น ดังนี้ แล้วก็หัดใจให้ไม่นิ่งดูดาย ให้ชวนชวยช่วยเหลือทุกข์ของผู้อื่นตามความสามารถหรือตามที่ ควรจะทำได้ หัดแผ่จิตใจที่กรุณาออกไปแก่คนและสัตว์ทั้งหลายโดยเจาะจง หรือโดยไม่เจาะจง ทั่วไป ด้วยความคิดว่า “จงพ้นความทุกข์เดือดร้อน ฉะนั้น”

ภาวะของจิตใจที่ต้องการความช่วยเหลือในเมื่อมีทุกข์ ย่อมมีอยู่เป็นสามัญธรรมดาแต่ยังเจือด้วยวิหิงสา คือ ความคิดเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่นเพื่อให้ตนพ้นทุกข์ และยังความโศกโทมนัส เมื่อใดเห็นทุกข์ของคนผู้เป็นที่รัก เพราะเป็นภาวะของจิตที่คับแคบต้องการให้ตนเองและคนผู้เป็นที่รักของตนพ้นทุกข์เท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติอบรมปรับปรุงภาวะที่มีอยู่ให้ เป็นธรรมขึ้น มิให้คับแคบเฉพาะตนและผู้ที่ยึดรักหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไป ตลอดจนถึงไม่มีจำกัด ไม่มีประมาณ และให้ปราศจากวิหิงสาความเบียดเบียน และให้ความสงบ โศกโทมนัสในเพราะทุกข์ของคนที่เป็นที่รักด้วย เพราะว่าวิหิงสาเป็นศัตรูที่ห่างของกรุณาส่วน ความโศกโทมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของกรุณา จึงได้มีพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรือ เป็นอุปมาเช่นเดียวกับในข้อเมตตา และให้ยกคนตกยากเป็นอุปมาว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวง ด้วยความกรุณาเหมือนอย่างเห็นคนตกยากมีความลำบากก็เกิดความกรุณาขึ้น ฉะนั้น”

๓) มุทิตา คือ ภาวะของจิตที่บันเทิงยินดีในเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วยสมบัติต่างๆปราศจากความริษยาเห็นใครพรั่งพร้อมด้วยสมบัติก็พลอยมีมุทิตาด้วย ตัดความยินร้ายไม่ ยินดีด้วยเหตุที่ริษยาเสียได้ มุทิตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือ ระวังใจมิให้ริษยาในเมื่อได้เห็นได้ทราบสมบัติ คือ ความพรั่งพร้อมต่างๆของผู้อื่น เมื่อความริษยาเกิดขึ้นก็พยายามระวังเสีย หัดคิดว่าตนเองมีความยินดีเมื่อได้สมบัติที่ชอบใจ อย่างไม่อย่างหนึ่ง เมื่อคนอื่นเขาได้จึงไปปรียาเขา ควรจะพลอยยินดีกับเขา พิจารณาให้เห็นโทษ ของความริษยา เช่นว่า “อริ โลกนาสิก้า ความริษยาเป็นเหตุทำลายโลก เมื่อทำมุทิตาจิตให้ เกิดขึ้นได้ ก็หัดแผ่เช่นนี้ออกไป แก่คนสัตว์อื่นโดยเจาะจงหรือโดยไม่เจาะจงทั่วไปด้วยความคิดว่า จงอย่าวิบัติจากสิ่งที่ได้แล้ว ฉะนั้น”

ภาวะของจิตที่ยินดีในเวลาได้สมบัติต่างๆ ย่อมมีอยู่ในเมื่อตนหรือคนเป็นที่รักได้สมบัติที่ตนได้ก็ยังมีโสมนัสเจือต้นหา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่เป็นอยู่ให้เป็นธรรมขึ้น คือ

ให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนและผู้ที่ยึดติดเท่านั้น แต่ให้กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัด ไม่มีประมาณ โดยให้ปราศจากริษยา ทั้งปราศจาก โสมนัสที่เจือกิเลสตัดทอนด้วย เพราะวาริชยาเป็นศัตรูที่ห่างของมูทิตา ส่วนความโสมนัสเป็นศัตรู ที่ใกล้ของมูทิตา ฉะนั้นก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปมาเช่นเดียวกับในสองข้อข้างต้น และยกให้บุคคลผู้เป็นที่รักขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปมาดังพระพุทธศาสนาที่ตรัสสอนไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยมูทิตา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้เป็นที่รักเป็นที่พอใจก็บังเกิดยินดี ฉะนั้น”

๔) อุเบกขา คือ ภาวะของจิตที่มีอาการเป็นกลาง เห็นเสมอกันในสัตว์บุคคลทั้งหลายในคราวสอง คือ ในคราวประสพสมบัติและในคราวประสพวิบัติ ก็ไม่ยินดียินร้ายมองเห็นว่าทุกคน มีกรรมที่ทำไว้เป็นของของตน จะมีสุข จะพ้นจากทุกข์ จะไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ก็เพราะกรรมจึง วางเฉยได้คือ วาง ได้แก่ไม่ยึดถือไว้ วางลงได้เฉย คือ ไม่จัดแจงร่วนวายปล่อยให้เป็นไปตาม กรรมหรือตามกำหนดของกรรม อุเบกขานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อสุดท้ายที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิตวิธีอบรม คือ รมัตถะวังใจมิให้ขึ้นลงด้วยความยินดียินร้ายทั้งในคราวประสพ สมบัติทั้งในคราวประสพวิบัติเมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายามระงับใจหัดคิดถึงกรรม และผลของกรรม หัดคิดวางลงไปให้แก่กรรม เหมือนอย่างให้กรรมรับผิดชอบเอาไปเสีย เมื่อทำจิตให้อุเบกขาได้ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “ทุกสัตว์บุคคลมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทรับผลกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย ทำกรรมอันใดไว้ดีหรือชั่วก็ต้องรับผลกรรมของ กรรมนั้น”

ภาวะจิตเป็นอุเบกขานี้ ย่อมมีอยู่เป็นสามัญธรรมดาในเวลาปกติ ยังไม่มีอะไรมาทำให้ เกิดความยินดียินร้าย แต่ยังเจือด้วยความไม่รู้ (อัญญาณ) และจะเปลี่ยนไปเป็นความยินดียินร้าย ขึ้นได้โดยง่าย พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่ให้เป็นธรรมมากขึ้น คือ ให้เป็น คุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิใช่ในเวลาที่ไม่มีความเรื่องอะไรมากระทบจิตเท่านั้น แม้มี เรื่องมากระทบจิตให้ยินดียินร้ายก็จะระงับได้ ทำใจให้สงบเป็นอุเบกขาได้ด้วยความรู้(ญาณ) เพราะความยินดี (ราคะ) และความยินร้าย(ปฏิฆะ) เป็นศัตรูที่ห่างของอุเบกขา ส่วนอุเบกขาด้วย ความไม่รู้(อัญญาณอุเบกขา) เป็นศัตรูที่อยู่ใกล้ของอุเบกขา ฉะนั้น พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรือ อุปมา ดังเช่นว่า ตนไม่ชอบให้ใครอื่นเพ่งเล็งชอบใจอยากได้อะไรของตนและไม่ชอบให้ใครอื่น หมายมั่นป้องร้ายฉันใด ตนก็ไม่ควรไปคิดยินดียินร้ายดังนั้นแก่คนอื่น ควรจะมีใจมัยยัสต์คือกลาง เป็นฉันทันและให้ยกบุคคลที่เป็นกลางๆ ขึ้นเป็นอุปมา ดังพระพุทธศาสนาสุภาษิตไว้ว่า “พึงแผ่จิต ถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยอุเบกขา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้มิใช่เป็นที่ชอบใจ มิใช่เป็นที่ไม่ชอบใจก็มี อุเบกขา ฉะนั้น”

พรหมวิหารทั้ง ๔ ประการนี้ ผู้ปฏิบัติควรยึดปฏิบัติ โดยเริ่มแรกให้ปฏิบัติด้วยจิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลาย คือ เมตตา ซึ่งมีอาการเป็นความคิดเกื้อกูลต่อผู้อื่น จากนั้นเมื่อได้เห็นหรือได้ยินหรือได้คิดว่าเขามีความทุกข์เดือดร้อนก็ปฏิบัติช่วยบำบัดทุกข์ให้ คือ กรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์ จากนั้นครั้งใดเห็นมีความสุขไม่มีทุกข์ก็พลอยยินดีบันเทิงใจ คือ มูทิตา ซึ่งมีอาการพลอยยินดีและเพราะไม่มีกิจที่ควรจะทำต่อไปนั้นอุเบกขา คือ อยู่ดูเฉยๆคือ อุเบกขาซึ่งมีอาการมัยยัสต์เป็นกลาง

บุญมี แทนแก้ว ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของพรหมวิหารธรรม หรือ พรหมวิหารมี ๔ ประการ คือ^{๑๓๗}

๑) เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดีมีเมตรีจิต ต้องการความช่วยเหลือให้ทุกคน ประสบประโยชน์และความสุข

๒) กรุณา ความสงสาร คือ ความอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์โศกใจที่จะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓) มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข จิตใจแจ่มชื่นแจ่มใสเบิกบาน เมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จ งามยิ่งขึ้นไปก็พลอยยินดี ปรีดาปราโมทย์บันเทิงใจด้วย

๔) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามความเป็นจริง โดยวางจิตเรียบ สม่ำเสมอ มั่นคง แน่วแน่ เที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุผลที่ ตน ประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยวางตนและปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม

วราญา ทองอุ่น กล่าวถึง องค์ประกอบของพรหมวิหารธรรมหรือพรหมวิหารมี ๔ ประการ คือ^{๑๓๘}

๑) เมตตา (Loving Kindness) มีความรักใคร่ปรารถนาที่จะให้เป็นสุข หมายถึง พฤติกรรมมีความหวังดีเพื่อนให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจแผ่เมตรีจิต สนับสนุนกับผู้น้อย หวัง ความดี งามแก่เขา อยากให้เขามีความสุข ไม่อยากให้มีอันตรายจากความอาฆาตบาดหมางใจกัน ปรารถนาให้ มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หวังให้เขาเจริญด้วยความรู้ ความสามารถอัน เป็นทางให้เกิด ลาภ ยศ และชื่อเสียง รักษาตนให้ได้รับความสุขโดยสวัสดิภาพ เมตตาธรรมเป็นเครื่อง บำรุงอภัยภัย ร้อยใจให้จิตคิดเอื้อเพื่อเผื่อแผ่กัน ชำระล้างเสียซึ่งมลทิน คือ ความพยาบาท ความเห็น แก่ได้ ความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ประโยชน์ ถ้าดวงจิตมีเมตตา แล้ว จะป้องกันความคิดวิปริตในทาง ทำลาย ให้ร้ายป้ายสีในทางเสียหาย ไม่เป็นความจริงได้ สังคมก็จะอยู่เป็นสุข องค์การก็จะสามัคคี

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทักกล่าวไว้ว่า “โลโก ปัตถัมภิกา เมตตา” แปลความว่า เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก^{๑๓๙}

๒) กรุณา (Compassion) มีความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ หมายถึง พฤติกรรมหวัง ดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความทุกข์ร้อน ตกทุกข์ได้ยาก ก็รู้สึกสงสาร ห่วงใจไปตามเมื่อเห็นเขามีความ ทุกข์ กรุณาธรรมเป็นเครื่องปราบปรามจิตใจไม่ให้คิดเบียดเบียนคนอื่นให้ได้รับความลำบากใน การกระทำ งาน กิจกรรมต่างๆย่อมมีความลำบากทั้งกายและใจ จึงมีความเห็นใจ พลอยหาวิธี ไม่ให้เกิดความ ลำบากแก่ผู้ทำงาน ด้วยการอำนวยความสะดวก สนับสนุน อุปกรณ์ เครื่องมือ ให้เต็มกำลังในการ ทำงาน

^{๑๓๗} บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓.**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๓.

^{๑๓๘} วราญา ทองอุ่น, **มนุษย์สัมพันธ์ในองค์การ**, (สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๐-๒๑๒.

^{๑๓๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๕๒.

๓) มุทิตา (Sympathetic Joy) มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง ความชื่นบานในเวลา
ที่ผู้อื่นได้รับความดี เมื่อเขามีความเจริญด้วยความรู้ความสามารถ เจริญด้วย ลาภ ยศ และ ชื่อเสียง
พลอยชื่นชมยินดีตามด้วยคุณธรรม มุทิตาธรรมเมื่ออยู่ในดวงจิตผู้ใด ผู้นั้นย่อม ปราบปรามซึ่งความ
ริษยา อิจฉาทาร้อนในคุณงามความดีของผู้อื่นเมื่อผู้อื่นได้รับความดี อตรนทนไม่ได้ เราร้อน ชุ่นเคือง
หงุดหงิด รุ่งง่าน ความอิจฉาริษยาเป็นโทษทำลายความสามัคคีความ เจริญของหมู่คณะ เมื่อเกิดขึ้น
ย่อมชักนำจิตให้วิปริตไปต่าง ๆ นานา คิดแต่อุปายในการทำลาย ยุยงให้เสียหาย แม้เหตุแห่งความไม่
เป็นจริง มีแต่มุทิตาธรรมที่ปราบปรามความอิจฉาริษยาของ คนในสังคมในองค์กรได้ เมื่อมีมุทิตา
ย่อมได้รับความนิยมนับถือ จึงเป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝัง ให้มีในใจของบุคลากร ในหน่วยงานของทุก
หน่วยงาน

๔) อุเบกขา (Equanimity) มีการวางตนเป็นกลาง มีความวางเฉย ไม่เสียใจ ไม่ดีใจ เมื่อ
สถานการณ์ไม่เอื้อที่จะแสดงพฤติกรรมตามคุณธรรมความมีเมตตา กรุณา และมุทิตาจิตได้ อุเบกขา
ธรรมเป็นคุณธรรมของ ผู้ใหญ่ ผู้นำ หัวหน้างาน ที่ปกครองพนักงาน เจ้าหน้าที่ หมู่คณะ ที่ต้อง
ประพุดตัวอย่างสม่ำเสมอ เมื่อมีผู้ประพุดตัวอย่างสม่ำเสมอ เมื่อมีผู้ประพุดติก็ไม่ต้องขมขื่น ย่องสรรเสริญ
คุณงามความดีของเขา แต่เมื่อมีผู้ประพุดติไม่ดีก็ต้องถูกตำหนิ ลงโทษตามกรณี ของความผิดไม่ตัดสิน
เอนเอียงเพราะอำนาจอคติที่ผิดๆ นี้คือ พฤติกรรมการมีอุเบกขาธรรม

สรุปได้ว่า ผู้มีพรหมวิหารที่แท้จริงต้องประกอบด้วยเป็นบุคคลผู้มีเมตตา กรุณา มุทิตา ทั้ง
เมตตา กรุณา มุทิตาดังกล่าวข้างต้นทั้งสามประการนั้นต้องประกอบด้วย อุเบกขา ทั้งสิ้นและ ต้องมี
อุเบกขาเป็นตัวกำกับอีกครึ่งหนึ่ง หากบุคคลผู้ใดไม่มีเมตตา กรุณา จิตใจก็จะโหดเหี้ยม ไม่ มีมุทิตาจิต
ก็อิจฉาริษยา ไม่มีอุเบกขาเขาก็ไม่รู้จักการวางเฉย ไม่รู้จักปล่อยวาง มีแต่ความยึดมั่น ถือมั่น ทั้งหลาย
เหล่านี้ล้วนทำให้จิตใจไม่มีความสงบปกติสุข ไม่เป็นที่พึงปรารถนาถึงพร้อมด้วย พรหมวิหารธรรมทั้ง
๔ ประการได้ยาก แต่ถ้าปฏิบัติได้ถึงพร้อมด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ผู้นั้นย่อมจะเป็นผู้ถึง
พร้อมซึ่งพรหมวิหารที่ถูกต้องแท้จริงและบริบูรณ์ จะก่อให้เกิด คุณประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติทั้งส่วนตัว
และส่วนรวม ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

๑) เมตตาพรหมวิหาร

เมตตาพรหมวิหาร คือ หลักแห่งการมีใจที่เปี่ยมด้วยความรัก ความมีไมตรี ความ
ปรารถนาดี ความอยากให้ผู้อื่นมีความสุขและประสบแต่สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ ซึ่งโดย ความหมายก็
ได้แก่ ความเป็นมิตรต่อกันนั่นเอง ซึ่งความเป็นมิตร หมายถึง การที่ปัจเจกชนคน หนึ่งที่ปรารถนาดีต่อ
ผู้อื่น หรือปรารถนาให้ผู้อื่นตลอดจนสรรพสัตว์อื่น ๆ มีความสุข ประสบแต่สิ่ง ที่เป็นประโยชน์ ปัจเจก
ชนในลักษณะนี้ ถือได้ว่า เป็นบุคคลที่ชื่อว่า มิตร เช่น พ่อ แม่ ดังพุทธ ภาษิตว่า “มารดาชื่อว่า เป็น
มิตรในเรือนของตน” หรือ “...สหายเป็นมิตรของผู้มีความต้องการ หนึ่งๆ”^{๑๔๐}

^{๑๔๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๖๑/๕๐.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าวว่า เมตตา คือความจริงใจ ความรัก และความปรารถนาดีต่อผู้อื่น โดยไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ดูได้จากสีหน้าที่บ่งบอก คือ ยิ้มแย้มแจ่มใส และดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่งๆ ขึ้นไป^{๑๔๑}

พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เมตตา คือ ความรัก เรามีความรู้สึกรักคนและรักสัตว์และก็มีความรักเสมอเรา ไม่คิดเป็นศัตรูกับใคร^{๑๔๒}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า เมตตา คือ ความรัก ความหวังดี ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข นักบริหารต้องมีความรัก ความหวังดีแก่เพื่อนร่วมงาน ความรักจะ เกิดได้ ถ้านักบริหารรู้จักมองในแง่ดีหรือส่วนที่ดีของเพื่อนร่วมงาน ถ้าพบส่วนเสียในตัวเอง นักบริหารต้อง รู้จักมองข้ามและให้อภัย เมื่อพบส่วนดีก็จดจำไว้ เพื่อจะได้ใช้คนให้เหมาะกับ ลักษณะที่ดีของเขา ดังนั้น เมตตาหรือความรักจึงเกิดจากการมองแง่ดีของคนอื่น^{๑๔๓}

พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (หานนท์) ได้ให้ความหมายของ เมตตา ว่าคือ ความรัก ปรารถนาดี มีไมตรี อยากให้สรรพสัตว์มีความสุขถ้วนหน้า^{๑๔๔}

พระชัยชนะ ธมฺมทินฺโน (นาทองไชย) ได้ให้ความหมายของเมตตา คือ ความ ปรารถนา อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันเป็นไมตรี ต้องการให้เขามีความร่มเย็นในมนุษย์และ สัตว์ทั้งหลาย^{๑๔๕}

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ตรัสไว้ว่า เมตตา คือภาวะของจิตที่ ปราศจาก อาฆาตพยาบาท ซึ่งเครียด โกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบเข้มแข็ง ด้วยสายตาดัน แสดงถึงใจที่เอิบอาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปราศจากความมุ่งร้ายที่ เป็นภัยเวรทั้งปวง เมตตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นภายในจิต วิธีอบรม คือ ระวังใจมิให้โกรธแค้น ขัดเคือง อาฆาตพยาบาท เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายามสงบระงับเสีย หัดคิดว่าตัวเองรัก สุข ต้องการความสุขฉันใด คนอื่นสัตว์อื่นทั้งปวงก็ฉันนั้น เมื่อทำความสงบอาฆาตพยาบาทและทำ ไมตรีจิตมิตรใจให้เกิดขึ้นได้แล้ว ควรหัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่ คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือโดยไม่ เจาะจงทั่วไป ด้วยใจที่คิดปรารถนาสุขประโยชน์ดังเช่น คิดว่า “จงอย่ามีเวร อย่ามีเบียดเบียน อย่ามี ทุกข์ มีสุขรักษาตนให้สวัสดิ์เถิด”

ภาวะของจิตที่มีความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข ย่อมมีอยู่ในตนและในคนที่ เป็นที่รักอยู่ เป็นปรกติ แต่ยังมีเจือด้วยราคะเสนหาบ้าง เจือด้วยอาฆาตพยาบาทในผู้อื่นสัตว์อื่น บ้างนี้ จึงนับว่าเป็น

^{๑๔๑} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช), **พระในบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๕๓), หน้า ๘.

^{๑๔๒} พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร), **“หมวด...อริยเจ้า โดยหลวงพ่อพระราชพรหมยาน”**, (กรุงเทพมหานคร : เพลิดเพลิน การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๑๔๓} พระเมธีธรรมาภรณ์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **มณีแห่งปัญญา ทางเลือกใหม่สา สำหรับนักบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : ศุภมิตร, ๒๕๕๐), หน้า ๒๙.

^{๑๔๔} พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (หานนท์), **“พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของ พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”**, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๑

^{๑๔๕} พระชัยชนะ ธมฺมทินฺโน (นาทองไชย), **“ศึกษาเปรียบเทียบหลักมนุษยชนกับหลักสิทธิมนุษยชน ทางพุทธศาสนา”**, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏ ราชวิทยาลัย), ๒๕๕๘, หน้า ๓๗

ภาวะของจิตที่เป็นสามัญธรรมตา พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนธรรมให้ ปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เป็นสามัญธรรมตาให้เป็นธรรม คือ เป็นคนเกื้อกูลขึ้นมา คือ ให้รักใคร่ ปรารณาสุขดังกล่าวให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้คับแคบเฉพาะตนและ คนซึ่งเป็นที่รักในวงแคบของตนหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่จำกัดไม่มีประมาณ และให้ปราศจากอาฆาตพยาบาท ทั้งให้บริสุทธิ์จากราคะ สีนหาด้วย เพราะ อาฆาตพยาบาทที่เป็นศัตรูที่ห่างของเมตตา ราคะสินหาเป็นศัตรูที่ใกล้ของเมตตา ความรักใคร่ที่ เป็นสามัญธรรมตาของโลกย่อมเจือด้วยสิ่งทั้งสองนั้น ทางปฏิบัติอบรมจึงต้องอบรมสิ่งที่มีอยู่เป็น ธรรมตาโลกให้เป็นธรรมขึ้นมา ให้เป็นเครื่องคุ้มครองโลก ดังภาษิตที่ว่า “โลโกปตถมภิกขา เมตตา เมตตารธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองโลก” ฉะนั้น จึงได้มีพุทธสุภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยาน หรือเป็นอุปมาแปลความหมายว่า “ตนเองหาคิดค้นด้วยใจไปทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบว่าใครจะเป็นที่รัก ไปกว่าตนในที่ไหนๆ ตนของคนอื่นทั้งหลายก็เป็นที่รักมากมายของเขาเหมือนอย่างนั้น เพราะ เหตุฉะนั้นผู้ที่รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น” และให้ยกคนที่เป็นที่รักเป็นอุปมาว่า “พึงแผ่จิตถึง สัตว์ทั้งปวงด้วยเมตตา เหมือนอย่างเห็นคนผู้เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจแล้วเกิดไมตรีจิตมิตรรักใคร่ ฉะนั้น” ดังนั้นจึงควรหัดแผ่เมตตาเข้ามาให้ตนเองก่อน แล้วจึงแผ่ไปให้คนอื่น ตั้งต้นแก่คนที่เป็นที่รัก เพราะจะแผ่ไปง่าย แล้วจึงแผ่ไปในคนที่เป็นคนกลางๆ แล้วจึงแผ่ไปในคนที่ เป็นศัตรูไม่ชอบใจ กันและให้เว้นคนที่งอให้เกิตราคะสินหาแก่คนที่ตายไปแล้ว การแผ่เข้ามาในตนเองจะต้องมี ตนเป็นพยานอ้างอิงดังกล่าวข้างต้น พิจารณาจะเห็นได้ว่าตนเองจะต้องมีสุขเพราะ จิตใจสงบ ปราศจากอาฆาตพยาบาทเสียก่อน อาฆาตพยาบาทนั้นเหมือนไฟที่เผาใจตนเองให้ร้อน และแผ่ ความร้อนไปถึงคนอื่นด้วย ฉะนั้น ตนเองจึงเป็นบุคคลที่ควรเมตตาและแผ่เมตตาเข้ามาดับไฟที่ เผาใจนี้ลงเสียก่อน ประพรมลงไปด้วยน้ำ คือ เมตตาซึ่งควรเปลี่ยนจิตใจภาวะที่ร้อนมาสู่ภาวะ ที่ เย็นสนิทด้วยมิตรภาพไมตรี เมตตาจึงเป็นธรรมเครื่องที่ใจตนเองให้อยู่เป็นสุข และแผ่ความ เย็นความสุขออกไปถึงผู้อื่นอีกด้วย

เมตตาไม่เพียงมีขอบเขต ไม่เพียงมีระยะเวลา ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะเช่นไร ณ ที่แห่ง ไใด ในกาล ไหน เมตตาพึงมีได้อย่างเต็มเปี่ยมโดยปราศจากเพราะเมตตาไม่จำเป็นต้องอาศัย ทรัพย์สินของ เมตตา เป็นเรื่องของจิตใจโดยบริสุทธิ์แท้ เมื่อมีจิตใจก็มีเมตตาได้ด้วยกันทุกคน และพึงมีเมตตาอย่างยิ่ง ด้วยกันทุกคน เพราะไม่เป็นการต้องลงทุนลงแรงอย่างใดเลย เพียงแต่น้อมใจลงให้อ่อนละมุน ไม่ใจ แข็งใจดำ แม้เมื่อรู้เห็นอยู่ว่าเขาเป็นทุกข์ เพียงแต่น้อมใจลง ปรารณาให้เขาเป็นสุขโดยทั่วกันเท่านั้นเองก็เป็นการแสดงเมตตาแล้ว^{๑๔๖}

दन्ये चोद्यते ได้ให้ความหมายของ เมตตาว่าคือ ความปรารณาดีต่อผู้อื่นให้มี ความสุข ความสำเร็จและความเจริญรุ่งเรืองตามสมควรแก่อัตภาพ บุคคลที่เป็นใหญ่จริงๆ จะต้องแผ่ความรักให้ กว้างขวางตั้งแต่รักตนเอง รักบิดามารดา ญาติพี่น้อง มิตรสหาย ศัตรู และสัตว์ทั่วไป เพื่อสร้าง มิตรภาพและเห็นคุณค่าของชีวิตมากขึ้นจนไม่กระทำความชั่ว^{๑๔๗}

^{๑๔๖} สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, **รวมธรรมะ**, หน้า ๑๙๕-๒๐๔.

^{๑๔๗} รศ.ดนัย ไชโยธา, **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๖ " ๑๔๗

พิสิฐ เจริญสุข ได้กล่าวว่า เมตตา คือ แผ่เมตริจิตสนิทสนมกับผู้น้อยหวังความดีความงามแก่เขา กล่าวสั้น ๆ ก็คือ ความปรารถนาจะให้เขาเป็นสุขนั่นเอง ตั้งใจให้พ้นจากอันตรายและ จากความอาฆาตบาดหมางใจกันให้สามัคคีกลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หวังให้เขา เจริญด้วยความรู้ความสามารถอันเป็นทางให้เกิดลาภยศ และชื่อเสียงรักษาตนให้ได้รับความสุข โดยสวัสดิ์คุณธรรมข้อนี้ย่อมเป็นเครื่องบำรุงอภัยภัยให้คิดเอื้อเพื่อแผ้วแผ่กันและชำระล้างเสีย ได้ซึ่งมลทิน คือ ทั่วยาบาท ความคิดคร่ำประโยชน์และความสุขของคนอื่นด้วยอำนาจความ โกรธ เมื่อมีพยาบาทอยู่ในดวงจิตแล้ว ย่อมชักจูงการทำ การพูด และการคิดให้วิปริตไปในทางที่ ไม่ดีทำให้หมู่หรือสมาคมเสื่อม แต่ถ้ามีเมตตาอยู่ในดวงจิตแล้วก็จะรักษาน้ำใจไม่ให้คิดวิปริตไป ในทางที่เสียหายได้^{๑๔๘}

วรญา ทองอุ่น กล่าวถึง เมตตา (Loving Kindness) มีความรักใคร่ปรารถนาที่จะให้เป็นสุข หมายถึง พุทธกรรมมีความหวังดีเพื่อนให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจแผ่เมตริจิตสนิทสนมกับ ผู้น้อยหวังความดีงามแก่เขา อยากให้เขามีความสุข ไม่อยากให้มีอันตรายจากความอาฆาต บาดหมางใจกันปรารถนาให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หวังให้เขา เจริญด้วยความรู้ความสามารถอันเป็นทางให้เกิด ลาภ ยศ และชื่อเสียง รักษาตนให้ได้รับความสุขโดยสวัสดิภาพ เมตตาธรรมเป็นเครื่องบำรุงอภัยภัย ร้อยใจให้จิตคิดเอื้อเพื่อแผ้วแผ่กัน ชำระล้างเสียซึ่งมลทิน คือ ความพยาบาท ความเห็นแก่ได้ ความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ ประโยชน์ ถ้าดวงจิตมีเมตตาแล้ว จะป้องกันความคิดวิปริตในทางทำลาย ให้ร้ายป้ายสีในทาง เสียหาย ไม่เป็นความจริงได้ สังคมก็จะอยู่เป็นสุข องค์การก็จะสามัคคี^{๑๔๙}

ไสว มาลาทอง กล่าวว่า คือ เมตตา แปลว่า ความรัก ความปรารถนาดี มีเมตริจิต คิดช่วยเหลือให้ทุกคนในโลกนี้ประสบประโยชน์และความสุขโดยทั่วกัน จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของ เมตตา นั้นอยู่ที่การฝึกอบรมจิตใจของเราเองเป็นสำคัญ คือ ฝึกจิตให้มีความเยือกเย็น มีเมตตา อารีต่อสรรพสัตว์ทั่วหน้าไม่ว่าประเภทใดสัตว์ทุกประเภท มีความรักในชีวิตของตนเสมอ เหมือนกันหมด สัตว์ทุกประเภทมีความรักความสุข เกลียด ทุกข์ เท่าเทียมกันไม่มียกเว้น

การฝึกเพื่อให้เกิดเมตตา หรือวิธีปลูกฝังเมตตามี ๒ วิธี คือ

การปฏิบัติตนตามปกติเป็นการแผ่เมตตาอยู่เป็นนิจ เพราะเมตตานี้หมายถึง การกระจายความหวังดีของตนให้กว้างขวางออกไปเรื่อยๆ เรียกว่า “อโณธามรณา” หวังให้สรรพ สัตว์มีความสุขโดยไม่จำกัด และไม่หวังผลตอบแทนใดๆทั้งสิ้น และต้องปฏิบัติตามประจำเป็นนิจ จนให้กลายเป็นอุปนิสัยหรือมีจิตสำนึก ถ้าวันไหนไม่ได้ทำก็คล้ายๆกับขาดอะไรไปสักอย่าง ดังนั้นการแผ่เมตตาต้องฝึกทุกวันก่อนทำสมาธิก่อนนอน กล่าวคือ การตั้งใจไว้เสมอว่าขอให้ มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงขอให้เขาสุขโดยทั่วกัน คำแผ่เมตตาที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปนั้นคือ

“สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์
เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น
จงเป็นสุข เป็นสุขเถิด

^{๑๔๘} พิสิฐ เจริญสุข, ปกิณกรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๘.

^{๑๔๙} วรญา ทองอุ่น, มนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร, (สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๐-๒๑๒.

อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย
 จงเป็นสุข เป็นสุขเถิด
 อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย
 จงเป็นสุข เป็นสุขเถิด
 อย่าได้มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจเลย
 จงมีความสุขกายสุขใจ
 รักษาตนให้รอดจากทุกข์ภัยทั้งสิ้น เทอญ.”

การปฏิบัติอย่างเป็นพิธีการ คือ แผ่เมตตาตามแบบที่ครูบาอาจารย์ท่านได้สอนไว้ เช่น ท่านวางระเบียบไว้ให้แผ่หลังจากไหว้พระสวดมนต์เราก็แผ่เมตตา สอนให้เราแผ่ก่อนนอนเราก็ แผ่ก่อนนอน ท่านแต่งบทสวดหรือบทแผ่เมตตาไว้อย่างไรเราก็ไปตามอย่างนี้เรียกว่าทำเป็น พิธีการ นอกจากนั้น ท่านยังแนะนำวิธีแผ่เมตตาโดยแผ่ไปแบบเจาะจงแก่ผู้ใดผู้หนึ่ง เรียกว่า โอธิสพณา^{๑๕๐}

ในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ จำต้องมอบความเป็นกันเอง กล่าวคือ มอบความเป็นมิตร มีจิตเมตตาต่อผู้อื่นเสมอเหมือน บิดา มารดา มีต่อบุตร หรือสหายมีต่อเพื่อ เพราะบุคคล ที่ว่านี้ ถือได้ว่าเป็นรูปแบบของการปรารถนาให้บุคคลหรือสรรพสัตว์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน อย่างไรก็ตามก็เพื่อเป็นบรรทัดฐานของความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งความรัก ความปรารถนาดี ที่ไม่มีเงื่อนไข กล่าวคือ ในเมื่อไม่เป็นแต่เพียง ความรัก ความปรารถนาที่จะได้แต่เพียงฝ่ายเดียว หรือ แม้แต่ ความรักที่หวังผล ก็ยังถือว่าไม่ดี เพราะเป็นความรักที่ยังไม่สมบูรณ์ แต่จะต้องให้ ความรักอย่างบริสุทธิ์เป็นความรักที่เกิดจากปัญญาที่สุขุมลุ่มลึก เป็นความรักที่ไม่มีเงื่อนไขหรือ หวังผลตอบแทน พร้อมทั้งจะเสียสละความสุขส่วนตัวให้แก่เพื่อนร่วมงาน ดังนั้น ผู้ปฏิบัติงานจึง ควรพัฒนาตนให้มีความรักประเพณีนี้ให้มากๆ ทั้งนี้เพื่ออภิบาลโลกและสังคมที่ดำรงมานั่นเอง^{๑๕๑}

๒) กรุณาพรหมวิหาร

กรุณาพรหมวิหาร คือ หลักแห่งใจที่เปี่ยมไปด้วยความสงสารแก่ทุกฝ่าย ความปรารถนาให้เขาพ้นจากความทุกข์ ฉะนั้น บุคคลผู้ทำหน้าที่ปฏิบัติงานเมื่อได้ประสบพบเห็นความไม่เป็น ธรรมต่างๆ ไม่ควรนิ่งเฉยและผู้ที่มีความกรุณาเป็นพื้นฐานทางจิตใจย่อมเกิดหวั่นไหว เพราะถูก ความกรุณา กระตุ้นเตือน เพื่อให้เราทุกคนพ้นจากความทุกข์

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าวว่า กรุณา คือ ความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจที่ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงออกมาด้วยการเข้าช่วยเหลือเจือจุนด้วยความเต็มใจเสมอ ในทำนองสุขก็สุขด้วยนั้นเทียว^{๑๕๒}

^{๑๕๐} ไสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง และประชาชนผู้สนใจทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๙-๑๔๘.

^{๑๕๑} ประคัลภ์ จันทรโอชา, “การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, หน้า ๑๕. ๓๔

^{๑๕๒} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช), พระในบ้าน, หน้า ๘.

พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร) ได้ให้ความหมายของกรรณา ว่าคือ การมีความสงสาร เห็นคนหรือเห็นสัตว์ก็ตั้งใจสงสาร คิดว่าเขากับเราต้องการความสุข เกลียดความทุกข์ฉันใด ถ้า เขามีทุกข์ไม่เกินวิสัยที่เราจะช่วยเหลือ เราจะช่วย^{๑๕๓}

พระมหาสมชาย สิริจนโท (หานนท์) ได้กล่าวว่า กรรณา คือ การอยากให้ช่วยเหลือ สรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากภาวะแห่งทุกข์^{๑๕๔}

ดณัย ไชโยธา ได้ให้ความหมายของ กรรณาว่า คือ ความปรารถนาจะช่วยผู้อื่นให้พ้น จากความทุกข์ยาก และความลำเค็ญต่างๆ เห็นอกเห็นใจช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน^{๑๕๕}

สวัสดี ทองมีเพชร ได้กล่าวว่า กรรณา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เมื่อพบผู้อื่น มีทุกข์ก็จะเกิดความต้องการช่วยเหลือให้เขาพ้นทุกข์เท่าที่ตนเองสามารถจะทำได้โดยไม่ทำให้ ความทุกข์เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเอง^{๑๕๖}

จากแนวคิดเกี่ยวกับกรรณาสามารถสรุปได้ว่า กรรณา คือ ความสงสาร เห็นอกเห็นใจ ที่แสดงออกมาด้วยการช่วยเหลือผู้อื่นและปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์โดย การเปิดใจฟัง ปัญหาของผู้อื่นแล้วหาหนทาง แนวทาง ช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาให้เขาด้วยความเต็มใจ ในขณะที่เดียวกันการช่วยเหลือผู้อื่นนั้นต้องไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน หากผู้ปฏิบัติงานปฏิบัติได้ ตามนี้ในองค์กรที่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานก็จะไม่เกิดปัญหาเรื่องความแก่งแย่ง ชิงดี ชิงเด่นกัน มีเพียงความยินดี ความสงสารให้ในระหว่างเพื่อนร่วมงานด้วยกัน ทำให้องค์กรเจริญเติบโตตาม วิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ขององค์กรเหล่านั้นได้ตามเป้าหมายที่กำหนดนโยบายไว้ ดังนั้น ในการ ปฏิบัติหน้าที่แต่ละครั้ง ผู้ปฏิบัติงานจึงต้องพัฒนาตนให้มีความสงสารที่ถูกต้องเสมอ

๓) มุทิตาพรหมวิหาร

มุทิตาพรหมวิหาร คือ คุณธรรมที่ทำให้จิตอ่อนไหวไปตามอารมณ์หรือความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่น ได้ดีมีความสุข มุทิตาพรหมวิหารธรรม อาจมองในด้านความเป็นธรรมของมนุษย์ชาติก็ได้ เพราะหรือต่อการได้ลาภ ได้ยศ ได้รับความสุข ได้รับความสรรเสริญของผู้อื่น ได้รับอภิสราภาพ ดังนั้น ผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ เมื่อประสบพบเห็นความสำเร็จ การพ้นจากความยากลำบาก การพ้นจาก โทษ การพ้นจากข้อกล่าวหา ก็มีความพลอยยินดีกับเขา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวว่า มุทิตา คือ ความยินดี เมื่อเห็นผู้อื่น อยู่ดีมีความสุข มีจิตผ่องใส บันเทิง ประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลาย ผู้ดำรงชีวิตตามปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีความสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป^{๑๕๗}

พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร) ได้ให้ความหมายของ มุทิตา คือ การมีจิตอ่อนโยน ไม่อิจฉาใคร เห็นคนอื่นได้ดี พลอยยินดีด้วยและพยายามปฏิบัติด้วยความดีตามเขา^{๑๕๘}

^{๑๕๓} พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร), “หมวด.อริยเจ้า โดยหลวงพ่อพระราชพรหมยาน”, (กรุงเทพมหานคร : เยลโล่ การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๑๕๔} พระมหาสมชาย สิริจนโท (หานนท์), “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวราคุณ (สมาน สุเมโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๑.

^{๑๕๕} ร.ศ.ดณัย ไชโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

^{๑๕๖} สวัสดี ทองมีเพชร, การพัฒนาคุณธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑), หน้า ๒๖

^{๑๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า มุทิตา คือ ความรู้สึกพลอยชื่น ชมยินดีเมื่อผู้อื่น ได้ดีมีสุข นักบริหารต้องส่งเสริมให้คนทำงานมีโอกาสพัฒนาความรู้และ ความสามารถ จนได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นโดยไม่กลัวว่าลูกน้องจะขึ้นมาทาบบรัศมีเขา ไม่ควรกีดกัน ใครแต่เปิดโอกาส ให้ทุกคนได้ทำงานแสดงความสามารถเต็มที่และพลอยชื่นชมยินดีใน ความก้าวหน้าของคนร่วมงาน มุทิตาจะทำลายความริษยาในใจนักบริหาร ถ้านักบริหารมีจิต ริษยาลูกน้องเสียแล้ว ลูกน้องจะรับรู้ ความริษยานั้นและจะไม่ทุ่มเททำงานให้^{๑๕๙}

พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (หานนท์) ได้กล่าวว่า มุทิตา คือ ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่น ได้ดีมีสติเข้มแข็งเบิกบาน^{๑๖๐}

พระชัยชนะ ธมฺมทินฺโน (นาทองไชย) ได้กล่าวว่า มุทิตา คือ ความยินดีปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ไม่ว่าชีวิตมนุษย์หรือสัตว์ที่เกิดมาร่วมโลกด้วยกันทั้งหลาย พลอยยินดีด้วยเมื่อเขา ได้ดีมีสุข^{๑๖๑}

दनัย ไชโยธา ได้ให้ความหมายของมุทิตา คือ การแสดงความยินดีเมื่อผู้อื่นประสบ ความเจริญ เช่นการเลื่อนฐานะ ตำแหน่ง ยศ เป็นต้น มุทิตาเป็นคุณธรรมที่สามารถกำจัดความ อิจฉา ริษยาได้ เพราะการอิจฉาริษยาผู้อื่นย่อมมีแต่ความทุกข์ จิตใจจะหาความสุขสงบไม่ได้ แต่บุคคลที่มี มุทิตา มีความสุขกายสุขใจ หน้าตาสดชื่นและเป็นที่ยรักของคนทั่วไป^{๑๖๒}

พิสิฐุ เจริญสุข ได้กล่าวว่า มุทิตา คือ ความชื่นบานในเวลาที่เขาได้รับความดี เมื่อเขามี ความเจริญด้วยความรู้และความสามัคคีที่ดี ด้วยลาภ ยศ และชื่อเสียงก็ดี ก็พลอยชื่นชมยินดีไปตาม ด้วยคุณธรรมข้อนี้มีอยู่ในดวงจิตแล้วย่อมปราบปรามเสียได้ซึ่งความริษยาหึงหวงในคุณงาม ความดี ของคนอื่น เมื่อเขาได้รับความดีอดทนอยู่ไม่ได้คิดขุ่นเคือง งุ่นง่านไปต่างๆ ความริษยานี้ เป็นโทษ ทำลายความเจริญแห่งหมู่คณะ ตัดสินความสามัคคีแห่งหมู่คณะ เพราะเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมชักนำจิต ให้วิปริตไปต่างๆ ทำให้หุดหู่ห้อยต่อกิจกรรมอันเป็นหน้าที่ของตนเสีย คิดอุบาย ทำลายเขาโดยทาง ทุจริต คิดส่อเสียด ยุยง แม้โดยเหตุที่ไม่เป็นจริง จิตเป็นความชั่วอย่างสำคัญ เมื่อยึดถือมุทิตาเป็นหลัก แล้ว ก็อาจปราบปรามตัวริษยานั้นได้และเมื่อชื่นชมยินดีในคุณความดี ของเขาแล้ว เขาก็มีความนิยม นับถือ เพราะฉะนั้นจึงเป็นคุณที่ควรปลูกฝังให้มีประจำอยู่ในใจ^{๑๖๓}

^{๑๕๘} พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร), “หมวด.อริยเจ้า โดยหลวงพ่อพระราชพรหมยาน”, (กรุงเทพมหานคร : เอลโล่ การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓-๔๔

^{๑๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙

^{๑๖๐} พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (หานนท์), “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของ พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, หน้า ๔๑

^{๑๖๑} พระชัยชนะ ธมฺมทินฺโน (นาทองไชย), “ศึกษาเปรียบเทียบหลักมนุษยชนกับหลักสิทธิมนุษยชน ทางพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า ๓๗.

^{๑๖๒} ร.ค.นัย ไชโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสน์, หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

^{๑๖๓} พิสิฐุ เจริญสุข, ปกิณกรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๘.

สวัสต์ ทองมีเพชร ได้กล่าวว่า มุทิตา คือ ความพลอยยินดีในเมื่อผู้อื่น ได้ดีมีสุข ไม่คิด อิจฉาริษยา ซึ่งเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ที่ทำความดีและผู้ประสบความสำเร็จ^{๑๖๔}

จากแนวคิดเกี่ยวกับมุทิตาสามารถสรุปได้ว่า มุทิตา คือ ความยินดี ปราศจากดีให้ ผู้อื่น เป็นสุขไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ หรือสรรพสัตว์ รู้สึกพลอยชื่นชม เมื่อผู้อื่นได้มาซึ่งชื่อเสียง ลาภ ยศ สรรเสริญหรือยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความกินดีอยู่ดี มีจิตใจแจ่มใสและเปิดโอกาสให้ทุก คนทำงานแสดง ความคิดเห็นได้อย่างเต็มความสามารถ ถ้าเห็นว่าความคิดของเขาเป็นสิ่งที่ ดี ถูกต้องก็ต้องสนับสนุนให้ เขามีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป เมื่อคุณธรรมข้อนี้มีอยู่ในจิตสำนึก แล้วย่อมปราศเสียซึ่งความ อิจฉาริษยาในความสุขความสำเร็จของผู้อื่น

๔) อุเบกขาพรหมวิหาร

อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉย ทั้งนี้เพราะบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยใจเป็นกลางเท่ากับ ว่าเป็นผู้ที่เหมาะแก่การพิจารณาและตัดสินใจที่สุด เพราะอุเบกขาเป็นข้อที่มีลักษณะแปลกไปจาก พรหมวิหาร ๓ ข้อข้างต้น เพราะอุเบกขานั้นเน้นหนักถึงความเป็นกลาง วางเฉยต่อความเป็นจริง หรือ กฎแห่งกรรม ชื่อตรง ดำรงความยุติธรรม ดังปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มี กรรมเป็นของๆ ตน สัตว์เหล่านั้นจักมีความสุข จักพ้นจากความทุกข์หรือ จักเสื่อมจากสมบัติที่ได้แล้ว ก็ด้วยความชอบใจของกรรม”^{๑๖๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวว่า อุเบกขา คือ ความมีใจเป็นกลาง มอง ตามเป็นโดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอมั่นคง เทียงตรงดุจตราขั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับ ผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบที่จะวินิจฉัย วางตรงปฏิบัติตามหลักการ เหตุผลความเที่ยงธรรมและกรณี สำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้อุเบกขา คือ เมื่อเห็นคนที่ตนดูแล เป็นอยู่ดีต่างชนวนชวาย ในกิจหน้าที่ของตนก็ รู้จักวางเฉยคอยดูโดยสงบ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง^{๑๖๖}

พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร) ได้ให้ความหมายของอุเบกขา คือ ความวางเฉย ถ้า กฎ ของกรรมใดๆ เกิดแก่ผู้ใด ในเมื่อไม่สามารถจะช่วยให้เราต้องวางเฉยไม่ซ้ำเติม^{๑๖๗}

พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (ทานนท์) ได้กล่าวว่า อุเบกขา คือ มีใจเป็นกลางวางเฉยใน อภิธรรมและอนิภิธรรมแล้วปราศจากอคติ คือ มีรัก มีเกลียด^{๑๖๘}

พระชัยชนะ ธรรมทินโน (นาทองไชย) ได้กล่าวว่า อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง วาง เฉยในอภิธรรมและอนิภิธรรมแล้วปราศจากอคติ ไม่เอนเอียงด้วยความรักและความชัง พร้อมทั้ง

^{๑๖๔} สวัสต์ ทองมีเพชร, การพัฒนาคุณธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑), หน้า ๒๖.

^{๑๖๕} สมเด็จพระพุทธจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) ผู้แปล, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ วิทยญาณ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๐.

^{๑๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔

^{๑๖๗} พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร), “หมวด.อริยเจ้า โดยหลวงพ่อดุสิตพระพรหมยาน”, (กรุงเทพมหานคร : เพลิดเพลิน การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๑๖๘} พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (ทานนท์), “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของ พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๑.

จะปฏิบัติตามหลักธรรม เพราะการเจริญอัปมัถญา ๔ เป็นหลักมนุษยธรรมที่ประเสริฐ ถ้าหากว่า มนุษย์มีพรหมวิหารจะต้องนำพาความสงบและสันติสุขมาสู่มวลมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย^{๑๖๔}

दन्यौ चययोธา ได้ให้ความหมายของ อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ตั้งตนเป็น กลาง เมื่อปฏิบัติตาม ๓ ข้อ ข้างต้นแล้ว ไม่เป็นผลด้วยความเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความ รักหรือความ ชังหรือปกปิดความผิดของคนที่ตนรักและโยนความผิดให้คนที่ตนชัง^{๑๖๕}

พิสิฐุ เจริญสุข ได้กล่าวว่า อุเบกขา คือ การวางตัวเป็นกลางนี้เป็นคุณธรรมสำคัญสำหรับผู้ใหญ่ผู้ที่ปกครองหมู่คณะจะต้องประพฤติสม่ำเสมอ เมื่อใครประพฤติดีก็ต้องชม ยกย่อง สรรเสริญ คุณงามความดีของเขา แต่เมื่อใครประพฤติชั่วต้องถูกติเตียนและลงโทษตามความผิด ไม่ทำตนให้เอนเอียงเพราะอำนาจผิดๆ ความประพฤติสม่ำเสมอ ไม่แซ่เขื่อนด้วยอคติ^{๑๖๖}

สวัสตี ทองมีเพชร ได้กล่าวว่า อุเบกขา คือ การวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่ง ตัดสินในเรื่องต่างๆ ด้วยความเป็นธรรม สอดคล้องกับเหตุและผล ไม่เข้าเต็มผู้ที่กระทำผิด หรือผู้ที่กำลังมีความทุกข์ แต่ควรแนะนำให้เขาปฏิบัติในสิ่งที่ถูก^{๑๖๗}

จากแนวคิดเกี่ยวกับอุเบกขา สรุปได้ว่า อุเบกขา คือ ความวางเฉยเป็นกลาง ตั้งมั่นอยู่ใน ธรรมโดยปราศจากอคติทั้งปวง ไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เลือกที่รัก มักที่ชัง มีความ ยุติธรรมในการให้รางวัล หรือการลงโทษและต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจึงจะสามารถนำไปใช้ใน การ ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสงบไม่วุ่นวาย

สรุปได้ว่า พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมประจำใจอันประเสริฐหรือธรรมประจำใจของ ผู้ใหญ่ เป็นธรรมที่ต้องมีไว้เพื่อเป็นหลักใจและกำกับความประพฤติให้เป็นไปโดยชอบถูกต้อง ตาม ทำนองคลองธรรม เป็นธรรมที่ช่วยให้บุคคลอยู่ร่วมกันด้วยความสุขไม่เบียดเบียนกัน ไม่อิจฉาริษยาซึ่ง กันและกัน

๑. เมตตา ความรัก ความปรารถนาดีให้ผู้อื่นเป็นสุข
๒. กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์
๓. มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีความสุข
๔. อุเบกขา การวางใจเป็นกลางให้ความยุติธรรมแก่ผู้อื่น วางเฉยไม่ติเตียนเมื่อผู้อื่นถึง

ความวิบัติ

๒.๓.๓ ลักษณะและการใช้พรหมวิหาร

^{๑๖๔} พระชัยชนะ ธมมทินโน (นาทองไชย), “ศึกษาเปรียบเทียบหลักมนุษยชนกับหลักสิทธิมนุษยชน ทางพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า ๓๗

^{๑๖๕} รศ.दन्यौ चययोธา, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

^{๑๖๖} พิสิฐุ เจริญสุข, ปกิณกรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

^{๑๖๗} สวัสตี ทองมีเพชร, การพัฒนาคุณธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑), หน้า ๒๖.

พรหมวิหารธรรม คือ หลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่จะเป็นนักปกครอง ผู้ปฏิบัติหน้าที่เป็นต้น นอกจากรู้ถึงองค์ประกอบของพรหมวิหารธรรมแล้วยังต้องศึกษาถึงลักษณะและการใช้ พรหมวิหารธรรมอย่างถูกต้องด้วย

ลักษณะของพรหมวิหาร

พรหมวิหารธรรมมีลักษณะที่แสดงถึงหลักธรรมแนวปฏิบัติของผู้ใหญ่ ผู้นำ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงานในองค์กร ลักษณะพรหมวิหารธรรมแยกได้ ๔ องค์ประกอบด้วยกัน มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

๑) ลักษณะของเมตตาพรหมวิหาร

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวไว้ว่า เมตตา มีอันเป็นไปโดยอาการประพุดิสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย เป็นลักษณะมีอันน้อมนำเข้ามาซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย เป็นกิจ มีอันกำจัดซึ่งความอาฆาตเป็นผลปรากฏ มีอันได้เห็นภาวะที่น่าเจริญใจของสัตว์ทั้งหลายเป็นบรรทัดฐาน มีความสงบแห่งพยาบาลเป็นสมบัติ มีการเกิดความห่วงใยด้วยตัณหาเป็นความ วิตติของเมตตา^{๑๗๓}

สรุปได้ว่า เมตตาพรหมวิหารนั้น แสดงออกทางจิตใจ เน้นการสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ผู้อื่นและสรรพสัตว์ทั้งหลาย มุ่งกำจัดความอาฆาต พยาบาท และที่สำคัญบุคคลควรข่มจิตใจของตน ไม่ให้เกิดความลำเอียงรักแบบเสนาหา โดยไม่มีสติที่จะรัก จะชอบ เพียงแต่พึงพอใจตาม รูปลักษณ์ภายนอกเพียงเท่านั้น มิได้ตรึงตรองอย่างรอบคอบเสียแต่ประการใดเลย

๒) ลักษณะของกรุณาพรหมวิหาร

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวไว้ว่า กรุณา มีอันเป็นไปโดยอาการช่วยบรรเทาทุกข์แก่สัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะ มีอันไม่นิ่งดูคยต่อทุกข์ของสัตว์อื่นเป็นกิจ มีการไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น เป็นผลปรากฏ มีความระงับซึ่งการเบียดเบียนสัตว์เป็นสมบัติ มีการเกิดความโศกเศร้าเป็นความ วิตติของกรุณา^{๑๗๔}

ดังนั้น ความกรุณา คือ ความไม่เบียดเบียนเป็นบรรทัดฐาน ส่วนความสุขเป็นรส ซึ่งผู้ปฏิบัติหน้าที่ในองค์กรนั้นควรมี เพราะถ้ามีแล้วผู้ปฏิบัติงานก็จะรู้ว่าไม่ควรเบียดเบียนเพื่อน ร่วมงานจะได้ไม่ก่อให้เกิดปัญหาในองค์กรและถ้าผู้ปฏิบัติงานมีกรุณาแล้วก็จะนำความสุข ความสงบมาให้กับองค์กรเช่นเดียวกัน

๓) ลักษณะของมุทิตาพรหมวิหาร

มุทิตาเปรียบเหมือนมารดาบิดา ผู้มองดูบุตรน้อยคนเดียวของตน มีความชื่นชมและพูดว่า “สาธุ” ฉันทิ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงบนิ่งแห่งจิตในมุทิตานี้เรียกว่าปัจจุภูฐาน ความชื่นชม เป็นลักษณะ ความไม่หวาดกลัวเป็นรส ความสิ้นไปแห่งความไม่ชอบเป็น ปทัฏฐานของมุทิตา^{๑๗๕}

^{๑๗๓} สมเด็จพระพุทธจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) ผู้แปล, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๐

^{๑๗๔} เรื่องเดียวกัน

^{๑๗๕} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) และคณะ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๘๑.

ดังนั้น มุทิตาพรหมวิหาร คือ ความชื่นชม ไมริชยา ในความสำเร็จของผู้อื่น ทั้งจะต้องเป็นผู้มีน้ำใจให้กับผู้ร่วมงานโดยไม่หวังสิ่งใด ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่อิจฉาอันเป็นลักษณะ ของมุทิตาอย่างแท้จริง

๔) ลักษณะของอุเบกขาพรหมวิหาร

อุเบกขา มีอันเป็นไปโดยอาการเป็นกลางๆ ในสัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะ มีอันเห็นภาวะ ที่สม่าเสมอกันในสัตว์ทั้งหลายเป็นกิจ อันสงบความเสียใจและความดีใจเป็นผลปรากฏ มีอันพิจารณาเห็นภาวะที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของแห่งตนเป็นบรรทัดฐานซึ่งมีอาการเป็นอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของแห่งตน สัตว์เหล่านั้นจักได้ประสบความสุขก็ดี จักพ้นจากทุกข์ก็ดี จักเสื่อมจากสมบัติก็ดี จักเสื่อมจากสมบัติที่ตนมีอยู่แล้วก็ดี เพราะความชอบ ใจของใครเล่า (นอกจากกรรมเท่านั้น) มีการสงบแห่งความเสียใจและความดีใจเป็นสมบัติ มีอันเกิดความเพิกเฉยเพราะความไม่รู้อันอาศัยคามคุณเป็นวิบัติของอุเบกขานี้^{๑๗๖}

ฉะนั้น อุเบกขาพรหมวิหาร คือ ความวางเฉย ความมีความเป็นกลาง ปราศจากอคติ และมีลักษณะอาการเป็นกลาง ๆ ในสรรพสัตว์ มีภาวะสม่าเสมอกันในสรรพสัตว์ สงบระงับความ เสียใจ และความดีใจ พิจารณาเห็นภาวะที่สรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน นอกจากนี้ อุเบกขา มีความสงบแห่งความเสียใจและความดีใจเป็นสมบัติ มีอันเกิดความ เพิกเฉย เพราะความไม่รู้ อันอาศัยคามคุณเป็นความวิบัติของอุเบกขานี้ และในวิสุทธิธรรมคัมภีร์ได้ กล่าวไว้ว่า “อุเบกขามีการเสวย อารมณ์เป็นกลางๆ เป็นลักษณะ มีการไม่เข้าไปพอกพูน ไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ตตรธรรมเป็นรส มีความสงบเป็นปัจจุภูฐาน มีจิตที่ไม่มีปิตีเป็นปทัฏฐาน”^{๑๗๗}

การใช้พรหมวิหาร

การใช้พรหมวิหาร คือ การนำพรหมวิหาร ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นั้นนำไปปรับใช้ ทั้งการนำไปใช้ผู้ใช้จะต้องพิจารณาก่อนเสมอว่า ผิด หรือ ถูก แนวทางนั้นจึงจะ ทำให้ ก่อเกิดประโยชน์และเป็นไปตามแนวปฏิบัติ วัตถุประสงค์ในทางที่ก่อความสันติสุขแก่ ตนเองและ สังคมอย่างมีประสิทธิภาพและเห็นผลได้อย่างแท้จริง

๑) การใช้เมตตาพรหมวิหาร

จากลักษณะเมตตาพรหมวิหารดังกล่าว ถือได้ว่า เป็นบรรทัดฐานของการใช้เมตตา พรหมวิหารที่ถูกต้อง เพราะเมื่อใช้ไม่เหมาะสมย่อมก่อให้เกิดโทษได้ เมื่อเป็นเช่นนี้การให้ความรัก ความปรารถนาดีแก่บุคคลใด การสร้างความพร้อมที่ถูกต้องคือการสร้างที่มีจุดเริ่มต้นที่ตัวเรา นั่นเอง และเมื่อบุคคลสามารถพัฒนาตนเองให้เต็มไปด้วยเมตตาแล้ว นั่นก็หมายความว่า บุคคล มีธรรมของผู้ใหญ่ ที่ใหญ่ในคุณงามความดี ซึ่งผู้ใหญ่นี้ไม่ใช่ใหญ่อย่างเข้าใจกันอย่างสามัญ แต่ใหญ่อย่างประเสริฐ คือมีจิตใจกว้างขวาง หรือยิ่งใหญ่ด้วยคุณธรรมความดีงาม^{๑๗๘} และเมื่อมีการ ใช้ออกไป ย่อมก่อให้เกิด สันติสุข ความปรองดองความสามัคคี ความมีเอกภาพในสังคม อย่างไรก็ตาม เพื่อสะท้อนให้เห็นถึง

^{๑๗๖} สมเด็จพระพุทธจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) ผู้แปล, คัมภีร์วิสุทธิธรรมค, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๐.

^{๑๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

^{๑๗๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๗๕๔.

ความจำเป็น ในที่นี้ ผู้ศึกษาจะมุ่งกล่าวถึงผลดีของการใช้เมตตา พรหมวิหารในทางที่ถูกและที่ผิดดังนี้ คือ

๑.๑) การใช้เมตตาพรหมวิหารในทางที่ถูก คือ การกระทำด้วยความปรารถนาดี ด้วยความรู้สึกที่บริสุทธิ์ ไม่มีการหวังผลใดๆ ตอบแทน แต่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีสุข เช่น มีความรู้สึกที่ มุ่งไปในทางเสียสละ ทำสังคัมสังเคราะห์ บริจาค การให้ทาน นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดผลดีกับตน ดังพุทธพจน์ว่า “ผลอันเกิดจากเมตตาดี มีมากมายนานกาล.เป็นต้น”^{๑๗๙}

อนึ่ง “ผู้ใดเจริญเมตตาในยามเช้า.ในยามเที่ยง.ในยามเย็น โดยที่สุตช่วงกาลหยุด นานมแห่งแมโค.ยังมีผลมากกว่าทานที่บุคคลให้แล้วในวันหนึ่ง”^{๑๘๐}

เมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลเมื่อศึกษาหลักเมตตาอย่างถูกต้องและใช้ออกไปอย่างเหมาะสมในยามที่ผู้อื่นอยู่ในภาวะปกติ การใช้เมตตาพรหมวิหาร จึงเป็นท่าทีที่บุคคลควรแสดงออกแก่กันและกัน เช่น มีความหวังดี มีความรัก มีความเป็นมิตร^{๑๘๑} ด้วยเหตุนี้ เท่ากับว่า เป็นผู้สร้างคุณประโยชน์ และอภิบาลโลก ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

๑.๒) การใช้เมตตาพรหมวิหารในทางที่ผิด คือ การนำหลักพรหมวิหารเมตตานี้ไปใช้แบบผิดๆ ทำลายผู้อื่นหรือคนรอบข้างให้เกิดความเดือดร้อน คือทำอย่างไรก็ตามเมตตาปราณี คิดร้าย คิดทำลายเป็นโยชน์ เห็นแก่ตัว ทั้งไม่ยอมเห็นความสำเร็จของผู้อื่น หลงผิดคิดทำแต่ ความชั่ว ซึ่งการกระทำในลักษณะนี้เองจึงเป็นที่มาของปัญหาสังคม

จากลักษณะและการใช้เมตตาพรหมวิหารตามที่กล่าวมา เราสรุปได้ว่า เมื่อบุคคลศึกษาลักษณะและการใช้เมตตาพรหมวิหารได้อย่างถูกต้องและถูกทางแล้ว จะทำให้เราเป็นผู้ใช้พรหมวิหารให้เกิดประโยชน์แก่สังคมได้อย่างไร้ปัญหา สังคมจะมีแต่ความรัก ความปรารถนาดี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ประโยชน์ซึ่งกันและกันไม่เกิดความวุ่นวาย ทั้งสังคมก็จะพัฒนาได้จากบุคคล ที่มีพรหมวิหารในการปฏิบัติตนนั่นเอง

๒) การใช้กรุณาพรหมวิหาร

จากลักษณะของกรุณาพรหมวิหาร จะเห็นว่า ความมีเอื้อเฟื้อ อยากรจะช่วยเหลือ ปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับความสุข ปราศจากซึ่งความทุกข์แก่คนหรือสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีความ สงสารเมื่อเห็นผู้อื่นประสบเคราะห์กรรม ทั้งผู้ปฏิบัติจะเต็มเปี่ยมไปด้วยความมีน้ำใจไมตรีต่อ เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การใช้กรุณามี ๒ ทางด้วยกัน คือ ใช้อย่างถูกต้องกับใช้ไม่ถูกต้อง

๒.๑) การใช้กรุณาพรหมวิหารในทางที่ถูก คือ การกระทำออกไปด้วยความสงสารที่แท้จริง ไม่เจือด้วยผลประโยชน์ แต่เป็นการกระทำอย่างจริงจังในสถานการณ์ที่ถูกต้องดังข้อความที่ว่า “ในยามที่บุคคลอื่นตกต่ำ เดือดร้อนเป็นทุกข์ประสบปัญหา บุคคลที่มีความ กรุณา จึงควรหวั่นไหวในทุกข์ของผู้อื่น อยากรจะช่วยบำบัดทุกข์นั้น หรือยกเขาขึ้นมาจากทุกข์”^{๑๘๒}

๒.๒) การใช้กรุณาพรหมวิหารในทางที่ผิด คือ “การใช้กรุณาแบบผิดๆ ซึ่งสามารถก่อให้เกิดโทษต่อตน ผู้อื่น รวมถึงสังคมส่วนรวมได้ ทั้งนี้เพราะผู้ที่ขาดกรุณานั้น โดยทั่วไปมักมุ่ง

^{๑๗๙} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๒๒/๓๗๑

^{๑๘๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๖๗/๒๙๙.

^{๑๘๑} แสงว บัญเฉลิม, รวมคำบรรยาย หลักวิชาชีพนักกฎหมาย, หน้า ๖๗.

^{๑๘๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

ความคิดไปที่ความเป็ดเปียน หรือแม้แต่เห็นผู้อื่นที่ตกทุกข์ได้ยากช่วยเหลือตนเองไม่ได้ แทนที่ จะมีน้ำใจช่วยเหลือให้เขาพ้นทุกข์ แต่กลับเป็ดเปียนเขาให้ได้รักทุกข์ยากลำบากมากยิ่งขึ้นหรือเป็ดเปียนจนถึงแก่ชีวิตก็มี^{๑๘๓}

จากลักษณะและการใช้กรุณาพรหมวิหาร ที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า เมื่อบุคคลได้ทำการศึกษาลักษณะและการใช้กรุณาพรหมวิหารอย่างถูกต้องและถูกทางแล้วจะทำให้ผู้ศึกษา เป็นผู้เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ มีน้ำใจ ช่วยเหลือบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนได้โดยไม่ มุ่งหวังผลตอบแทน มุ่งทำความเจริญให้เกิดขึ้นแก่คนและสรรพสัตว์ทั้งหลาย ทั้งยกระดับ คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้อื่นให้พ้นจากความลำบาก

๓) การใช้มูทิตาพรหมวิหาร

จากลักษณะของมูทิตาพรหมวิหารดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า มูทิตาเป็นคุณงาม ความดี ความสำเร็จในด้านต่างๆ ของผู้อื่น พลอยยินดีเมื่อเขาได้รับความชมเชยโดยไม่มี ความ ริษยาแต่อย่างใด ปราศจากความอิจฉา เป็นลักษณะที่เต็มเปี่ยมไปด้วยไมตรีจิต ปรากฏผลเป็น รูปธรรม ผู้ศึกษาจะกล่าวให้เห็นถึงการใช้มูทิตาพรหมวิหารในทางที่ถูกและทางที่ผิด ดังนี้

๓.๑) การใช้มูทิตาพรหมวิหารในทางที่ถูก คือ การกระทำออกไปด้วยจิตใจที่พลอยยินดีอย่างแท้จริง เมื่อบุคคลอื่นเปลี่ยนจากปกติและตกต่ำเป็นขึ้นสูง คือเขาประสบความสำเร็จ มีความสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ก็มีมูทิตา คือพลอยยินดีด้วยในความดีงามและความสุข ความสำเร็จของเขาและพร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุน^{๑๘๔}

๓.๒) การใช้มูทิตาพรหมวิหารในทางที่ผิด คือ การกระทำออกไปด้วยจิตใจอิจฉาริษยา เช่น ทำที่เป็นยินดีหรือยินดีเพื่อผลประโยชน์ ดังความที่ว่า ในกรณีที่ทราบว่ามีผู้ใดผู้หนึ่งทำความดีหรือประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงานแทนที่จะพลอยยินดี แต่กลับอิจฉาริษยาเขา กล่าวดำหนิติเตียนและแสดงถึงความไม่เห็นด้วย^{๑๘๕}

จากลักษณะการใช้มูทิตาพรหมวิหารตามทีกล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า เมื่อบุคคล ได้ศึกษาเกี่ยวกับหลักพรหมวิหารมูทิตาแล้วได้อย่างถูกต้องและถูกทาง จะทำให้ผู้นั้นเป็นผู้ที่ไม่ อิจฉาริษยาที่ผู้อื่นประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานและมีความพลอยชื่นชมยินดีกับ ความก้าวหน้าของผู้อื่น เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถปฏิบัติได้อย่างสม่ำเสมอก็จะทำให้สังคมนี้มีความ สงบและพัฒนา ก้าวหน้าได้อย่างเรียบง่ายไม่วุ่นวาย

๔) การใช้อุเบกขาพรหมวิหาร

จากลักษณะของอุเบกขาพรหมวิหาร ที่กล่าวมาจะเห็นว่า อุเบกขา คือ ความวางเฉย ไม่ ยินร้าย ยินดีและเป็นความวางเฉยอย่างเป็นกลาง ความยุติธรรม ความเที่ยงธรรม ซึ่งจะต้อง ปฏิบัติให้

^{๑๘๓} พระมหาสุทธีชัย ฐิตชโย (ถาวรศีล), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์พรหมวิหารธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๑๐๘.

^{๑๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

^{๑๘๕} พระมหาสุทธีชัย ฐิตชโย (ถาวรศีล), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์พรหมวิหารธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๑๐๘.

ได้อย่างสม่ำเสมอ ไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจนทำให้อีกฝ่ายได้รับความเดือดร้อน เช่นนี้ถือว่าการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ผู้ศึกษาจึงแบ่งอุเบกขาในทางที่ถูกต้อง และทางผิด ดังนี้

๔.๑) การใช้อุเบกขาพรหมวิหารในทางที่ถูกต้อง คือ การกระทำออกไปด้วยความเป็นกลาง คือ เมื่อบุคคลอื่นละเมิดสิ่งที่ดีงาม เช่น กฎหมาย และบุคคลนั้นก็สมควรจะได้รับผิดชอบสิ่งที่ ตนเองทำเอาไว้ในกรณีนี้ บุคคลต้องมีอุเบกขา คือ วางใจเป็นกลาง ไม่ชวนชวายเป็นหรือจะ ทำให้เสียการปกครอง ด้วยการวางเฉยต่อบุคคลเช่นนั้น ให้เขาได้รับผิดชอบต่อธรรมและตามธรรม ดำรงอยู่ในความสมเหตุสมผล^{๑๘๖}

๔.๒) การใช้อุเบกขาพรหมวิหารในทางที่ผิด คือ การกระทำออกไปด้วยจิตใจที่เอนเอียงไม่เป็นกลางตกอยู่ภายใต้การครอบงำของอคติ ๔ ได้แก่ ลำเอียงเพราะชอบ (ฉันทาคติ) ลำเอียงเพราะโกรธ (โทสาคติ) ลำเอียงเพราะหลง (โมหาคติ) และลำเอียงเพราะกลัว (ภยาคติ) อย่างไม่เป็นหนึ่ง ถือได้ว่า เป็นผู้ที่มีจิตใจไม่เป็นกลาง ไม่วางเฉย แต่กลับวางใจไว้ผิด ในสถานะที่ไม่รู้ ตามความเป็นจริง หรือรู้แต่หลีกเลี่ยงไม่ยอมรับ^{๑๘๗}

จากลักษณะและการใช้อุเบกขาพรหมวิหาร พอสรุปได้ว่า เมื่อบุคคลได้ใช้พรหม วิหาร ได้ถูกต้องและถูกทางแล้ว บุคคลผู้นั้นจะเป็นผู้มีความวางเฉย มีใจเป็นกลาง มีความ ยุติธรรม เทียงตรงและเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจนทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน เช่นนี้สังคมที่เราดำเนินชีวิตอยู่ก็จะมี ความสงบสุข ทั้งสามารถพัฒนาศักยภาพของ บุคคลากรได้เป็นอย่างดี และน่าทำให้เป็นแบบอย่างของคนในสังคมปฏิบัติตามได้เป็นอย่างดี

๒.๓.๔ ความสำคัญของพรหมวิหาร

หลักพรหมวิหารธรรม ถือได้ว่า เป็นคุณธรรม จริยธรรมที่เป็นสื่อสัมพันธ์ในการประพฤติตามทางแห่งความดี กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีพรหมวิหาร การดำรงอยู่ในความดี หรือกุศลสามารถ หลีกเว้นทุจริต ความประพฤติชั่วไปได้ เพราะทุจริตเป็นสิ่งที่ควรเว้น ดังพุทธพจน์ว่า กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นกิจไม่ควรทำ เพราะจะนำบุคคลไปสู่ความเดือดร้อน ความลำบาก นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังได้อธิบายลักษณะของความชั่วหรือการแสดงถึงความเป็นไปได้ ของความชั่วเพื่อประโยชน์แก่การพิจารณาความดีและความดีก็เป็นสิ่งที่ควรกระทำ ดังพุทธพจน์ ที่ว่า “...บุคคลพึงทำความดี พึงห้ามจิตจากบาป เพราะถ้าทำบุญเข้าไป ใจย่อมยินดีในบาป บุคคล ทำบาปก็ไม่ควรทำบาป นั้นบ่อยๆ ไม่พึงทำความพอใจในบาปนั้น เพราะการสั่งสมบาปนำทุกข์มา ให้...”^{๑๘๘} เมื่อบุคคลมีพรหมวิหารธรรมเป็นพื้นฐาน ก็หมายความว่า บุคคลสามารถประพฤติตาม หลักจริยธรรมที่เป็นมาตรฐานแห่งความประพฤติอันดีงามได้ตลอด โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับคือ

๑) มาตรฐานแห่งการประพฤติระดับพื้นฐาน ได้แก่ หลักเบญจศีล เบญจธรรม หรือหลัก มนุษยธรรม หมายถึง คุณธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ ประกอบด้วย ศีล ๕ คือ เว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน การลักทรัพย์ การประพฤตินอกใจ การพูดเท็จ การดื่มน้ำเมา คือ สุราและ เมรัยอัน

^{๑๘๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

^{๑๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

^{๑๘๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙/๓๐

เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท^{๑๘๙} และธรรม ๕ คือ เมตตา กรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะและสติสัมปชัญญะ

๒) มาตรฐานแห่งการประพฤติระดับกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถหรือทางแห่งความดี ๑๐ ประการ คือ กายกรรม หมายถึง การกระทำดีทางกาย ได้แก่ ศีลข้อที่ ๑-๓ วชิรกรรม การกระทำดีทางวาจา ได้แก่ ศีลข้อ ๔ และขยายเพิ่มอีก ๓ ข้อคือ ละการพูดคำส่อเสียด ละการพูดคำหยาบ และละการพูดเพื่อเจ้อ และมโนกรรม การกระทำดีทางใจ ได้แก่ การไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ไม่มีจิตคิดร้าย และมีความเห็นชอบ^{๑๙๐}

๓) มาตรฐานแห่งการประพฤติระดับสูง ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือทางสายกลาง คือ สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ คือ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบและสัมมาสมาธิคือ ความตั้งใจมั่นชอบ^{๑๙๑}

หลักพรหมวิหารธรรม ถือได้ว่าเป็นคุณธรรม จริยธรรม ที่เป็นสื่อสัมพันธ์ในการ ประพฤติตามทางแห่งความดี หมายถึง ธรรมประจำใจอันประเสริฐ ธรรมประจำใจของผู้ใหญ่ เป็นธรรมที่ผู้บริหารจะต้องใช้ในการปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ร่วมงานปฏิบัติต่อเพื่อน ร่วมงานหรือต่อผู้อื่น มี ๔ ประการ ดังนี้

๑) ความมีเมตตา คือ การมีความรัก ความหวังดีปรารถนาที่จะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือเพื่อนร่วมงานและผู้อื่นมีความสุขด้วยกาย วาจา และใจ ๒) ความมีกรุณา คือ การมีความสงสาร เห็นอกเห็นใจ ปรารถนาที่จะให้ ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือเพื่อนร่วมงานและผู้อื่นมีความสุขด้วยกาย วาจาและใจ ๓) ความมีมุทิตา คือ การมีความรู้สึกพลอยยินดี เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาหรือเพื่อน ร่วมงานและผู้อื่น ได้ดีมีสุขทั้งด้วยกาย วาจาและใจ ๔) ความมีอุเบกขา คือ การมีความวางเฉยเป็นกลางไม่ลำเอียงเข้าข้างคนใดคนหนึ่ง ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

จากความสำคัญของพรหมวิหารในฐานะที่เป็นมาตรฐานแห่งการประพฤติตามที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า พรหมวิหารธรรม คือ ความปรารถนาดี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข ตลอดจนสรรพ สัตว์ทั้งหลายด้วยความพลอยยินดีต่อความสำเร็จ ต่อคุณความดีของผู้อื่นสัตว์อื่น และความ วางใจเป็นกลาง เทียงธรรมเทียงตรงต่อผู้อื่น โดยอาศัยหลักกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับทาง สังคมซึ่งบัญญัติขึ้นโดยชอบ เป็นแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติ จัดเป็นจริยธรรมระดับพื้นฐาน การกระทำความดีทางกาย วาจา ใจ หรือ อกุศลกรรมบถ ๑๐ จัดเป็น จริยธรรมระดับกลางมีสัมมาทิฐิ เป็นจริยธรรมระดับสูง พรหมวิหารจึงเป็นจริยธรรมที่มีคุณค่าแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติยอมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เจริญพรหมวิหารทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นตลอดจนสังคมและประเทศชาติสืบต่อไป

สรุปได้ว่า พรหมวิหารธรรมเป็นแนวทางที่ก่อให้เกิดความยุติธรรมนำมาซึ่งสันติภาพ ตามความหมายของพรหมวิหารธรรมซึ่งเป็นธรรมของผู้ใหญ่เสมือนพระพรหมคือ มีเมตตา ช่วยเหลือในส่วนที่เป็นคุณประโยชน์ ให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข การมีกรุณา มุ่งปลด เปลื้องความทุกข์ ผู้ซึ่ง

^{๑๘๙} วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๙๘/๔๗๙.

^{๑๙๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๗๑/๓๓๗

^{๑๙๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๑๘.

ได้ประสบทุกข์ การมีมุทิตา มุ่งพลอยยินดี ต่อการพยายามกระทำความดี และการมีอุเบกขามุ่งดำรงตนเป็นกลาง ยุติธรรมไม่เอนเอียง ดังนั้นพรหมวิหารทั้งหมดยุติธรรมคุณสมบัตินี้ของผู้ใหญ่ที่มนุษย์สามารถกระทำได้ด้วยตนเองโดยแสดงถึงความเมตตาอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อุคตหนุนจุนเจือ เมื่อประสบความทุกข์และมีน้ำใจพลอยยินดีเมื่อบุคคลอื่นประสบ ความสุข ความสำเร็จในหน้าที่การงาน และวางตนเป็นกลางโดยพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรอง ตามหลักเหตุผล บุคคล สถานการณ์ คุณธรรม จริยธรรม อันจะเป็นผลต่อการปฏิบัติงานของ บุคลากรในองค์การซึ่งก่อให้เกิดประสิทธิภาพและผลสัมฤทธิ์ตรงตามวัตถุประสงค์ขององค์การ

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว” ดังนี้

เพชร แสงเพชร ได้ศึกษางานวิจัย เรื่องการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนตามหลักอิทธิบาท ๔ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษากลุ่มที่ ๑ กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า^{๑๙๒}

๑. ระดับการจัดการเรียนรู้คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๔ พิจารณาเป็นรายด้าน ผลวิจัยอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยมีค่าสูงที่สุดคือด้านรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ รองลงมาคือ ด้านมีจิตสาธารณะ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๘ และมีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ด้านใฝ่เรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๓

๒. ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนรู้คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนตามหลักอิทธิบาท ๔ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลผลการวิจัย นักเรียนที่มีอายุ และระดับชั้นเรียนที่ต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนนักเรียนที่มีสถานภาพปัจจุบันและวุฒิการศึกษาทางธรรม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมุติฐานที่ตั้งไว้

๓. ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้บริหารครูผู้สอนเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนตามหลักอิทธิบาท ๔ ผลวิจัยพบว่า ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ จัดโครงสร้างหลักสูตรตามเกณฑ์ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนดไว้คือจัดการเรียนรู้ครบตามหลักสูตรทั้ง ๘ กลุ่มสาระพัฒนานักเรียนให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการปลูกฝังด้านจริยธรรม คุณธรรม ค่านิยมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ผู้บริหารและครูมีความใส่ใจ เพียรพยายาม แก้ไขปัญหา ใคร่ครวญในจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับผู้เรียนที่มีความแตกต่างทั้งสภาพครอบครัวนิสัยใจคอ การเรียนรู้โดยยึดอิทธิบาท ๔ เป็นแนวทางในการปฏิบัติ

กาญจนา เวชยนต์ ได้ทำการวิจัยเรื่องความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนจริยศึกษาของครูสังคมศึกษาและนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์

^{๑๙๒} เพชร แสงเพชร, การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนตามหลักอิทธิบาท ๔ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษากลุ่มที่ ๑ กรุงเทพมหานคร, **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา : บัณฑิตวิทยาลัย)**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘, บทคัดย่อ.

เขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนสังกัดศึกษา ส๔๐๒ และนักเรียนมีปัญหาในระดับปานกลาง^{๑๙๓}

พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทา นนทปญโญ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี ในระดับมากทุกด้าน โดยมีค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย คือ ด้านการทำแผนการสอนเท่ากับ ๔.๔๐ ด้านการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้เท่ากับ ๔.๓๕ ด้านการวัดผลและประเมินผลเท่ากับ ๔.๓๒ ด้านการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแผนการสอนเท่ากับ ๔.๒๙ และด้านหลักสอนเท่ากับ ๔.๒๕

การเปรียบเทียบความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่านักเรียนที่สังกัดโรงเรียนต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนนักเรียนที่มีเพศ และระดับชั้นที่กำลังศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๙๔}

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้วิจัยเรื่องผลการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพระพุทธศาสนา ผลการวิจัย พบว่าความคิดเห็นโครงสร้างของหลักสูตรซึ่งมุ่งไปที่เนื้อหาสาระส่วนใหญ่มีความงายยากปานกลาง ด้านการบริหารโรงเรียนไม่มีผลทำให้นักเรียนไม่ชอบ ไม่สนใจ ไม่อยากเรียนด้านผู้สอน มีส่วนรวมทำให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย เป้าหมายในการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา เนื่องจากผู้สอนขาดสิ่งเร้า สิ่งจูงใจ ในทางบวกแก่นักเรียน อันได้แก่บุคลิกภาพ และเทคนิคการสอน^{๑๙๕}

จรัส กาอินทร ศึกษาปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอปาน จังหวัดลำปาง พบว่าครูมีปัญหาการใช้สื่อ ขาดแคลนสื่อทั้งปริมาณและ

^{๑๙๓} กาญจนา เวชยนต์, “ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนจริยศึกษาของครูสังกัดศึกษา และ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ เขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ครุศา สตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๗๒.

^{๑๙๔} พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทา นนทปญโญ), **ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี**, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓),บทคัดย่อ หน้า ก-ข.

^{๑๙๕} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **ผลการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ครูสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒.

คุณภาพ สื่อที่ใช้เป็นหนังสือ รูปภาพ ของจริง วิดิทัศน์ สวนใหญ่ครู ใช้การสอนแบบบรรยาย การประเมินผลควรประเมินผลให้ครอบคลุมทั้งด้านพุทธิพิสัย ทักษะพิสัย จิตพิสัย^{๑๙๖}

พระปลัดเรวัต เรวตโต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๓ ด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๓๑ ด้านสถานที่ โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๑ และด้านการวัดและประเมินผล โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๔^{๑๙๗}

ภิกษุญญ์ เจนเจริญวงศ์ ได้ศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาจริยธรรมด้านความเมตตากรุณาของนักเรียน จากการอ่านหนังสือภาพที่นำเสนอพฤติกรรมของตัวละครเอกในทางบวกและทางลบ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๑๐๕ คน พบว่า นักเรียนที่ได้อ่านหนังสือภาพที่มีพฤติกรรมของตัวละครเอกทั้งในทางบวกและลบ มีการพัฒนาจริยธรรมด้านความเมตตากรุณาแตกต่างจากนักเรียนที่ไม่ได้รับการอ่านหนังสือภาพ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๑^{๑๙๘}

อัคริน นันทะแสง ได้ศึกษาการสร้างสื่อหนังสือการ์ตูนเรื่องความเสียสละและความเมตตา กรุณา กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๑๕ คน จากการศึกษา พบว่า หนังสือการ์ตูนเรื่องความเสียสละและความเมตตา กรุณาสามารถนำไปใช้ประกอบการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยของนักเรียนได้^{๑๙๙}

เนตรชนก โพธารามิก ได้วิจัยเรื่อง “วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อพัฒนาสังคม” การวิจัยพบว่า พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอัปป มัญญา

^{๑๙๖} จรัส กาอินทร, “ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอ เมืองปาน จังหวัดลำปาง”, การคนควาแบบอิสระศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๙๗.

^{๑๙๗} พระปลัดเรวัต เรวตโต, “การจัดการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย:กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๓.

^{๑๙๘} ภิกษุญญ์ เจนเจริญวงศ์. “การเปรียบเทียบการพัฒนาจริยธรรมด้านความเมตตากรุณาของนักเรียนจากการอ่านหนังสือภาพที่มีการนำเสนอพฤติกรรมของตัวละครเอกในทางบวกและทางลบ. **ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม.** (จิตวิทยาการแนะแนว) กรุงเทพมหานคร. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗.

^{๑๙๙} อัคริน นันทะแสง. “การสร้างสื่อหนังสือการ์ตูนเรื่องความเสียสละและความเมตตา กรุณา กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔. **ปริญญาานิพนธ์. กศ.ม.** (เทคโนโลยีการศึกษา). มหาสารคาม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

คือธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำเนินชีวิตเป็นคุณธรรมที่เกื้อหนุน ธรรมดา ทั้งหลายให้สมบูรณ์ และสร้างสรรค์ดีสูงสุดสังคม ทำให้มนุษย์รู้จักการพัฒนาตนเองให้ สัมมาทิฐิ^{๒๐๐}

พระมหาสุทธีชัย ฐิตชโย (ถาวรศีล) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเชิงวิเคราะห์พรหมวิหาร ๔ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า พรหมวิหาร ๔ มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและ คัมภีร์ อื่นๆหลายแห่งตามลักษณะของการจัดหมวดหมู่ทางหลักธรรม พรหมวิหาร ๔ จึงเป็นหลักธรรมที่มี ความสำคัญมากต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมเนื่องจากเป็นคุณธรรมอันดีงาม เป็นหลักปฏิบัติที่มนุษย์ พึงยึดไว้ประพฤติปฏิบัติต่อกันและกันเพื่อความสงบสุขของผู้ปฏิบัติและสังคมโดยส่วนรวม^{๒๐๑}

สมชาย พุ่มพิมล ได้ทำการทดลองสอนความเมตตากรุณาแก่เด็กที่มีระดับพัฒนาการทาง สติปัญญาแตกต่างกัน โดยวิธีกลุ่มสัมพันธ์ พบว่า กลุ่มที่ได้รับการสอนโดยวิธีกลุ่มสัมพันธ์ มีความรู้ความ เข้าใจและทัศนคติ เรื่องความเมตตา กรุณา เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ.๐๕^{๒๐๒}

สุริย์พร วงศ์กระพันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง การใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้ปกครอง ในการเลี้ยงดูเด็กวัยเรียน โรงเรียนเทศบาลวัดคงคาสวรรค์ สังกัดเทศบาลเมืองปากพอง อำเภอปากพอง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า^{๒๐๓} ๑) การใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้ปกครองในการเลี้ยงดู เด็กวัยเรียน โดยรวมอยู่ในระดับมาก จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ต่อเดือน โดยรวม พบว่า อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านเมตตา ด้านกรุณา ด้านมุทิตา และ ด้านอุเบกขา อยู่ในระดับมาก ๒) ผลเปรียบเทียบการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการเลี้ยงดูเด็กวัยเรียนของ ผู้ปกครองที่เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ต่อเดือนต่างกัน โดยรวม ไม่แตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕ ๓) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการใช้หลักพรหม วิหาร๔ คือ จะเล่นมากกว่าทำ ไม่เชื่อฟังและไม่ปฏิบัติตาม ควรให้ออกกำลังกายลงมือทำ และคิด อย่างมีเหตุผล

พระมหาสมชาย สิริจนโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตาม แนวทางของพระพุทธคุณ (สุมาน สุเมโธ) ผลการวิจัย พบว่า ความหมายของหลักพรหมวิหารธรรม ๔ ว่าคือ การเจริญจิตภาวนาโดยธรรม ที่พึงแผ่ออกไปในสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยมีสติอย่างสม่ำเสมอ กันไม่ ประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต โดยมากเรียกว่า พรหมวิหารธรรม ๔ แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ อย่าง ประเสริฐ หรือคุณธรรมประจำตัวของท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่แยกออกได้ ๔ ประการ คือ๖๐

^{๒๐๐} เนตรชนก โพธารามิก, “วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ข.

^{๒๐๑} พระมหาสุทธีชัย ฐิตชโย (ถาวรศีล), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์พรหมวิหาร ๔ ในคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

^{๒๐๒} สมชาย พุ่มพิมล. การทดลองสอนความเมตตากรุณาแก่เด็กที่มีระดับพัฒนาการทางสติปัญญา แตกต่างกัน โดยวิธีกลุ่มสัมพันธ์. **ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม.** (จิตวิทยาพัฒนาการ). กรุงเทพมหานคร.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๕.

^{๒๐๓} สุริย์พร วงศ์กระพันธ์. “การใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้ปกครองในการเลี้ยงดูเด็กวัยเรียน โรงเรียนเทศบาลวัดคงคาสวรรค์ สังกัดเทศบาลเมืองปากพอง อำเภอปากพอง จังหวัดนครศรีธรรมราช.” (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๓).

เมตตา คือ ความรัก ปราบณาดี มีไมตรี อยาให้สรรพสัตว์มีสุขถ้วนหน้า กรุณา คือ อยาช่วยเหลือ สรรพสัตว์ ให้หลุดพ้นจากภาวะแห่งทุกข์ มุทิตา คือ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่น ได้ดีมีสติเข้มแข็งเบิกบาน อุเบกขา คือ มีใจเป็นกลางวางเฉยในอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์แล้วปราศจากอคติ คือ มีรักมีเกลียด^{๒๐๔}

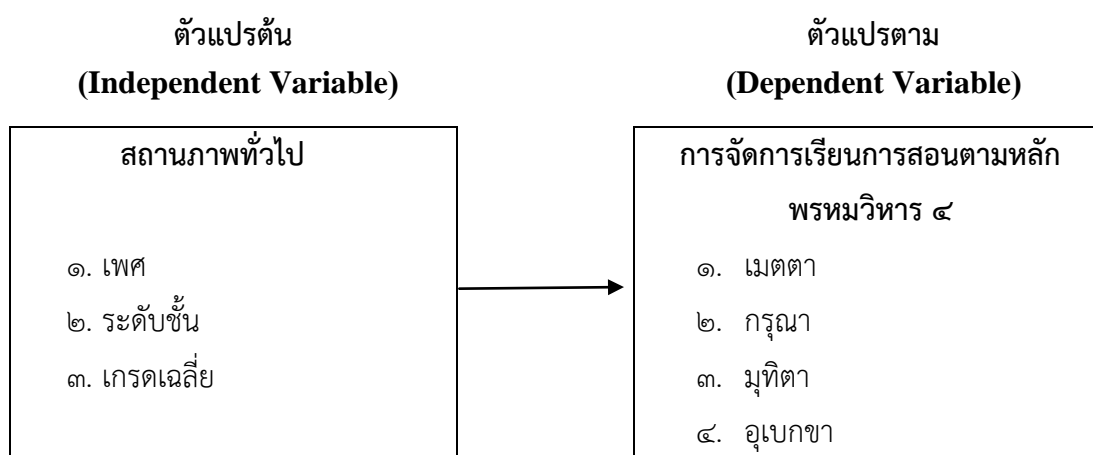
จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนตามหลักพรหมวิหาร ธรรม ๔ เป็นหลักที่มีความสำคัญและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในทางการบริหารได้ไม่จำเพราะเจาะจง แต่การบริหารการศึกษาเท่านั้น แต่ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้เกี่ยวกับการเรียนการสอนด้วย ทั้งนี้ เพราะพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมของผู้เป็นพรหม ผู้ประเสริฐ ได้นำมาประยุกต์สอนเมื่อวันหน้า นักเรียนเติบโตใหญ่จะได้เป็นคนดี มีศีลธรรม

๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง“การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัด สระแก้ว”ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการ วิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variable) และ ตัวแปร ตาม (Dependent Variable) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variable) คือ ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคลของนักเรียนมัธยม ตอนปลาย จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล เพศ ระดับชั้นเรียน และเกรดเฉลี่ย

ตัวแปรตาม (Dependent Variable) คือ หลักพรหมวิหาร ๔ คือ ๑.เมตตา ๒. กรุณา ๓. มุทิตา ๔. อุเบกขา ดังแผนภาพที่ ๒.๑ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

^{๒๐๔} พระมหาสมชาย สิริจนโท, “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพตามแนวทางของพระพุทธคุณ (สมาน สุธมโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗)

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว” ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อสนับสนุนการวิจัยเชิงปริมาณผู้วิจัยได้ศึกษา โดยกำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยไว้ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑. รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว” ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อสนับสนุนการวิจัยเชิงปริมาณ

๓.๒. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนท่าเกษมพิทยา และโรงเรียนสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ปีการศึกษา ๒๕๖๐ ซึ่งมีจำนวน ๑,๕๖๕ คน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนท่าเกษมพิทยา และโรงเรียนสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ปีการศึกษา ๒๕๖๐ โดยใช้วิธีการคำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างตามตารางสำเร็จรูปของ R.V.Krejcie & D.W.Morgan^๑ เลือกสุ่มตัวอย่างจากแต่ละกลุ่มตามสัดส่วนประชากร จำนวน ๑,๕๖๕ คน โดย ๑,๕๖๕/๓๑๐/จำนวนที่ได้ และได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนของระดับชั้นแต่ละโรงเรียนได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๑๐ คน ตามตารางที่ ๓.๑ ดังต่อไปนี้

รายการ	โรงเรียนสระแก้ว			โรงเรียนท่าเกษมพิทยา			รวม
	ม.๔	ม.๕	ม.๖	ม.๔	ม.๕	ม.๖	

^๑ บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๖.

ประชากรทั้งหมด	๔๕๒	๔๓๔	๔๑๔	๓๙๔	๓๘๙	๓๘๒	๑,๕๖๕
กลุ่มตัวอย่าง	๙๐	๘๖	๘๒	๑๙	๑๗	๑๖	๓๑๐

ตารางที่ ๓.๑ แสดงการสุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนระดับชั้น

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๓.๓.๑ ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จแล้วไปทำการหาคุณภาพของเครื่องมือ ตามขั้นตอนดังนี้

๑. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ จากแหล่งเอกสารต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

๒. สร้างแบบสอบถามตามวัตถุประสงค์ และตัวแปรที่ศึกษาโดยอาศัยความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓. ทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) ในการหาค่า IOC โดยนำแบบสอบถามไปขอคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อพิจารณาช่วยตรวจสอบความถูกต้องและครอบคลุมของเนื้อหาที่ต้องการศึกษา แล้วนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของข้อคำถาม **Index Objective Congruence : IOC** ซึ่งค่าเป็น ๐.๘ - ๑.๐๐ โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๕ ท่าน

๔. นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วไปหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยนำแบบสอบถามไปทดสอบโดยใช้ประชากรตัวอย่างจำนวน ๓๐ คน จึงได้นำแบบสอบถามที่ตรวจแล้วให้คะแนนหาค่าความเชื่อมั่น ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach's Alpha coefficient)^๒ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของความเชื่อมั่นที่ ๐.๙๔

๕. นำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นและนำไปเก็บข้อมูลจากประชากรที่ใช้ในการวิจัยจริงต่อไป

๓.๓.๒ ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นตามกรอบของการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากประชากรที่ใช้ในการวิจัย โดยมีลักษณะ ดังนี้

แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

^๒ สมบัติ ท้ายเรือคำ, ระเบียบวิธีวิจัยสำหรับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, (กาฬสินธุ์ : ประสานการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖.

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพส่วนบุคคลของนักเรียนผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ, อายุ, และระดับชั้นเรียน ซึ่งเป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบ (Check List)

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ซึ่งเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) แบ่งออก ดังนี้

๑. ด้านเมตตา	มีคำถามทั้งหมด ๑๐ ข้อ
๒. ด้านกรุณา	มีคำถามทั้งหมด ๑๐ ข้อ
๓. มุทิตา	มีคำถามทั้งหมด ๑๐ ข้อ
๔. อุเบกขา	มีคำถามทั้งหมด ๑๐ ข้อ

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิด (Open-end question) เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว อย่างอิสระ

๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

๓.๔.๑ ดำเนินการแจกแบบสอบถามให้แก่ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสระแก้ว และโรงเรียนเกษมพิทยา จำนวน ๓๑๐ ชุด

๓.๔.๒ รับแบบสอบถามคืนจากนักเรียนโรงเรียนสระแก้ว และโรงเรียนเกษมพิทยา

๓.๔.๓ ตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้องของแบบสอบถามที่ได้ทำการแจกไปปรากฏว่าได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา จำนวน ๓๑๐ ชุด แล้วนำมาตรวจให้คะแนนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

๓.๔.๔ เกณฑ์การให้คะแนน

ระดับความคิดเห็น คำนวณน้ำหนักคะแนนของตัวเลือกตอบ

ระดับ ๕ หมายถึง ระดับความคิดเห็นมากที่สุด

ระดับ ๔ หมายถึง ระดับความคิดเห็นมาก

ระดับ ๓ หมายถึง ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ระดับ ๒ หมายถึง ระดับความคิดเห็นน้อย

ระดับ ๑ หมายถึง ระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด

๓.๔.๕ เกณฑ์การแปลความหมาย

ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การแปลความหมายตามแนวคิดของ บุญชม ศรีสะอาด และกำหนดเกณฑ์การแปลความหมายในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้^๓

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๐ – ๕.๐๐ หมายความว่า ระดับความสำคัญ มากที่สุด

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๐ – ๔.๔๙ หมายความว่า ระดับความสำคัญ มาก

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๐ – ๓.๔๙ หมายความว่า ระดับความสำคัญ ปานกลาง

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๐ – ๒.๔๙ หมายความว่า ระดับความสำคัญ น้อย

ค่าเฉลี่ย ๑.๐๐ – ๑.๔๙ หมายความว่า ระดับความสำคัญ น้อยที่สุด

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ หลังจากที่ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้ว นำแบบสอบถามที่ได้รับคืนทั้งหมด รวบรวมข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ด้วยเครื่องมือคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ดังนี้

๓.๕.๑ วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามโดยใช้วิธีหาค่าความถี่ แล้วสรุปออกมาเป็นคำร้อยละ

๓.๕.๒ วิเคราะห์ระดับความเห็นของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยการหาค่าเฉลี่ย (\bar{x}) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

๓.๕.๓ เปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม หาค่าความแปรปรวนทางเดียวค่า t-test และ F-test (One-Way ANOVA)

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ มีดังนี้ ข้อมูลคำนวณหาค่าสถิติด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป โดยดำเนินการ ดังนี้

๓.๕.๔ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง นำเสนอโดยใช้สถิติร้อยละ (Percentage) ค่าความถี่ (Frequency) และการวิเคราะห์ความต่างกันระหว่างตัวแปรต่างๆ ใช้สถิติค่าเฉลี่ย (\bar{x}) และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

๓.๕.๕ สถิติเชิงอนุมาน (Inference Statistics) สถิติทดสอบความแตกต่างระหว่างตัวแปรต่างๆ โดยใช้สถิติค่าทดสอบที (t-test) และค่าทดสอบเอฟ (F-test) ในการเปรียบเทียบกลุ่มตัวอย่างตั้งแต่ ๒ กลุ่มขึ้นไปใช้วิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนชนิดทางเดียว (One-way Analysis of Variance : ANOVA) เป็นค่านัยสำคัญทางสถิติ

^๓ บุญชม ศรีสะอาด, การวิจัยทางการวัดผลและประเมินผล, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑-๒๕.

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว” ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

๔.๒ การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๔.๔ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

N	หมายถึง	ประชากรทั้งหมด
n	หมายถึง	กลุ่มตัวอย่าง
\bar{X}	หมายถึง	ค่าคะแนนเฉลี่ย
S.D.	หมายถึง	ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน
t	หมายถึง	ค่าสถิติทดสอบที (t-test)
f	หมายถึง	ค่าสถิติทดสอบเอฟ (f-test)
*	หมายถึง	มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕
sig	หมายถึง	ความน่าจะเป็นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
df	หมายถึง	ชั้นของความเป็นอิสระ
SS	หมายถึง	ผลบวกกำลังสองของคะแนน
MS	หมายถึง	ค่าเฉลี่ยของผลบวกกำลังสองของคะแนน

๔.๑ สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์สถานภาพส่วนบุคคลของนักเรียนผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามเพศ ระดับชั้น และเกรดเฉลี่ย รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนและร้อยละ จำแนกตามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
๑. สถานภาพ		
๑.๑ ชาย	๑๒๓	๓๙.๖
๑.๒ หญิง	๑๘๗	๖๐.๔
รวม	๓๑๐	๑๐๐.๐
๒. ระดับชั้น		
๒.๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔	๑๐๙	๓๕.๑
๒.๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕	๑๐๓	๓๓.๓
๒.๓ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖	๙๘	๓๑.๖
รวม	๓๑๐	๑๐๐.๐
๓. เกรดเฉลี่ย		
๓.๑ ต่ำกว่า ๒.๐๐	๑๘	๕.๘
๓.๒ ๒.๐๐ – ๒.๕๐	๕๑	๑๖.๔
๓.๓ ๒.๕๑ – ๒.๙๙	๑๔๙	๔๘.๑
๓.๔ ๓.๐๐ – ๓.๕๐	๖๗	๒๑.๖
๓.๕ ตั้งแต่ ๓.๕๑ ขึ้นไป	๒๕	๘.๑
	๓๑๐	
รวม	๓๑๐	๑๐๐.๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามสถานภาพ ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน ๑๘๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๐.๔ มีระดับชั้น ม.๔ ที่มีจำนวนมากกว่า จำนวน ๑๐๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๑ และมีเกรดเฉลี่ยระหว่าง ๒.๕๑ – ๒.๙๙ ที่มากกว่า จำนวน ๑๔๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๑

๔.๒ การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

ผลการวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ทั้ง ๔ ด้าน คือ ๑. ด้านเมตตา ๒. ด้านกรุณา ๓. ด้านมุทิตา ๔. ด้านอุเบกขา โดยรายด้าน และโดยภาพรวม รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๒ - ๔.๖ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒ แสดงค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับของความคิดเห็นของการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

ด้านเมตตา	n=๓๑๐		
	ระดับความคิดเห็น		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ
๑. ครูผู้สอนสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับความมีเมตตาเข้าไปในหลักสูตรรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม	๔.๖๐	๐.๖๙	มากที่สุด
๒. ครูผู้สอนจัดการเรียนรู้โดยพัฒนาความคิดให้นักเรียนมีความเมตตา	๔.๓๐	๐.๖๗	มาก
๓. ครูผู้สอนสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในชั้นเรียนโดยเน้นให้ผู้เรียนมีความเมตตาประจำใจ	๓.๙๔	๐.๕๖	มาก
๔. ครูผู้สอนพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่อง	๔.๕๐	๐.๘๕	มากที่สุด
๕. ครูผู้สอนใช้สื่ออุปกรณ์ที่ทันสมัยทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาเกี่ยวกับความเมตตามากขึ้น	๔.๒๐	๐.๙๑	มาก
๖. นักเรียนสนใจการใช้สื่อที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความเมตตา	๔.๒๐	๑.๒๒	มาก
๗. ครูผู้สอนวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมด้วยความเมตตาอย่างเหมาะสม	๔.๔๑	๐.๖๙	มาก
๘. ครูผู้สอนสนับสนุนให้ผู้เรียนนำผลการประเมินมาพัฒนาการเรียนรู้นั้นด้วยความเมตตา	๔.๒๓	๙.๑๙	มาก
๙. ครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนด้วยความเมตตาอย่างสม่ำเสมอ	๓.๘๐	๙.๑๙	มาก
๑๐. ครูผู้สอนสนับสนุนให้ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาเรียนด้วยความเมตตา	๔.๑๒	๑.๒๘	มาก
รวมเฉลี่ย	๔.๒๒	๐.๓๘	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๒ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านครูผู้สอนสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับความมีเมตตาเข้าไปในหลักสูตรรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยสูงสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๐ รองลงมา คือ ด้านครูผู้สอนพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่อง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และด้านครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนด้วยความเมตตาอย่างสม่ำเสมอ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐

ตารางที่ ๔.๓ แสดงค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

ด้านกรุณา	n=๓๑๐	
	ระดับความคิดเห็น	

	\bar{X}	S.D.	ระดับ
๑. ครูผู้สอนจัดการเรียนการสอนสอดคล้องตามหลักสูตรรายวิชา สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมของโรงเรียน	๔.๓๐	๑.๐๕	มาก
๒. ครูผู้สอนเป็นที่ปรึกษาที่ดีและให้คำแนะนำในการเรียนรู้แก่ ผู้เรียนเมื่อมีปัญหาอย่างสม่ำเสมอ	๔.๓๐	๐.๘๒	มาก
๓. ครูผู้สอนจัดการเรียนการสอนโดยให้โอกาสผู้ที่ทำงานผิดพลาด ได้ไปปรับปรุงตนเองเสมอ	๓.๘๒	๑.๐๓	มาก
๔. ครูผู้สอนจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีความรักใคร่สามัคคีกัน อย่างสม่ำเสมอ	๓.๕๐	๑.๘๔	มาก
๕. ครูผู้สอนใช้สื่อการสอนที่สนับสนุนให้ผู้เกิดการเรียนรู้ต่อเหตุ การณ์ในปัจจุบัน	๓.๖๐	๑.๓๕	มาก
๖. ครูผู้สอนวัดและประเมินผลผู้เรียนโดยชี้แนะสิ่งที่เป้นประโยชน์ และสิ่งที่เป้นโทษให้กับผู้เรียนอย่างจริงจัง	๔.๖๐	๐.๖๙	มากที่สุด
๗. ครูผู้สอนจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อรวมแก้ไขปัญหาที่เกิด ขึ้นกับผู้เรียน	๔.๐๕	๐.๘๑	มาก
๘. ครูผู้สอนจัดหาเอกสารตำราที่เป้นประโยชน์ต่อการปฏิบัติห นที่ให้กับผู้เรียน	๔.๑๑	๐.๘๗	มาก
๙. ครูผู้สอนมีความหวังใยผลการเรียนรู้ของผู้เรียนและให้การช่วย เหลือผู้เรียน	๔.๓๐	๑.๓๓	มาก
๑๐. ครูผู้สอนอุทิศเวลาในการจัดการเรียนการสอนอย่างเต็มกำลัง ความสามารถ	๔.๖๐	๐.๖๙	มากที่สุด
รวมเฉลี่ย	๔.๑๑	๐.๕๑	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ และเมื่อพิจารณาเป็นราย ด้าน พบว่า ด้านครูผู้สอนใช้สื่อการสอนที่สนับสนุนให้ผู้เกิดการเรียนรู้ต่อเหตุการณ์ในปัจจุบัน และ ด้านครูผู้สอนอุทิศเวลาในการจัดการเรียนการสอนอย่างเต็มกำลังความสามารถ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยสูงสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๐ รองลงมา คือ ด้านครูผู้สอนจัดการเรียนการสอน สอดคล้องตามหลักสูตรรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมของโรงเรียน ด้านครูผู้สอนเป็นที่ ปรึกษาที่ดีและให้คำแนะนำในการเรียนรู้แก่ผู้เรียนเมื่อมีปัญหาอย่างสม่ำเสมอ และด้านครูผู้สอนมี ความหวังใยผลการเรียนรู้ของผู้เรียนและให้การช่วยเหลือผู้เรียน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๐ และด้าน ครูผู้สอนจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีความรักใคร่สามัคคีกันอย่างสม่ำเสมอ อยู่ในระดับมาก มี ค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๐

ตารางที่ ๔.๔ แสดงค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

ด้านมูทิตา	n=๓๑๐		
	ระดับความคิดเห็น		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ
๑. ครูผู้สอนแสดงความยินดีกับผู้เรียนทุกคนที่มีผลการเรียนดีและเป็นที่ยอมรับสม่ำเสมอ	๔.๑๓	๐.๘๑	มาก
๒. ครูผู้สอนชื่นชมผลการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยความจริงใจ	๓.๒๐	๑.๓๙	ปานกลาง
๓. ครูผู้สอนส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้ารับการอบรมกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน	๓.๘๖	๑.๓๑	มาก
๔. ครูผู้สอนจัดโครงการกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนอยู่เสมอเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน	๔.๓๕	๑.๓๓	มาก
๕. ครูผู้สอนให้รางวัลผู้เรียนที่ประสบความสำเร็จในการเรียนอย่างเหมาะสม	๔.๗๐	๐.๖๗	มากที่สุด
๖. ครูผู้สอนสร้างขวัญและกำลังใจให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ	๓.๖๐	๑.๓๕	มาก
๗. ครูผู้สอนมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ผลงานและความสำเร็จของผู้เรียน	๓.๔๓	๑.๓๕	ปานกลาง
๘. ครูผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความสามารถอย่างเต็มที่	๔.๕๑	๐.๘๕	มากที่สุด
๙. ครูผู้สอนสร้างและรักษาสัมพันธภาพอันดีงามแก่ผู้เรียนทุกคน	๔.๖๐	๐.๖๙	มากที่สุด
๑๐. ครูผู้สอนเป็นที่ไว้วางใจของผู้เรียนทุกคน	๔.๖๐	๐.๖๙	มากที่สุด
รวมเฉลี่ย	๔.๐๗	๐.๕๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านครูผู้สอนให้รางวัลผู้เรียนที่ประสบความสำเร็จในการเรียนอย่างเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยสูงสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๐ รองลงมา คือ ด้านครูผู้สอนสร้างและรักษาสัมพันธภาพอันดีงามแก่ผู้เรียนทุกคน และด้านครูผู้สอนเป็นที่ไว้วางใจของผู้เรียนทุกคน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๐ และด้านครูผู้สอนชื่นชมผลการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยความจริงใจ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๒๐

ตารางที่ ๔.๕ แสดงค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

ด้านอุเบกขา	n=๓๑๐		
	ระดับความคิดเห็น		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ
๑. ครูผู้สอนจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีที่เหมาะสมกับพื้นฐานความรู้ของผู้เรียน	๓.๒๔	๑.๕๔	ปานกลาง
๒. ครูผู้สอนมอบหมายงานให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติตามความรู้ความสามารถของผู้เรียน	๓.๘๑	๑.๖๑	มาก
๓. ครูผู้สอนนำสื่อคอมพิวเตอร์มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ของนักเรียน	๓.๔๐	๑.๒๖	ปานกลาง
๔. ครูผู้สอนดำเนินการทางวินัยและการลงโทษอย่างยุติธรรม	๓.๒๖	๑.๓๙	ปานกลาง
๕. ครูผู้สอนจัดระเบียบในการพัฒนาผู้เรียนอย่างเหมาะสม	๓.๕๒	๑.๔๓	มาก
๖. ครูผู้สอนพิจารณาความดีความชอบอย่างเป็นธรรม	๔.๒๓	๑.๑๓	มาก
๗. ครูผู้สอนประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างยุติธรรม	๔.๖๐	๐.๙๖	มากที่สุด
๘. ครูผู้สอนใช้เครื่องวัดและประเมินผลที่เหมาะสมกับผู้เรียน	๔.๔๐	๐.๖๙	มาก
๙. ครูผู้สอนรายงานผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอและตรวจสอบได้	๓.๓๐	๑.๔๙	ปานกลาง
๑๐. ครูผู้สอนยึดกฎระเบียบของโรงเรียนในการปฏิบัติงาน	๓.๐๐	๑.๔๑	ปานกลาง
รวมเฉลี่ย	๓.๖๖	๐.๕๕	มาก

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า พบว่า การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๖ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านครูผู้สอนประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างยุติธรรม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยสูงสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๐ รองลงมา คือ ด้านครูผู้สอนใช้เครื่องวัดและประเมินผลที่เหมาะสมกับผู้เรียน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๐ และด้านครูผู้สอนยึดกฎระเบียบของโรงเรียนในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๐๐

ตารางที่ ๔.๖ แสดงค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวม

การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว	n = ๓๑๐			
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	อันดับ

การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลัก พรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว	n = ๓๑๐			
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑. ด้านเมตตา	๔.๒๒	๐.๓๘	มาก	๑
๒. ด้านกรุณา	๔.๑๑	๐.๕๑	มาก	๒
๓. ด้านมุทิตา	๔.๐๗	๐.๕๐	มาก	๓
๔. ด้านอุเบกขา	๓.๖๖	๐.๕๕	มาก	๔
รวมเฉลี่ย	๔.๐๕	๐.๕๗	มาก	

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน เรียงจากลำดับมากไปหาน้อย พบว่า (๑) ด้านเมตตา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๒ (๒) ด้านกรุณา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ (๓) ด้านมุทิตา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ (๔) ด้านอุเบกขา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๖

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล

ผลการเปรียบเทียบระดับการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างตัวแปร ได้แก่ เพศ ระดับชั้นเรียน และเกรดเฉลี่ย ของนักเรียนผู้ตอบแบบสอบถาม โดยแสดงการวิเคราะห์ด้วยค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation:S.D.) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way Analysis of Variance) ตามสมมติฐานการวิจัยที่ ๑-๓ ดังนี้

สมมติฐานที่ ๑ นักเรียนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๗ ผลการเปรียบเทียบระดับการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จำแนกตามเพศ

การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระ การเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และ	ชาย (๑๒๓)	หญิง (๑๘๗)	t	Sig
--	--------------	---------------	---	-----

วัฒนธรรมในการส่งเสริม คุณลักษณะอันพึงประสงค์	—		—			
	X	S.D.	X	S.D.		
๑. ด้านเมตตา	๔.๓๙	๐.๔๐	๔.๔๖	๐.๔๕	๑.๔๙๘	๐.๑๓
๒. ด้านกรุณา	๔.๒๗	๐.๔๙	๔.๓๒	๐.๕๗	๐.๘๓๙	๐.๔๐
๓. ด้านมุทิตา	๔.๓๗	๐.๔๑	๔.๓๘	๐.๔๔	๐.๑๗๙	๐.๘๕
๔. ด้านอุเบกขา	๔.๓๒	๐.๔๓	๔.๓๘	๐.๔๔	๑.๒๗๒	๐.๒๐
รวมเฉลี่ย	๔.๓๖	๐.๓๐	๔.๔๑	๐.๓๕	๑.๓๓๗	๐.๑๘

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๗ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จำแนกตามเพศ โดยภาพรวม พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

สมมติฐานที่ ๒ นักเรียนที่มีระดับชั้นต่างกันมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๘ ผลการศึกษาข้อมูลเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ทั้ง ๔ ด้าน เปรียบเทียบเพื่อหาค่าความแปรปรวนทางเดียว One – Way ANOVA จำแนกตามระดับชั้น

ความคิดเห็นของนิสิต	แหล่งข้อมูล	SS	df	MS	F	Sig
๑. ด้านเมตตา	ระหว่างกลุ่ม	๑.๖๕๓	๒	.๘๒๗	๓.๓๐๕	๐.๐๓*
	ภายในกลุ่ม	๗๖.๕๓๔	๓๐๗	.๒๕๐	-	-
	รวม	๗๘.๑๘๗	๓๐๙	-	-	-
๒. ด้านกรุณา	ระหว่างกลุ่ม	๐.๕๗๗	๒	๐.๒๘๘	๒.๓๖๗	๐.๐๙
	ภายในกลุ่ม	๔๑.๘๙๒	๓๐๗	๐.๑๒๒	-	-
	รวม	๔๒.๔๖๙	๓๐๙	-	-	-
๓. ด้านมุทิตา	ระหว่างกลุ่ม	๐.๖๙๕	๒	๐.๓๔๘	๑.๓๙๑	๐.๒๕
	ภายในกลุ่ม	๗๖.๔๕๙	๓๐๗	๐.๒๕๐	-	-
	รวม	๗๗.๑๕๔	๓๐๙	-	-	-
๔. ด้านอุเบกขา	ระหว่างกลุ่ม	๐.๒๑๗	๒	.๑๐๘	.๔๓๓	๐.๖๔
	ภายในกลุ่ม	๗๖.๖๒๔	๓๐๗	๐.๒๕๐	-	-

	รวม	๗๖.๘๔๑	๓๐๙	-	-	-
	ระหว่างกลุ่ม	๑.๓๗๗	๒	๐.๖๘๘	๒.๘๗๒	๐.๐๕
รวม	ภายในกลุ่ม	๗๓.๓๔๙	๓๐๗	๐.๒๔๐	-	-
	รวม	๗๔.๗๒๖	๓๐๙	-	-	-

* นัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ทั้ง ๔ ด้าน เปรียบเทียบตามระดับชั้น โดยภาพรวม นักเรียนมีความเห็นไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นด้าน พบว่า ด้านเมตตา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านกรุณา ด้านมุทิตา และด้านอุเบกขา ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ตารางที่ ๔.๙ ผลการวิเคราะห์การเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จำแนกตามระดับชั้นเรียน เป็นรายคู่ LSD (Lease significance difference)

ระดับชั้นเรียน	มัธยมศึกษาปีที่ ๔	มัธยมศึกษาปีที่ ๕	มัธยมศึกษาปีที่ ๖
มัธยมศึกษาปีที่ ๔		.๐๓๙*	.๐๒๗*
มัธยมศึกษาปีที่ ๕	.๐๓๙*		.๙๖๘
มัธยมศึกษาปีที่ ๖	.๐๒๗*	.๙๖๘	

* นัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๙ ผลการวิเคราะห์การเปรียบเทียบรายคู่ ด้านเมตตา พบว่ามีจำนวน ๒ คู่ ได้แก่ มัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีความคิดเห็นน้อยกว่า มัธยมศึกษาปีที่ ๕ และมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีความคิดเห็นน้อยกว่า มัธยมศึกษาปีที่ ๕ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๓ นักเรียนที่มีเกรดเฉลี่ยต่างกันมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๐ ผลการศึกษาข้อมูลเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว เปรียบเทียบหาค่าความแปรปรวนทางเดียว One – Way ANOVA จำแนกตามเกรดเฉลี่ย

ความคิดเห็นของนิสิต	แหล่งข้อมูล	SS	df	MS	F	Sig
๑. ด้านเมตตา	ระหว่างกลุ่ม	๐.๘๓๖	๒	๐.๔๑๘	๑.๖๗๕	๐.๑๘
	ภายในกลุ่ม	๗๖.๓๑๙	๓๐๗	๐.๒๔๙	-	-

	รวม	๗๗.๑๕๔	๓๐๙	-	-	-
๒. ด้านกรุณา	ระหว่างกลุ่ม	๐.๒๖๗	๒	๐.๑๓๓	๐.๗๐๗	๐.๔๙
	ภายในกลุ่ม	๖๔.๘๖๕	๓๐๗	๐.๑๘๙	-	-
	รวม	๖๕.๑๓๑	๓๐๙	-	-	-
๓. ด้านมุทิตา	ระหว่างกลุ่ม	๐.๓๗๕	๒	๐.๑๘๘	๐.๗๕๐	๐.๔๗
	ภายในกลุ่ม	๗๖.๔๖๖	๓๐๗	๐.๒๕๐	-	-
	รวม	๗๖.๘๔๑	๓๐๙	-	-	-
๔. ด้านอุเบกขา	ระหว่างกลุ่ม	๐.๓๙๔	๒	๐.๑๙๗	๑.๐๐๕	๐.๓๖
	ภายในกลุ่ม	๖๗.๔๙๑	๓๐๗	๐.๑๙๖	-	-
	รวม	๖๗.๘๘๕	๓๐๙	-	-	-
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๐.๒๖๓	๒	๐.๑๓๑	๑.๑๖๖	๐.๓๑
	ภายในกลุ่ม	๓๘.๗๖๘	๓๐๗	๐.๑๑๓	-	-
	รวม	๓๙.๐๓๑	๓๐๙	-	-	-

* นัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๐ ผลการศึกษาข้อมูลเปรียบเทียบความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จำแนกตามเกรดเฉลี่ย โดยภาพรวม พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็น ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทั้ง ๔ ด้าน นักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

๔.๔ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

การจัดการเรียนการสอน นักเรียนอาจจะไม่มีความรู้พื้นฐานเรื่องของหลักพรหมวิหาร ๔ เท่าที่ควร ทำให้ผลการวิจัยในข้ออุเบกขาน้อย นักเรียนอาจจะไม่คุ้นเคยกับการปล่อยให้ให้นักเรียนฝึกปฏิบัติและเรียนรู้ด้วยตนเอง เพราะนิสัยเด็กนักเรียนมักจะทำตามคำสั่งของครูมากกว่าการคิด และเรียนรู้เอง เมื่อครูให้นักเรียนฝึกปฏิบัติเรียนรู้เอง นักเรียนก็เล่นกับเพื่อนบ้าง คุยกันบ้าง การประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน นักเรียนในวัยนี้กำลังเข้าอย่างสู่ระดับอุดมศึกษา มีความจำเป็นที่จะต้องทำคะแนนของตัวเองให้ดี เพื่อจะได้เข้ามหาวิทยาลัยที่ตนเองอยากเรียน ดังนั้นเด็กบางคนอาจมองว่าทำข้อสอบได้แต่ทำไมผลการประเมินออกมาน้อยเพราะนักเรียนวัยนี้ตั้งใจ และจริงจังกับการเรียนนั่นเอง การรายงานผลการเรียนให้นักเรียนทราบควรแจ้งให้นักเรียนทราบอย่างสม่ำเสมอเพราะนักเรียนมีผลการเรียนได้น้อยก็จะตั้งใจมากขึ้น ส่วนนักเรียนคนไหนผลการเรียนดีก็จะเป็นขวัญและกำลังใจในการตั้งใจเรียนต่อไป นักเรียนควรยึดกฎระเบียบของโรงเรียนอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะ

การแต่งกายและการตรงต่อเวลา เพราะถ้าฝึกในวัยเด็กจะได้ติดเป็นนิสัยเมื่อเข้าสู่วัยทำงานก็จะดูเรียบร้อยและเป็นคนทำงานตรงต่อเวลานั่นเอง

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ความคิดเห็นของนักเรียน โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นว่าเด็กนักเรียนถึงจะอยู่ในโรงเรียนระดับกลางและระดับเล็ก นักเรียนอาจจะคุ้นเคยกับคำว่าเมตตามากกว่าคำว่ากรุณา มุทิตา อุเบกขา เพราะนักเรียนตั้งแต่เด็กก็ได้ยินครูสอนว่าให้รู้จักเมตตาสัตว์ เมตตาผู้ที่อ่อนแอกว่าแต่นักเรียนทราบและเข้าใจหลักของหลักพรหมวิหาร ๔ ที่ครูได้จัดการเรียนการสอนได้ สอดแทรกพรหมวิหารธรรมทำให้เด็กได้เรียนตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า โดยที่ไม่ได้เรียนหลักธรรมโดยตรงแต่ครูจะสอดแทรกเข้าไปให้สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมให้นักเรียนได้ทั้งความรู้และฝึกจิตใจให้รู้จักความมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โดยผ่านกระบวนการสอนของครูสังคม ทำให้เด็กได้เข้าใจเนื้อหาของวิชาโดยที่ไม่เบื่อหน่าย ครูมีการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ให้กับนักเรียนอยู่เสมอ ทำให้นักเรียนกล้าแสดงออก เพราะเด็กมีความสามารถอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าครูต้องหาเวทีให้เด็กได้แสดงความสามารถออกมา เพราะบางคนแสดงออกในทางที่ผิดเพราะเด็กไม่มีเวทีแสดงความสามารถนั่นเอง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว เพื่อเปรียบเทียบผลการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ตามสถานภาพส่วนบุคคล และเพื่อเสนอแนะการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยเก็บข้อมูลจากประชากรที่เป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่๔-๖) จำนวน ๓๑๐ คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือการวิจัยในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ค่าสถิติร้อยละ (Frequency) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) หาค่าความแปรปรวนทางเดียวค่า t-test และ F-test (One-Way ANOVA) โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

- ๕.๑ สรุปผลการวิจัย
- ๕.๒ อภิปรายผล
- ๕.๓ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย
- ๕.๔ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “เสนอแนะการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว” สามารถสรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

๑. สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามสถานภาพ ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน ๑๘๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๐.๔ มีระดับชั้น ม.๔ ที่มีจำนวนมากกว่า จำนวน ๑๐๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๑ และมีเกรดเฉลี่ยระหว่าง ๒.๕๑ - ๒.๙๙ ที่มากกว่า จำนวน ๑๔๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๑

๒. ระดับความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากลำดับมากไปหาน้อย พบว่า (๑) ด้านเมตตา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๒ (๒) ด้านกรุณา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ (๓) ด้านมุทิตา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ (๔) ด้านอุเบกขา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๖

๓. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของนักเรียนต่อเสนอแนะการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ดังนี้

ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของนักเรียนต่อเสนอแนะการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จำแนกตามเพศ โดยภาพรวม พบว่านักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จำแนกตามระดับชั้นเรียน โดยภาพรวม พบว่า ด้านเมตตา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านกรุณา ด้านมุทิตา และด้านอุเบกขา ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จำแนกตามเกรดเฉลี่ย โดยภาพรวม พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็น ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทั้ง ๔ ด้าน นักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๒.๑ จากการศึกษาเกี่ยวกับ การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{x}=๔.๐๕$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน มีค่าเฉลี่ยในแต่ละด้านจากมากไปหาน้อย ดังนี้ (๑) ด้านเมตตา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{x}=๔.๒๒$) (๒) ด้านกรุณา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{x}=๔.๑๑$) (๓) ด้านมุทิตา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{x}=๔.๐๗$) (๔) ด้านอุเบกขา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{x}=๓.๖๖$) จากการวิจัยสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนตามหลักพรหมวิหาร ๔ ด้านเมตตา

โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๒ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านครูผู้สอนสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับความมีเมตตาเข้าไปในหลักสูตรรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยสูงสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๐ รองลงมา คือ ด้านครูผู้สอนพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่อง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และด้านครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนด้วยความเมตตาอย่างสม่ำเสมอ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ นักเรียนอาจจะคุ้นเคยกับคำว่าเมตตามากกว่าคำว่ากรุณา มุทิตา อุเบกขา เพราะนักเรียนตั้งแต่เด็กก็ได้ยินครูสอนว่าให้รู้จักเมตตาต่อสัตว์ เมตตาผู้ที่อ่อนแอกว่า และครูได้สอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับความมีเมตตาเข้าไปในรายวิชาและได้สร้างบรรยากาศการเรียนในชั้นเรียนทำให้นักเรียนเป็นคนดีมีศีลธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ภิกษุญ์ เจนเจริญวงศ์** ได้ศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาจริยธรรมด้านความเมตตากรุณาของนักเรียน จากการอ่านหนังสือภาพที่นำเสนอพฤติกรรมของตัวละครเอกในทางบวกและทางลบ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๑๐๕ คน พบว่า นักเรียนที่ได้อ่านหนังสือภาพที่มีพฤติกรรมของตัวละครเอกทั้งในทางบวกและลบ มีการพัฒนาจริยธรรมด้านความเมตตากรุณาแตกต่างจากนักเรียนที่ไม่ได้รับการอ่านหนังสือภาพ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๑^๑

ด้านกรณานั้น โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านครูผู้สอนใช้สื่อการสอนที่สนับสนุนให้ผู้เกิดการเรียนรู้ต่อเหตุการณ์ในปัจจุบัน และด้านครูผู้สอนอุทิศเวลาในการจัดการเรียนการสอนอย่างเต็มกำลังความสามารถ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยสูงสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๐ รองลงมา คือ ด้านครูผู้สอนจัดการเรียนการสอนสอดคล้องตามหลักสูตรรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมของโรงเรียน ด้านครูผู้สอนเป็นที่ปรึกษาที่ดีและให้คำแนะนำในการเรียนรู้แก่ผู้เรียนเมื่อมีปัญหาอย่างสม่ำเสมอ และด้านครูผู้สอนมีความหวังใยผลการเรียนรู้ของผู้เรียนและให้การช่วยเหลือผู้เรียน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๐ และด้านครูผู้สอนจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีความรักใคร่สามัคคีกันอย่างสม่ำเสมอ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๐ จากการวิจัยสรุปได้ว่า ครูผู้สอนอาจจะมีจัดการเรียนการสอนสอดคล้องตามหลักสูตรรายวิชา นักเรียนมีการเข้าถึงครูได้ง่ายดูจากการที่ครูเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำแก่นักเรียนเมื่อมีปัญหาทำให้รู้ปัญหารวดเร็ว นักเรียนมีความรักใคร่สามัคคีกันอยู่เสมอ และครูผู้สอนนั้นได้เสียสละเวลาในการจัดการเรียนการสอนอย่างเต็มที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาสุทธิชัย ฐิตชโย (ถาวรศีล)** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเชิงวิเคราะห์พระมหาวีร ๔ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า พระมหาวีร ๔ มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆหลายแห่งตามลักษณะของการจัดหมวดหมู่ทางหลักธรรม พระมหาวีร ๔ จึงเป็นหลักธรรมที่

^๑ ภิกษุญ์ เจนเจริญวงศ์. “การเปรียบเทียบการพัฒนาจริยธรรมด้านความเมตตากรุณาของนักเรียน จากการอ่านหนังสือภาพที่มีการนำเสนอพฤติกรรมของตัวละครเอกในทางบวกและทางลบ. **ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. (จิตวิทยาการแนะแนว)** กรุงเทพมหานคร. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗.

มีความสำคัญมากต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมเนื่องจากเป็นคุณธรรมอันดีงาม เป็นหลักปฏิบัติที่มนุษย์พึงยึดไว้ประพฤติปฏิบัติต่อกันและกันเพื่อความสงบสุขของผู้ปฏิบัติและสังคมโดยรวม^๒

ด้านมุทิตานั้น โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านครูผู้สอนให้รางวัลผู้เรียนที่ประสบความสำเร็จในการเรียนอย่างเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยสูงสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๐ รองลงมา คือ ด้านครูผู้สอนสร้างและรักษาสัมพันธภาพอันดีงามแก่ผู้เรียนทุกคน และด้านครูผู้สอนเป็นที่ไว้วางใจของผู้เรียนทุกคน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๐ และด้านครูผู้สอนชื่นชมผลการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยความจริงใจ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๒๐ จากการวิจัยสรุปได้ว่า นักเรียนที่มีผลการเรียนที่ดีนั้น ครูอาจจะให้รางวัลหรือยกย่องชมเชยอยู่เสมอ มีการอบรมกิจกรรมพัฒนานักเรียนเพื่อเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียนอยู่บ่อยๆ มีการสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงานให้สำเร็จลุล่วง นักเรียนกล้าที่จะแสดงออก แสดงความสามารถอย่างเต็มที่ทำให้เด็กมีเวทีแสดงออกในทางที่ถูกที่ควรนั่นเอง ซึ่งได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ เนตรชนก โปธารามิก ได้วิจัยเรื่อง “วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อพัฒนาสังคม” การวิจัยพบว่า พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอัปป มัญญา คือธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำเนินชีวิตเป็นคุณธรรมที่เกื้อหนุน กรรมดีทั้งหลายให้สมบูรณ์ และสร้างสรรค์ดีสูงสุดสังคม ทำให้มนุษย์รู้จักการพัฒนาตนเองให้ สัมมาทีฐิ^๓

ด้านอุเบกขานั้น โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๖ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านครูผู้สอนประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างยุติธรรม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยสูงสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๐ รองลงมา คือ ด้านครูผู้สอนใช้เครื่องวัดและประเมินผลที่เหมาะสมกับผู้เรียน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๐ และด้านครูผู้สอนยึดกฎระเบียบของโรงเรียนในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๐๐ จากการวิจัยสรุปได้ว่า อาจจะเนื่องจากกว่า นักเรียนไม่มีความรู้พื้นฐานเรื่องของหลักพรหมวิหาร ๔ เท่าที่ควร ทำให้ผลการวิจัยในข้ออุเบกขาน้อย นักเรียนอาจจะไม่คุ้นเคยกับการปล่อยให้ฝึกปฏิบัติและเรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้ไม่เข้าใจด้านอุเบกขานั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กาญจนา เวชยนต์ ได้ทำการวิจัยเรื่องความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนจริยศึกษาของครูสังคัมศึกษาและนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ เขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า

^๒ พระมหาสุทธิชัย ฐิตชโย (ถาวรศีล), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์พรหมวิหาร ๔ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

^๓ เนตรชนก โปธารามิก, “วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ข.

ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนสังกัดมศึกษา ส๔๐๒ และนักเรียน มีปัญหาในระดับปานกลาง^๔

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

การจัดการเรียนการสอน นักเรียนอาจจะไม่มีความรู้พื้นฐานเรื่องของหลักพรหมวิหาร ๔ เท่าที่ควร ทำให้ผลการวิจัยในข้อสอบถามน้อย นักเรียนอาจจะไม่คุ้นเคยกับการปล่อยให้ให้นักเรียนฝึกปฏิบัติและเรียนรู้ด้วยตนเอง เพราะนิสัยเด็กนักเรียนมักจะทำตามคำสั่งของครูมากกว่าการคิด และเรียนรู้เอง เมื่อครูให้นักเรียนฝึกปฏิบัติเรียนรู้เอง นักเรียนก็เล่นกับเพื่อนบ้าง คุยกันบ้าง การประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน นักเรียนในวัยนี้กำลังเข้าอย่างสู่ระดับอุดมศึกษา มีความจำเป็นที่จะต้องทำคะแนนของตัวเองให้ดี เพื่อจะได้เข้ามหาวิทยาลัยที่ตนอยากเรียน ดังนั้นเด็กบางคนอาจมองว่าทำข้อสอบได้แต่ทำไมผลการประเมินออกมาน้อยเพราะนักเรียนวัยนี้ตั้งใจ และจริงจังกับการเรียนนั่นเอง การรายงานผลการเรียนให้นักเรียนทราบควรแจ้งให้นักเรียนทราบอย่างสม่ำเสมอเพราะนักเรียนมีผลการเรียนได้น้อยก็จะตั้งใจมากขึ้น ส่วนนักเรียนคนไหนผลการเรียนดีก็จะเป็นขวัญและกำลังใจในการตั้งใจเรียนต่อไป นักเรียนควรยึดกฎระเบียบของโรงเรียนอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการแต่งกายและการตรงต่อเวลา เพราะถ้าฝึกในวัยเด็กจะได้ติดเป็นนิสัยเมื่อเข้าสู่วัยทำงานก็จะดูเรียบร้อยและเป็นคนทำงานตรงต่อเวลานั่นเอง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาถึงการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ โดยผ่านมุมมองของผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้ปกครอง

๒) ในการวิจัยครั้งต่อไปขอบเขตด้านประชากรที่ศึกษาควรมีขอบเขตที่กว้างกว่านี้

๓) ในการวิจัยครั้งต่อไปควรเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีการสัมภาษณ์ สังเกตพฤติกรรมของนักเรียนเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก และมีความละเอียดของข้อมูลมากยิ่งขึ้น

^๔ กาญจนา เวชยนต์, “ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนจริยศึกษาของครูสังกัดมศึกษา และ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ เขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ ครุศา สตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๗๒.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. การจัดการเรียนรู้อุทธศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาพื้นฐาน, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๖.

_____, ผลการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : cursa ลาดพร้าว, ๒๕๕๓.

กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. เมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส, [ม.ป.ท.: ม.ป.พ], ๒๕๓๘.

การ์ดเนอร์ (Gardner) อังโนทิสนา เขมมณี. ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

กิดานันท์ มลิทอง. เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐.

กิติมา ปรีดีดิถก. การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : อักษรพัฒนา, ๒๕๓๒.

ชาญชัย อาจันสมาจาร. การนิเทศการสอนแผนใหม่. กรุงเทพมหานคร : โฟร์เพช, ๒๕๔๗.

दनัย ไชยโยธา. พจนานุกรมพุทธศาสน์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๔.

ถาวร สารวิทย์. อุตสาหกรรมศิลป์ สำหรับครูประถมศึกษา และมีธยมศึกษา. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, ๒๕๒๓.

ทิตินา เขมมณี. ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

บุญชุม ศรีสะอาด. การวิจัยทางการวัดผลและประเมินผล. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาสน์, ๒๕๔๓.

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธ์. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๙.

บุญมี แทนแก้ว. จริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ตวณโณ). การพัฒนาจิต. พิมพ์ครั้งที่ ๖. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). พระในบ้าน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

_____. พระในบ้าน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 8 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔.
- _____ . **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เอส.อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๕๑.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๕๓.
- _____ . **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๓).
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) และคณะ. **วิมุตติมรรค**, ๒๕๕๒.
- _____ . **มณีแห่งปัญญา ทางเลือกใหม่สำหรับนักบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : ศุภมิตร, ๒๕๔๐.
- พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร). “หมวด...อริยเจ้า โดยหลวงพ่อพระราชพรหมยาน”. กรุงเทพมหานคร : เยลโล่ การพิมพ์, ๒๕๓๘.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยปรมัตถโชติกะ. **มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พิชิต ฤทธิจรูญ. **หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : เฮ้าส์ ออฟ เคอร์มีส์, ๒๕๔๘.
- พิพัฒน์ วิเชียรสุวรรณ. **แผนการศึกษาแห่งชาติแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร : เดอะบุคส์, ๒๕๔๐.
- พิสิฐ เจริญสุข. **ปกิณฑกรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓.
- _____ . **ปกิณฑกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓.
- ยุพิน พิพิธกุล และอรพรรณ ตันบรรจง. **เทคโนโลยีในการผลิตสื่อการสอนคณิตศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักส่งเสริมและฝึกอบรมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน, ๒๕๓๖.
- เยาวดี วิบูลย์ศรี. **การวัดผลและการสร้างแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- _____ . **การวัดผลและการสร้างแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ Measurement And Achievement Test Construction**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- ระวีวรรณ ศรีคร้ามครัน. **เทคนิคการสอน**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.
- วรรณ ท่องอุ่น **มนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร**. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๘.

- วันเพ็ญ จันทร์เจริญ. **การเรียนการสอนปัจจุบัน**. สกลนคร : คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏสกลนคร, ๒๕๔๒.
- วิรัตน์ ไทยชนะ และคณะ. **คู่มือและแนวทางการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔**. สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). พรหมวิหารธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหายการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๗.
- สมเด็จพระพุทธจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) ผู้แปล. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ วิญญาน, ๒๕๔๑.
- _____ . **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์ พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๖.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗.
- สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. **รวมธรรมะ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๙.
- สมบัติ ท้ายเรือคำ. **ระเบียบวิธีวิจัยสำหรับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. กอพลินธุ์ : ประสานการ พิมพ์, ๒๕๕๑.
- สรรเพชญ อีสริยวัชากร. **ทฤษฎีการสอนสู่การฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูเต็มเวลา**. ราชบุรี : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, ๒๕๔๖.
- สวัสดิ์ ทองมีเพชร. **การพัฒนาคุณธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.
- สุคนธ์ ภูริเวทย์. **การออกแบบการสอน Instructional design**. กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔.
- สุพักตร์ พิบูลย์. **การประเมินตามสภาพจริง (Authentic Assessment)**. นนทบุรี : จตุพร ดีไซน์, ๒๕๔๔.
- สุวิทย์ มูลคำ. **ครบเครื่องเรื่องวิทยาการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ดวงกมลสมัย, ๒๕๔๑.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. **รวมคำบรรยาย หลักวิชาชีพนักกฎหมาย**, ๒๕๕๗.
- _____ . **รวมคำบรรยายหลักวิชาชีพนักกฎหมาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน. ๒๕๔๓.
- ไสว มาลาทอง. **คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง และประชาชนผู้สนใจทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.
- _____ . **คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง และประชาชนผู้สนใจทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๙.
- ทิตนา แชมมณี. **ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- สุวิทย์ มูลคำ. **ครบเครื่องเรื่องวิทยาการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ดวงกมลสมัย, ๒๕๔๑.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **แนวทางการปฏิรูปการศึกษาระดับอุดมศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : วีทีซีคอมมิวนิเคชั่น. ๒๕๔๔.

สุคนธ์ สิ้นธพานนท์. **การจัดกระบวนการเรียนรู้ : เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕.

(๒) วิทยานิพนธ์

กาญจนา เวชยนต์. “ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนจริยศึกษาของครูสังคมศึกษาและนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ เขตกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

.คณะนักวิจัย คณะครุศาสตร์. “การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมผู้เรียนโดยผ่านกระบวนการเรียนการสอนธรรมศึกษาชั้นตรี –โท –เอก ในสถานศึกษา”. **โครงการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

คณะผู้วิจัยสถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา (ไอเอฟดี). “รูปแบบการสอนที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรม”. **รายงานวิจัย**. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), ๒๕๔๙.

จิตต ชานิลดา. “ปัญหาในการเรียนของนิสิตปริญญาตรี ภาคสมทบ หลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต ต่อเนื่อง ๒ ปี”. **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒.

จรัล กาอินทร. “ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง”. การค้นคว้าแบบอิสระศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

เจริญ ภัคดีวานิช. การบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและแก้วิกฤตสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๕๓.

ฉวีวรรณภา และคณะ. “ความพึงพอใจของนิสิตต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพครู”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : วิทยาเขตแพร่, ๒๕๔๗.

ชูชาติ ชัยศรีและคณะ. “รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ เพื่อพัฒนาคุณธรรม นักเรียนโรงเรียนบ้านสัมมะเค็ดสันขี้เหล็กหัวฝายพัฒนา ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย”. **รายงานวิจัย**. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, ๒๕๔๘.

ทวีวัฒน์ อางนิลพันธ์. “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของทหารกองประจำการ ตามหลักพรหมวิหาร ๔ : กรณีศึกษาจังหวัดทหารบกบุรีรัมย์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

เนตรชนก โพธารามิก. “วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อการพัฒนาสังคม”. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

- ปิยวรรณ เพชรภา. “การบริหารการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษา ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๔”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๑.
- ประคัลภ์ จันทรโอชา. “การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- _____ “การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหารินทอง มโนทสสี (แก้วทุม). การศึกษาการสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อประกอบการสร้างผังมโนทัศน์. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาสมศักดิ์ วิทยาสิงห์. “วิเคราะห์หลักสูตรพระพุทธศาสนาภายใต้นโยบายปฏิรูปการศึกษา”. **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๖.
- พัฒนา จันทนา. “ความคิดเห็นของนักเรียนในเขตการศึกษา ๘ เกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น คณะศึกษาศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒.
- เพชร แสงเพชร. การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนตามหลักอิทธิบาท ๔ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษากลุ่มที่ ๑ กรุงเทพมหานคร. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทา นนทปญโญ). ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี. **วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระชัยชนะ ธรรมทินโน (นาทองไชย). “ศึกษาเปรียบเทียบหลักมนุษยชนกับหลักสิทธิมนุษยชน ทางพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระปลัดเรวัต เรวตโต. “การจัดการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย:กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระมหาสมชาย สิริจันโท (หานนท์). “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของ พระเทพวรคุณ (สมาน สุขเมโธ)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาสุทธีชัย จิตฺตโย (ถาวรศีล). “ศึกษาเชิงวิเคราะห์พระมหาวีรกรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ภิกษุญน เจนเจริญวงศ์. “การเปรียบเทียบการพัฒนาจริยธรรมด้านความเมตตากรุณาของนักเรียนจากการอ่านหนังสือภาพที่มีการนำเสนอพฤติกรรมของตัวละครเอกในทางบวกและทางลบ. **ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม.** จิตวิทยาการแนะแนว. กรุงเทพมหานคร. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗.

สมชาย พุ่มพิมล. การทดลองสอนความเมตตากรุณาแก่เด็กที่มีระดับพัฒนาการทางสติปัญญาแตกต่างกัน โดยวิธีกลุ่มสัมพันธ์. **ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม.** จิตวิทยาพัฒนาการ. กรุงเทพมหานคร. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๕.

สุริย์พร วงศ์กระพันธ์. “การใช้หลักพระมหาวีร ๔ ของผู้ปกครองในการเลี้ยงดูเด็กวัยเรียน โรงเรียนเทศบาลวัดคงคาสวัสดิ์ สังกัดเทศบาลเมืองปากพอง อำเภอปากพอง จังหวัดนครศรีธรรมราช.” **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๓.

อัศวิน นันทแสง. “การสร้างสื่อหนังสือการ์ตูนเรื่องความเสียสละและความเมตตากรุณา กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่๔. **ปริญญาานิพนธ์. กศ.ม.** เทคโนโลยีการศึกษา. มหาสารคาม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒.

(๓) บทความในวารสาร

พงษ์ศักดิ์ แป้นแก้ว. “พหุปัญญา (Multiple Intelligence)”. **ศึกษาศาสตร์สาร**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม- มิถุนายน ๒๕๔๖) : ๑๐๙-๑๑๙.

(๔) สารนิเทศจากเว็บไซต์ไวด์เว็บ (World Wide Web)

เจริญพร ดีลา . การเรียนรู้ตามทฤษฎีของบลูม.[ออนไลน์].แหล่งที่มา: <https://www.lnr.org/posts/๔๗๘๘๑๒>. [๒ ก.ย.๒๕๖๐].

นิรันดร์ เอกศิริ. **ข้อมูลเพื่อการค้นคว้า:สังคมศาสตร์และจิตวิทยา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th/userfiles/file/thesis/Educational-Administration/๕๖-๒-๑๑-๐๐๖.pdf>. [๙ต.ค.๒๕๖๐].

ประพันธ์ศิริ สุเสารัจ. การจัดการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักเรียน : **วารสารศูนย์ศึกษาด้านพัฒนาครู.ปีที่ ๒ ฉบับที่๗**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/๒๐๒๐๐๙> [๒ ต.ค. ๒๕๖๐].

๒. ภาษาอังกฤษ

David Sanford. **Who Put the Con in Consumer**. Now York : Liveright.Hu Liangcai and Liu, ๑๙๗๒.
Wiersma, William and Jurs. **Stephen G. Educational Measurement and Testing**. Boston : Allyn and Bacon, ๑๙๙๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย เรื่อง

การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตาม
หลักสูตรมหาวิทยาลัย ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนการสอนกลุ่ม
สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรมหาวิทยาลัย ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

๒. สาระสำคัญของแบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม
ศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรมหาวิทยาลัย ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมือง
สระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิดเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความ
คิดเห็นเพิ่มเติม และข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา
ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรมหาวิทยาลัย ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว
จังหวัดสระแก้ว อย่างอิสระ

๓. ในการตอบแบบสอบถาม ขอความกรุณาท่านได้โปรดตอบข้อความทุกข้อ ในการ
แปลผลวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะแปลผลโดยภาพรวมทั่วไป อีกทั้งคำตอบของท่านจะถูกเก็บรักษาไว้
เป็นความลับ ดังนั้นการตอบแบบสอบถามนี้จะไม่ผลเสียต่ตัวท่านหรือโรงเรียนของท่านแต่
ประการใด

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขอเจริญพรขอบคุณในความ
ร่วมมือมา ณ โอกาสนี้

พระปฐม ปณญาทีโป (เนียมศรี)

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

คำชี้แจง โปรดใส่เครื่องหมาย ลงในช่อง ที่ตรงกับสถานภาพของท่าน

๑. เพศ

๑. ชาย๒. หญิง

๒. ระดับชั้นที่เรียน

๑. มัธยมศึกษาปีที่ ๔๒. มัธยมศึกษาปีที่ ๕๓. มัธยมศึกษาปีที่ ๖

๓. เกรดเฉลี่ย

๑. ต่ำกว่า ๒.๐๐๒. ๒.๐๐ - ๒.๕๐๓. ๒.๕๑ - ๒.๙๙๔. ๓.๐๐ - ๓.๕๐๕. ตั้งแต่ ๓.๕๑ ขึ้นไป

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

คำชี้แจง โปรดใส่เครื่องหมาย ✓ ลงในช่องระดับความเป็นจริง โดยกำหนดระดับคะแนน ดังนี้

๕ หมายถึง ระดับมากที่สุด

๔ หมายถึง ระดับมาก

๓ หมายถึง ระดับปานกลาง

๒ หมายถึง ระดับน้อย

๑ หมายถึง ระดับน้อยที่สุด

ข้อ	การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔	ระดับความคิดเห็น				
		๕	๔	๓	๒	๑
	๑.ด้านเมตตา					
๑	ครูผู้สอนสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับความมีเมตตาเข้าไปในหลักสูตรรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม					
๒	ครูผู้สอนจัดการเรียนรู้โดยพัฒนาความคิดให้นักเรียนมีความเมตตา					
๓	ครูผู้สอนสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในชั้นเรียนโดยเน้นให้ผู้เรียนมีความเมตตาประจำใจ					
๔	ครูผู้สอนพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่อง					
๕	ครูผู้สอนใช้สื่ออุปกรณ์ที่ทันสมัยทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหา					

ข้อ	การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔	ระดับความคิดเห็น				
		๕	๔	๓	๒	๑
	เกี่ยวกับความเมตตามากขึ้น					
๖	นักเรียนสนใจการใช้สื่อที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความเมตตา					
๗	ครูผู้สอนวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมด้วยความเมตตาอย่างเหมาะสม					
๘	ครูผู้สอนสนับสนุนให้ผู้เรียนนำผลการประเมินมาพัฒนาการ เรียนรู้ตนด้วยความเมตตา					
๙	ครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนด้วยความเมตตา อย่างสม่ำเสมอ					
๑๐	ครูผู้สอนสนับสนุนให้ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาเรียนด้วย ความเมตตา					
๒. ด้านกรุณา						
๑๑	ครูผู้สอนจัดการเรียนการสอนสอดคล้องตามหลักสูตรรายวิชา สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมของโรงเรียน					
๑๒	ครูผู้สอนเป็นที่ปรึกษาที่ดีและให้คำแนะนำในการเรียนรู้แก่ผู้เรียน เมื่อมีปัญหาอย่างสม่ำเสมอ					
๑๓	ครูผู้สอนจัดการเรียนการสอนโดยให้ออกาสผู้ที่ทำงานผิดพลาดได้ ไปปรับปรุงตนเองเสมอ					
๑๔	ครูผู้สอนจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีความรักใคร่สามัคคีกัน อย่างสม่ำเสมอ					
๑๕	ครูผู้สอนใช้สื่อการสอนที่สนับสนุนให้ผู้เกิดการเรียนรู้ต่อเหตุ การณ์ในปัจจุบัน					
๑๖	ครูผู้สอนวัดและประเมินผลผู้เรียนโดยชี้แนะสิ่งที่เป้นประโยชน์ และสิ่งที่เป้นโทษให้กับผู้เรียนอย่างจริงจัง					
๑๗	ครูผู้สอนจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อรวมแก้ไขปัญหาที่เกิด ขึ้นกับผู้เรียน					
๑๘	ครูผู้สอนจัดหาเอกสารตำราที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่ ให้กับผู้เรียน					
๑๙	ครูผู้สอนมีความห่วงใยผลการเรียนรู้ของผู้เรียนและให้การช่วย เหลือผู้เรียน					
๒๐	ครูผู้สอนอุทิศเวลาในการจัดการเรียนการสอนอย่างเต็มกำลัง ความสามารถ					
๓. ด้านมูทิตา						

ข้อ	การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔	ระดับความคิดเห็น				
		๕	๔	๓	๒	๑
๒๑	ครูผู้สอนแสดงความยินดีกับผู้เรียนทุกคนที่มีผลการเรียนดีและเป็นที่ยอมรับสม่ำเสมอ					
๒๒	ครูผู้สอนชื่นชมผลการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยความจริงใจ					
๒๓	ครูผู้สอนส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้ารับการอบรมกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน					
๒๔	ครูผู้สอนจัดโครงการกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนอยู่เสมอเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ของเรียน					
๒๕	ครูผู้สอนให้รางวัลผู้เรียนที่ประสบความสำเร็จในการเรียนอย่างเหมาะสม					
๒๖	ครูผู้สอนสร้างขวัญและกำลังใจให้เกิดกับผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ					
๒๗	ครูผู้สอนมีส่วนร่วมช่วยในการเผยแพร่ผลงานและความสำเร็จของผู้เรียน					
๒๘	ครูผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความสามารถอย่างเต็มที่					
๒๙	ครูผู้สอนสร้างและรักษาสัมพันธภาพอันดีงามแก่ผู้เรียนทุกคน					
๓๐	ครูผู้สอนเป็นที่ไว้วางใจของผู้เรียนทุกคน					
๔. ด้านอุเบกขา						
๓๑	ครูผู้สอนจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีที่เหมาะสมกับพื้นฐานความรู้ของผู้เรียน					
๓๒	ครูผู้สอนมอบหมายงานให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติตามความสามารถของผู้เรียน					
๓๓	ครูผู้สอนนำสื่อคอมพิวเตอร์มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้แก่ผู้เรียน					
๓๔	ครูผู้สอนดำเนินการทางวินัยและการลงโทษอย่างยุติธรรม					
๓๕	ครูผู้สอนจัดระเบียบในการพัฒนาผู้เรียนอย่างเหมาะสม					
๓๖	ครูผู้สอนว่ากล่าวตักเตือนนักเรียนด้วยคำพูดที่เหมาะสม					
๓๗	ครูผู้สอนประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างยุติธรรม					
๓๘	ครูผู้สอนใช้เครื่องวัดและประเมินผลที่เหมาะสมกับผู้เรียน					
๓๙	ครูผู้สอนรายงานผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอและตรวจสอบได้					
๔๐	ครูผู้สอนยึดกฎระเบียบของโรงเรียนในการปฏิบัติงาน					

ตอนที่ ๓ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร๔ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

คำชี้แจง โปรดระบุปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะตามが見สมควร

๑. ด้านเมตตา ครูผู้สอนปรารถนาให้ทุกคนมีความสามัคคีกันอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

๒. ด้านกรุณา ครูผู้สอนมีการจัดระเบียบและแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับงานอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

๓. ด้านมุทิตา ครูผู้สอนจัดโครงการพัฒนาผู้เรียนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๔. ด้านอุเบกขา ครูผู้สอนพิจารณาความดีความชอบอย่างยุติธรรมอย่างไร

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม

ภาคผนวก ข

รายชื่อและหนังสือเชิญผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

ที่

ชื่อ/ฉายา/นามสกุล

วุฒิการศึกษา

๑. รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก
อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ม. การสอนสังคมศึกษา
พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ)
พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
๒. ดร.นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ
อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ม. การสอนสังคมศึกษา
พธ.บ. (สังคมศึกษา)
M.A. (Linguistics)
Ph.D (Buddhist Studies)
๓. นางศิรินุช รัตนประสบ
ครู คศ. ๓ (ครูชำนาญการพิเศษ)
กศ.ม. (หลักสูตรและการสอน)
ค.บ. (สังคมศึกษา)
๔. นายชिरารุช พูลแสง
ครู คศ. ๓ (ครูชำนาญการพิเศษ)
กศ.ม. (การบริหารการศึกษา)
ศศ.บ. (การพัฒนาชุมชน)
๕. นายสมศักดิ์ คำภา
ครู คศ. ๓ (ครูชำนาญการพิเศษ)
ศษ.ม (ประชากรศึกษา)
วท.บ. (สันตนาการ)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หลักสูตร พ.ม. การสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ โทร.๐๖๑-๖๒๑-๖๕๙๗
 ที่ ศธ ๖๑๐๓.๔ / ๖๒๖ วันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐
 เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เรียน ดร.นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ

ด้วย พระปฐม ฉายา ปณฺญาทีโป นามสกุล เนียมศรี รหัสประจำตัว ๕๙๐๑๒๐๒๓๗
 นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย กำลังทำวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลัก
 พรหมวิหาร ๔ ในโรงเรียนสังกัดมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
 หลักสูตรดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่ให้คำแนะนำอัน
 เป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือในการทำวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมา เพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าวและ
 ทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชัย ศรีนอก)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

หลักสูตรเครื่องมือวิจัย
 ศธ ๖๑๐๓.๔ / ๖๒๖
 ๓๐/๑๐

๓๗๐ ๓.๑.๖๐

ผู้ประสานงาน

อาจารย์กิตติศักดิ์ ณ สงขลา โทร. ๐๙๔-๓๕๐-๖๔๖๔

พระมหาประยูร ชีวโร โทร. ๐๖๑-๖๒๑-๖๕๙๗

ที่ ศร ๖๑๐๓.๔/ ๖๒๑

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา
๑๓๑๗๐
โทร. ๐๖๑-๖๒๑-๖๕๙๗

๙ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เรียน นางศิรินุช รัตนประสบ

ด้วย พระปฐม ฉายา ปณญาทีโป นามสกุล เนียมศรี รหัสประจำตัว ๕๙๐๑๒๐๒๒๓๗
นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย กำลังทำวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ในโรงเรียนสังกัดมัธยมศึกษา อำเภอมือง จังหวัดสระแก้ว” เป็นส่วนหนึ่งของการ
ศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ
ที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือในการทำวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว
และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ร.ศ.ดร.สมชัย ศรีนोक)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

ได้ผ่านทรงตรวจเสร็จ ๑๐ ม.๑๐

เสร็จ ๑๐ ม.๑๐ ทรงตามติดทุกส่ง ส.ค.๑๐ งานวิจัย
อีกหากนำไปใช้ เก็บข้อมูลจะได้.

(นางฉวีรัตน์ จิตพรเวส)

ผู้อำนวยการหลักสูตรฯ กองวิชาสังคมศึกษา

เจ้าหน้าที่ประสานงาน สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา
พระมหาประยูร ธีรวโร โทร. ๐๖๑-๖๒๑-๖๕๙๗

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๔/ ๖๒๑

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา
๑๓๑๗๐
โทร. ๐๖๑-๖๒๑-๖๕๕๗

๙ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เรียน นายชिरาฐ พูลแสง

ด้วย พระปฐม ฉายา ปณฺญาทีโป นามสกุล เนียมศรี รหัสประจำตัว ๕๙๐๑๒๐๒๒๓๗ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังทำวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักพรหมวิหาร ๔ ในโรงเรียนสังกัดมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือในการทำวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รศ.ดร.สมชัย ศรีนोक)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

๗/๑๐๑/๒๖

 นายชिरาฐ พูลแสง
 ศพ.๑๓.๖ (วิจัย) ๑๖/๑๐๑/๒๖

เจ้าหน้าที่ประสานงาน สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา
พระมหาประยูร ธีรวโร โทร. ๐๖๑-๖๒๑-๖๕๕๗

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๔/ ๖๒๑

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา
 ๑๓๑๗๐
 โทร. ๐๖๑-๖๒๑-๖๕๔๗

๙ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เรียน นายสมศักดิ์ คำภา

ด้วย พระปฐม ฉายา ปณฺญาทีโป นามสกุล เนียมศรี รหัสประจำตัว ๕๙๐๑๒๐๒๓๓๗
 นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย กำลังทำวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
 ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ในโรงเรียนสังกัดมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว” เป็นส่วนหนึ่งของ
 การศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ
 ที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือในการทำวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว
 และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

อ.นงนุช อัมรินทร์พร เวียงนันทน์

เจ้าหน้าที่ประสานงาน สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา
 พระมหาประยูร อีรวโร โทร. ๐๖๑-๖๒๑-๖๕๔๗

ภาคผนวก ค
ตารางค่า IOC จากผู้เชี่ยวชาญ ๕ ท่าน

ตารางตรวจค่า IOC จากผู้เชี่ยวชาญ ๕ ท่าน

		ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่	สรุปและแปรผล
--	--	--------------------	--------------

ข้อ	การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลัก พรหมวิหาร ๔	๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปร ผล
๑. ด้านเมตตา									
๑	ครูผู้สอนสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับความมีเมตตา เข้าไปในหลักสูตรรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒	ครูผู้สอนจัดการเรียนรู้โดยพัฒนาความคิดให้ นักเรียนมีความเมตตา	๑	๑	๑	๑	๐	๔	๐.๘	ใช้ได้
๓	ครูผู้สอนสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในชั้นเรียน โดยเน้นให้ผู้เรียนมีความเมตตาประจําใจ	๑	๐	๑	๑	๑	๔	๐.๘	ใช้ได้
๔	ครูผู้สอนพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยความ เมตตาอย่างต่อเนื่อง	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๕	ครูผู้สอนใช้สื่ออุปกรณ์ที่ทันสมัยทำให้ผู้เรียน เข้าใจเนื้อหาเกี่ยวกับความเมตตามากขึ้น	๑	๐	๑	๑	๑	๔	๐.๘	ใช้ได้
๖	นักเรียนสนใจการใช้สื่อที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับ ความเมตตา	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๗	ครูผู้สอนวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้วิชา สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมด้วยความ เมตตาอย่างเหมาะสม	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๘	ครูผู้สอนสนับสนุนให้ผู้เรียนนำผลการประเมินมา พัฒนาการเรียนรู้ตนด้วยความเมตตา	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๙	ครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียน ด้วยความเมตตาอย่างสม่ำเสมอ	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๑๐	ครูผู้สอนสนับสนุนให้ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรม พัฒนาเรียนด้วยความเมตตา	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓. ด้านกรุณา									
๑๑	ครูผู้สอนจัดการเรียนการสอนสอดคล้องตาม หลักสูตรรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และ วัฒนธรรมของโรงเรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้

ข้อ	การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลัก พรหมวิหาร ๔	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปรผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปร ผล
๑๒	ครูผู้สอนเป็นที่ปรึกษาที่ดีและให้คำแนะนำในการ เรียนรู้แก่ผู้เรียนเมื่อมีปัญหาอย่างสม่ำเสมอ	๑	๐	๑	๑	๑	๔	๐.๘	ใช้ได้
๑๓	ครูผู้สอนจัดการเรียนการสอนโดยให้โอกาสผู้ที่ ทำงานผิดพลาดได้ไปปรับปรุงตนเองเสมอ	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๑๔	ครูผู้สอนจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีความรัก ใคร่สามัคคีกันอย่างสม่ำเสมอ	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๑๕	ครูผู้สอนใช้สื่อการสอนที่สนับสนุนให้ผู้เกิดการ เรียนรู้ต่อเหตุการณ์ในปัจจุบัน	๑	๐	๑	๑	๑	๔	๐.๘	ใช้ได้
๑๖	ครูผู้สอนวัดและประเมินผลผู้เรียนโดยชี้แนะสิ่งที่ เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็โทษให้กับผู้เรียนอย่าง จริงจัง	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๑๗	ครูผู้สอนจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อรวมแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๑๘	ครูผู้สอนจัดหาเอกสารตำราที่เป็นประโยชน์ ต่อการปฏิบัติหน้าที่ให้กับผู้เรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๑๙	ครูผู้สอนมีความห่วงใยผลการเรียนรู้ของผู้เรียน และให้การช่วยเหลือผู้เรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒๐	ครูผู้สอนอุทิศเวลาในการจัดการเรียนการสอน อย่างเต็มกำลังความสามารถ	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๕.ด้านมุทิตา									
๒๑	ครูผู้สอนแสดงความยินดีกับผู้เรียนทุกคนที่มีผล การเรียนรู้ดีและเป็นที่ยอมรับสม่ำเสมอ	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒๒	ครูผู้สอนชื่นชมผลการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยความ จริงจัง	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒๓	ครูผู้สอนส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้ารับการอบรม กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อเพิ่มศักยภาพการ	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้

ข้อ	การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลัก พรหมวิหาร ๔	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปรผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปร ผล
	เรียนรู้ของผู้เรียน								
๒๔	ครูผู้สอนจัดโครงการกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนอยู่เสมอเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ของเรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒๕	ครูผู้สอนให้รางวัลผู้เรียนที่ประสบความสำเร็จในการเรียนอย่างเหมาะสม	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒๖	ครูผู้สอนสร้างขวัญและกำลังใจให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒๗	ครูผู้สอนมีส่วนร่วมช่วยในการเผยแพร่ผลงานและความสำเร็จของผู้เรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒๘	ครูผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความสามารถอย่างเต็มที่	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒๙	ครูผู้สอนสร้างและรักษาสัมพันธภาพอันดีงามแก่ผู้เรียนทุกคน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓๐	ครูผู้สอนเป็นที่ไว้วางใจของผู้เรียนทุกคน	๑	๐	๑	๑	๑	๔	๐.๘	ใช้ได้
๗.ด้านอุเบกขา									
๓๑	ครูผู้สอนจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีที่เหมาะสมกับพื้นฐานความรู้ของผู้เรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓๒	ครูผู้สอนมอบหมายงานให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติตามความรู้ความสามารถของผู้เรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓๓	ครูผู้ สอนนำสื่อคอมพิวเตอร์มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ของเรียนแก่ผู้เรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓๔	ครูผู้สอนดำเนินการทางวินัยและการลงโทษอย่างยุติธรรม	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓๕	ครูผู้สอนจัดระเบียบในการพัฒนาผู้เรียนอย่างเหมาะสม	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓๖	ครูผู้สอนว่ากล่าวตักเตือนนักเรียนด้วยคำพูดที่	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้

ข้อ	การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลัก พรหมวิหาร ๔	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปรผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปร ผล
	เหมาะสม								
๓๗	ครูผู้สอนประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่าง ยุติธรรม	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓๘	ครูผู้สอนใช้เครื่องวัดและประเมินผลที่เหมาะสม กับผู้เรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓๙	ครูผู้สอนรายงานผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่าง สม่ำเสมอและตรวจสอบได้	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๔๐	ครูผู้สอนยึดกฎระเบียบของโรงเรียนในการ ปฏิบัติงาน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้

ภาคผนวก ง
ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient)

Reliability
Scale: ALL VARIABLES

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
ด้านเมตตา	154.87	162.051	.550	.938
ด้านเมตตา	154.90	156.507	.707	.936
ด้านเมตตา	154.37	158.585	.599	.937
ด้านเมตตา	155.27	169.857	-.018	.944
ด้านเมตตา	154.87	162.257	.479	.938
ด้านเมตตา	154.77	164.254	.421	.939
ด้านเมตตา	154.80	164.993	.302	.940
ด้านเมตตา	155.03	166.585	.202	.941
ด้านเมตตา	154.93	157.926	.776	.936
ด้านเมตตา	154.80	161.959	.637	.937
ด้านกรุณา	154.80	162.303	.532	.938
ด้านกรุณา	154.73	162.685	.512	.938
ด้านกรุณา	154.93	158.409	.743	.936
ด้านกรุณา	154.87	165.292	.318	.940
ด้านกรุณา	154.97	164.516	.413	.939
ด้านกรุณา	154.93	159.995	.535	.938
ด้านกรุณา	154.87	161.568	.669	.937
ด้านกรุณา	154.83	158.695	.681	.937
ด้านกรุณา	154.37	155.137	.666	.937
ด้านกรุณา	154.83	157.868	.734	.936
ด้านมุทิตา	154.93	164.892	.352	.939
ด้านมุทิตา	154.87	163.982	.411	.939
ด้านมุทิตา	154.93	160.064	.632	.937
ด้านมุทิตา	154.93	158.202	.845	.936
ด้านมุทิตา	154.23	164.806	.282	.940
ด้านมุทิตา	154.93	158.202	.845	.936
ด้านมุทิตา	155.13	164.740	.373	.939
ด้านมุทิตา	154.93	164.892	.352	.939

ด้านมุทิตา	154.87	163.982	.411	.939
ด้านมุทิตา	154.93	157.926	.776	.936
ด้านอุเบกขา	154.93	164.892	.352	.939
ด้านอุเบกขา	154.87	163.982	.411	.939
ด้านอุเบกขา	154.90	159.266	.716	.937
ด้านอุเบกขา	154.93	158.202	.845	.936
ด้านอุเบกขา	154.73	167.926	.135	.941
ด้านอุเบกขา	154.87	161.568	.669	.937
ด้านอุเบกขา	155.10	163.955	.444	.939
ด้านอุเบกขา	154.93	164.892	.352	.939
ด้านอุเบกขา	154.87	163.982	.411	.939
ด้านอุเบกขา	154.93	157.926	.776	.936

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	30	100.0
	Excluded ^a	0	.0
	Total	30	100.0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.940	40

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๔/๒๒๓

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา
๑๓๑๗๐
โทร. ๐๖๑-๖๒๑-๖๕๕๗

๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุมัติคราะห์ทดลองเครื่องมือวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนา (สามัคคีวิทยา)

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม ๓๐ ชุด

ด้วย พระปฐม ฉายา ปณฺญาทีโป นามสกุล เนียมศรี รหัสประจำตัว ๕๙๐๑๒๐๒๒๓๗
นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย กำลังทำวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลัก
พรหมวิหาร ๔ ในโรงเรียนสังกัดมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว” เป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษา
ตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องทดสอบเครื่องมือเพื่อวิจัยประกอบการทำวิทยานิพนธ์ และทาง
โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จาก ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดศิลาขันธาราม ด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมา เพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ในการทดลองเครื่องมือวิจัย ขอขอบพระคุณ
อย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รศ.ดร.สมชาย สรนอก)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

เจ้าหน้าที่ประสานงาน สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

พระมหาประยกร สิริวโร โทร. ๐๖๑-๖๒๑-๖๕๕๗

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล : พระปฐม ปญญาทีโป (เนียมศรี)
รหัสประจำตัวนิสิต : ๕๙๐๑๒๐๒๒๓๗
วัน เดือน ปี เกิด : วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เดือน ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑
สถานที่เกิด : ๔๒/๙๒ หมู่ ๒ ต.นาเกลือ อ.บางละมุง จ.ชลบุรี ๒๐๑๕๐
วุฒิการศึกษา : พ.ศ.๒๕๕๙ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต
สังคมศาสตร์ สาขาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดสระแก้ว
พ.ศ. ๒๕๓๗ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดสระแก้ว พระอารามหลวง
อุปสมบทเมื่อ : วันที่ ๘ เดือน เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๐
ปัจจุบันสังกัด : วัดสระแก้ว พระอารามหลวง ตำบลสระแก้ว อำเภอเมือง หนองบัวลำภู ๒๗๐๐๐
หน้าที่ : พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดสระแก้ว พระอารามหลวง ตำบลสระแก้ว อำเภอเมือง หนองบัวลำภู ๒๗๐๐๐
โทรศัพท์ : ๐๘๔ ๖๓๐ ๑๒๖๒